

Benkő Éva – Prezsmer Boglárka

Népi játékok

Benkő Éva – Prezsmér Boglárka

Népi játékok

Zenei szerkesztő: Benedek Árpád

Oktatási segédjegyzet 3.

Sepsiszentgyörgy, 2015

Támogatók:

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Nonprofit Zrt.

Consiliul Județean Covasna
Kovászna Megye Tanácsa
Covasna County Council

KOVÁSZNA
MEGYEI
MŰVELŐDÉSI
KÖZPONT

MÁSODIK KIADÁS

Felelős kiadó: Imreh István
Lektorálta: Dr. Lázár Katalin
Szerkesztette: Prezsmér Boglárka
Borítóterv: Kolumbán Hanna
Tördelés: Horváth Zita
Tipográfia: Kopacz Attila

Szeretettel megköszönjük

- Dr. Lázár Katalin szakmai tanácsait
- Virág Endrének, aki lelkesen gondozta kiadványunk megvalósulásának útját
- Sylvester Réka, a Romániai Magyar Néptánc Egyesület munkatársa formai szerkesztésben nyújtott odaadó segítségét
- Péter Orsolyának, a Kovászna Megyei Művelődési Központ munkatársának az önzetlen korrektúrát, illetve a fényképekkel való hozzájárulást
- Both Zsuzsának, hogy értékes gyűjtéseit, néprajzi szakdolgozatát rendelkezésünkre bocsátotta
- Vargyasi Leventének a fényképeket és a videók felvételét
- Kolumbán Hannának a grafikai kivitelezést
- Dancs Annamária tanítónőnek és Szabó Zoltán szülőknek a fényképeikkel való hozzájárulást
- A csernátoni Haszmann Pál Múzeum és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum archív fotókkal való segítségét
- Családjaink odaadó támogatását
- Furik Rita lelkesítését

A kiadvány CD és DVD mellékletet tartalmaz amelyek
PC/MAC számítógépes rendszereken játszhatók le.

© Romániai Magyar Néptánc Egyesület, 2015

Elnök: Deák Gyula Levente

© Kovászna Megyei Művelődési Központ, 2015

ISBN: 978-606-8598-12-3

Nyomtatta: ARTprinter Studio, Sepsiszentgyörgy

1. Ajánlás

Népi játékkincsünkéből több mint másfél évszázados kutatás után még mindig elég keveset tudunk. Vonatkozik ez Erdélyre, illetve a romániai magyarok játékaire is, amelyeknek egy része néprajzilag az alföldi dialektushoz tartozik. A népi játékok nemcsak a gyerekekhez szólnak: jó volna, ha a felnőtteknek is volna módjuk a népi játékok egy részét megismerni és játszani. A kutatás szerint a métajátékot Mátyás király udvarában a főurak játszották, nem, illetve nemcsak gyerekeik: akkor talán ma sem kellene szégyellnünk, ha ilyesmit művelünk szórakozásként.

E kötet szerzőinek fő célja egyrészt az, hogy ezeket a játékokat megmentsék a feledéstől, másrészt pedig az, hogy a bennük rejlő erőt és lehetőségeket a gyerekek szórakoztatására, egyszersmind oktatására, nevelésére, képességeik fejlesztésére fordítsák. Ezzel a célkitűzéssel csak egyetérteni lehet.

Nemcsak a játékok komplexitását használják ki, hanem komplex módon tekintenek arra a kultúrára is, amelyben a játékok éltek-élnek: a könyvben szó van a jeles napi szokásokról is. Mivel elsősorban pedagógusoknak szól, módszertani rész is található benne, ami azonban nem jelenti azt, hogy mások által nem használható pedagógiai szakkönyvről van szó: a szülők és a játszani kívánó gyermekek ezt a részt átugorhatják, és tanulmányozhatják az őket érdeklő játékokat vagy szokásokat.

Ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akik hagyományos kultúrájukat meg kívánják őrizni, akik meg akarnak vele ismerkedni, tovább akarják adni, de azoknak is, akik egyszerűen csak – jól akarják magukat érezni. A lehetőség adott, csak ki kell használni!

Budapest, 2015. okt. 1.

Dr. Lázár Katalin PhD
MTA BTK Zenetudományi Intézet
tudományos főmunkatárs

BEVEZETŐ GONDOLATOK

2. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A gyermek testi-lelki-szellemi fejlődése egyetemes, játékának indítéka és lelki tevékenysége is azonos minden nép esetében. Néprajzi szempontból a különbséget történelmi sorsa és földrajzi környezete alakítja. „A beláthatatlan időkre visszanyúló közös eredetektől, a gyermeki lélek azonos alakatából, valamint a kölcsönhatásokból fakadó közösségek alapformáit minden kornak és földnek népe a maga sajátos népi-nemzeti elemeivel tölti ki.”¹ Így a magyar nép gyermeke a magyar nép hagyományaiból töltekezett. Különféle hatások nyomán a hagyomány formái változtak, csiszolódtak, eltértek az alapoktól. Amit a gyermekek az évszázadok folyamán alakítottak, azt mi, mai pedagógusok visszaépíteni törekszünk a jelen kultúrájába: újra meg újra átadni a felnövekvő generációknak az ismert tiszta tudást, ezzel erősítve önazonosságuk egészséges kialakulását.

Hittel és szeretettel alkalmazzuk a játékot a nevelésben, a tanulásban, mert meggyőződésünk, hogy az öröm egyik forrása ez, és a játék adja a gyermeknek a boldogság őszinte pillanatait. Ezért tudatos pedagógiai vállalkásunk a lehető legtöbb alkalmat megragadni az együttjátszásra. A népi játékok segítségével természetes módon oldunk meg nevelési feladatokat, ízlést formálunk, szépérzékét alakítunk, egymás tiszteletét és elfogadását szorgalmazzuk. Az esetleges nézeteltéréseket pedig az adott helyen és időben, a jelenben maradva igazíthatjuk el. A népi játékok tanításával az **a célunk**, hogy a 3-6 éves korú gyermeket hozzásegítsük az önálló játszás és az együttjátszás vágyának a kialakulásához. Ha egy gyermekcsoport biztatás nélkül maga kezdeményez játékot, akkor igazán eredményes és sikeres a munkánk. Ha fenn tudjuk tartani a gyermekben a játékkedvet, a 9-10 évesek már önállóan kiválasztják, megszervezik, és felnőtt jelenléte nélkül újból és újból eljátszzák a legjobb játékokat. A nevelés során a legrészletesebben a kisebb gyermekek

¹ N. Bartha, 1992, 455-456

készségeinek az alapozására fektetjük a hangsúlyt, hiszen 3-8 éves koruk között fejlődnek a leggyorsabban, ilyenkor a legfogékonyabbak mindenre, amit tapasztalnak. A nagyobbaknak inkább finomítjuk a mozgásokat, és fejlesztjük már kialakult készségeiket, jellemvonásaikat. Saját tapasztalatból tudhatjuk, hogy amit 10 éves korig elsajátítunk, az mélyen megmarad bennünk, bizonyos készségeink, ha jól be vannak gyakorolva, egy életen át elkísérnek.

Szerencsére a játék pedagógiai szerepéről ma már sokat tudunk. Fel szabadító és lélekfrissítő erejében bízva szedtük újra csokorba ismereteinket és tapasztalatainkat **oktatási segédjegyzetünkben** pedagógus-társaink számára. A népi játék területén kívánunk segítséget nyújtani mindazoknak, akik szívükön viselik a mai gyermekek lelki és társadalmi fejlődését, és közreműködnek abban. Az évek során megszületett **igénynek teszünk eleget** kiadványunkkal, melynek előzményei a pedagógus szaktovábbképzés történetéhez nyúlnak vissza. Erdély több városában – Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Sepsiszentgyörgyön és Szamosújváron – a Romániai Magyar Néptánc Egyesület által szervezett Alapfokú Néptáncoktató Képzés 2006-ban indult. Az elmúlt évek során *Ekete-pekete* néven Nagyváradon, Zilahon, Sepsiszentgyörgyön és Székelyudvarhelyen folytatódott a pedagógus képzés. A Kovászna Megye Művelődési Központ Pedagógus Továbbképző táborának 2005 óta egyik fő témája a népi játék mint nevelési terület tanítása. A szervezők nagy hangsúlyt fektetnek a pedagógusoknak arra az igényére, ami a népi játékok által a mozgáskultúra megalapozására, távlatilag pedig a néptánc tanításának természetes, gördülékeny előkészítésére vonatkozik. A többnyire pedagógusokból álló csoportok nagy érdeklődéssel és nagy létszámban vesznek részt ezeken a továbbképző rendezvényeken. Az *Ekete-pekete* tanfolyam keretében a népi játék tanítási óráinak száma 18, anyagát az elméleti és gyakorlati ismeretek hiányának pótlására, a pedagógusok által megfogalmazottakat figyelembe véve állítottuk össze. Így népi kultúránk egy szeletéről beszélünk: a népi játékok eredetéről, népszokásokról, az esztendő körének jeles napjait is érintve. A gyakorlati rész során a népi játékok tanításával – mint ösz-

szetett módszerrel – kapcsolatos tapasztalatainkat osztjuk meg, a játék élményéhez juttatva pedagógustársainkat és az érdeklődő felnőtteket. Elővarázsoljuk a bennünk levő örök gyermeket, hiszen, ha mi maguk szeretünk játszani, személyes mintaként keltjük fel a gyermekben is az igényt az együtt játszás örömére. *„A gyermeki lélek rejtelseibe a felnőttek közül csak az tud belelátni, akinek sikerül a játszó gyermek bizalmát megnyernie. A bizalom attól függ, hogy a játékot komolyan vesszük-e, s igyekszünk-e beleilleszkedni a gyermek lelkivilágába, a játék alkalmilag elképzelt helyzeteibe.”*²

Szándékunk az, hogy képzéseink tananyagát összefoglalva és kibővítvé nyomtatott formában minél több pedagógustársunkhoz eljuttassuk. Kiadványunk tartalma: **válogatás** néprajzi tanulmányok, szakkönyvek és gyűjtések, gazdag népi kultúránk leginkább erdélyi hagyományaiból – olyan, az ünnepekhez és jeles napokhoz kötődő szokásokat, hiedelmeket sorjáz, amelynek főszereplője a gyermek vagy az ifjú volt –, illetve **játéktárat** is tartalmaz összeállításunk. A múlt században számos pedagógus, néprajzi szakember, népművelő összegyűjtötte, rendszerezte népi játékainkat. A MTA BTK Zenetudományi Intézet egyik munkatársa által rendszerezett játékok négy tömbbe szerveződnek: eszközös, mozgásos, szellemi és párválasztó játékok. A mondókák és a kiolvasók-kisorsolók két további tömböt képeznek.³ Kiadványunkba az Erdélyből felgyűjtött mozgásos, párválasztó játékokat választottuk és néhányat a szellemi, és az eszközös játékokból is, illetve mondókákat, kiolvasókat, melyeket különböző korosztályoknak ajánlunk.

Kinek, hogyan, mit tanítsunk? Ezekre a kérdésekre adott javaslatainkat tartalmazza könyvünk **pedagógia módszertani része**, amelyeket magunk is tanultunk, vagy ellestük a nagyok játékaiból, a gyermek természetes tanulásának a mintájára – utánzással. Nagy játékmesterünk Tálás Ágnes, aki immár 30 éve tanítja a népi játékot, a kicsik mellett nekünk, nagyra nőtt gyermekeknek is. A néptáncoktató a Budapesti Hagyományok Háza néptáncos szakelőadója, az Erdélyi Kallós Alapítvány

² N. Bartha, 1937, hasonló kiadás 1992, 454. o.

³ Lázár, 2002, 83. o.

számtalan tanfolyamának és nyári táborának oktatója, aki hiánypótlás-ként magánjellegű továbbképzőket is szervezett erdélyi pedagógusok számára, jeles szakemberek bevonásával. Személyes példájával, szakmai tanácsaival bátorított, lelkesített bennünket munkánk során.

A játékelméletek bemutatásával a reformpedagógiák, a drámapedagógia és a népi játék találkozási pontjait érintjük. A játék önismereti nevelő hatása, személyiségkibontó ereje mellett a dráma és a színház eszközeinek a nevelésben kifejtett hatásáról is részletesen szólnunk. Bemutatásra szánt játékaink esztétikai minőségének felelősségére is kitérünk, hiszen műsoraink a művészetre nevelésben is nagy szerepet játszanak, munkánk művészetpedagógiai területekre is kihat.

Két, a népi játékok oktatását segítő **melléklettel** bővítjük jegyzetünk anyagát: a hangzó melléklet a könyvben szereplő játékok dalanyagát kínálja, a felvételeken pedig tizenkét népi játék képanyagát (video) láthatják. Reméljük, hogy felébreszti mindannyiunkban az együttjátszás élményét, és támaszt, esetenként ötletet, megoldási lehetőséget kínál. Mindnyájunk munkájához örömteli játszást kívánunk!

Ajánljuk mindazoknak, akik maguk is szeretnek játszani, akik szívesen alkalmaznak nevelési módszereik közt játékot, akik a tantárgy közöttiségben (interdiszciplinaritás) és az örömtanulásban hisznek. Azoknak, akik egyfajta régi rend biztonságával építenek alapköveket a gyermek egész lényében.

Szeretettel

Benkő Éva és Prezsmér Boglárka,

a szerzők

A szerzőkről

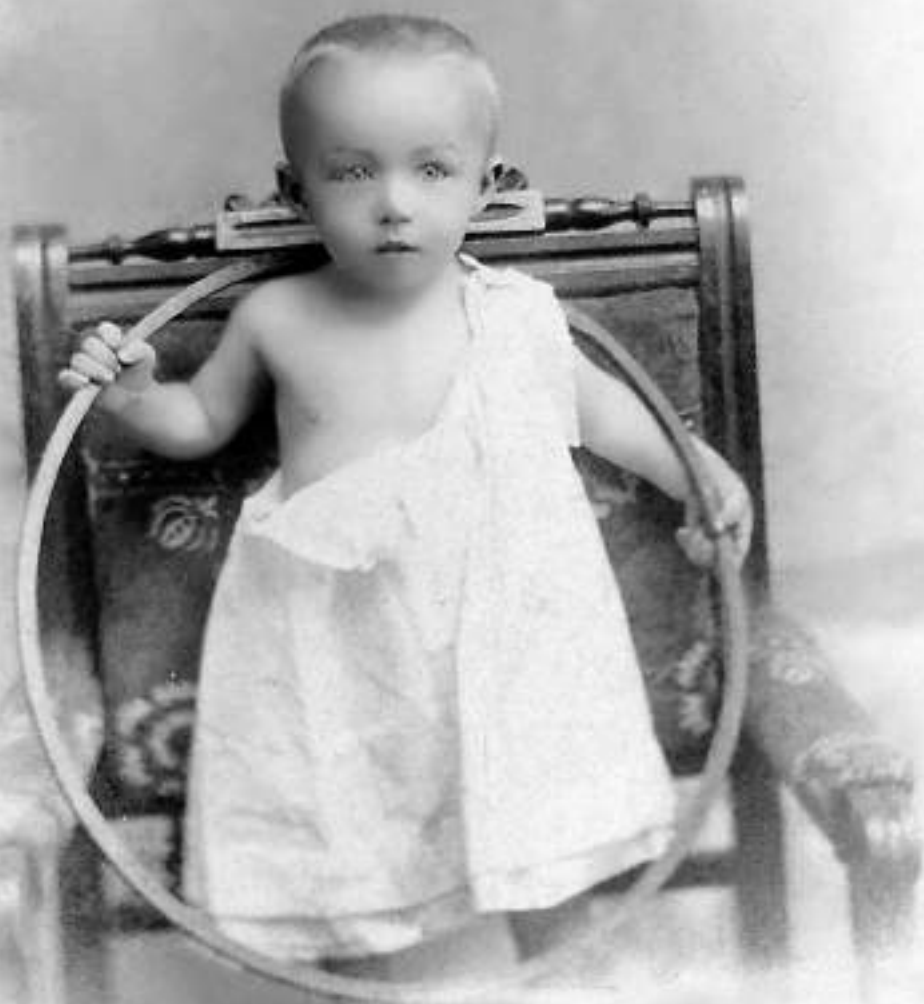
BENKŐ ÉVA, kiadványunk **anyja**: A sepsiszentgyörgyi Guzsalyas Alapítvány és Játszóház alapító munkatársa vagyok 1995-től. Kezdeményezésünk hiánypótló céllal született, a feledésbe merült néphagyományok újjáélesztéséért, a még élő hagyományok megismerésének és fenntartásának szándékával. Kézműves szakoktatóként kicsiket és nagyokat tanítunk a népi mesterségek fogásaira. Óvodapedagógusként, népi játszóház-vezetőként szívügyemnek érzem a népi játék sorsát. Húsz éve napi rendszerességgel tanulva és tanítva a játékot, népi játékos foglalkozásokat tartok gyermektáncházakban, iskolákban és óvodákban egyaránt. Az *Eke-te-pe-kete* pedagógusoknak szervezett képzés egyik székellyöldi vezetőjeként minden alkalommal újraélem a játék örömeinek felszabadító hatását.

PREZSMER BOGLÁRKA, kiadványunk **színház- és drámapedagógusa**: Annak örülök, hogy olyan korban élek, mikor sokféle műfaj keresi egymás kezét. Összekapaszkodik, együttmozdul, forog, és egy idő után formára jár. Ennek a formának önálló életet ad, ezzel közöl, közvetít.

Találkozni tanít. Több korosztályt oktattam már a színházzal való kifejezés lehetőségére, a színház mint közösségi műfaj történetére, és a színházzal való nevelés eszközeire. Érdekel a befogadó oldaláról is megközelíteni, élményszerűvé tenni a szakmaiságot. Mi hat még ránk abból, ami valóban a miénk?

Kiadványunk zenei munkatársa, **BENEDEK ÁRPÁD** a nagyváradi Csillagocska Református Zeneóvoda **zenepedagógusa**, több zenei kiadvány szerzője, az *Ekete-pekete* pedagógusképzés egyik partiumi vezetője. Gyűjteményünk zenei nevelési anyagát állította össze: a válogatott játékgyűjtemény kottáit dolgozta át gyermekhangnemre, és hangzó mellékletünk készítésének szakmai irányítója.

NÉPI JÁTÉKOK HELYE A NEVELÉSTÖRTÉNETBEN

3. Népi játékok helye a neveléstörténetben

3.1. A játék fogalma

A játék a valóság szimbóluma, hiszen a valóság sajátos, kreatív utánzata. Ez a százarcú jelkép a művészetek rokona, s igen gyakran a játék velük együtt vagy általuk fejeződik ki és valósul meg. A játszás a felnőtté válás folyamatának, a képességek kibontásának legjobb eszköze, felkészülés az élethivatásra, gyakorlat a munkába nevelődéshez¹. Az ember és gyermeke minden korban játszott, életének természetes velejárója a játék. A gyermek testi-lelki-szellemi fejlődése egyetemes, ugyanakkor játékának indítéka és lelki tevékenysége azonos minden nép esetében. N. Bartha Károly a játék szerepének elemzésekor rámutat arra a fontos összefüggésre is, ami a természeti népek és a gyermekkor játékhoz való viszonyában párhuzamot alkot. A természeti népek és a gyermek lelkivilága egymással közeli rokonságban van.

„Az ember lappangó, de még nem érvényesülő képességekkel indul el az élet útján, s csak fokozatosan jut el a maga társadalmában többé-kevésbé elérhető tárgyi és szellemi javak birtokába. [...] az egyén a maga fejlődése során bizonyos mértékig megismétli az emberiség sokezeréves útját, egyénileg szinte újraéli a nagy közösség múltját ha hasonlíthatatlannul gyorsabban is.”² „A játékban vidámság és komolyság, öröm és bánat, élénk aktivitás és feszült várakozás, érzelmi ébresztés és indulattompítás ötvöződik egységes egésszé, mintha örökérvényű lenne”.³

A játékot többféle oldalról vizsgálták különböző szempontok szerint. Ez a játékról kialakított vélemények sokféleségét eredményezte, s ehhez

¹ Jankovics-Hoppál-Nagy-Szemadám, 1997, 102. o.

² N. Bartha, 1937, hasonmás kiadás 1992, 453. o.

³ Vasas, 1993, 57. o.

még hozzátevődnek az emberről, a világról alkotott széleskörű felfogások is. A Pedagógiai Lexikon meghatározása szerint a játék *„Az ember és az állatok tevékenységi formája, melyet a munkától és a tanulástól eltérően minden külső céltől függetlenül, magáért a tevékenységéért folytatnak, és melyet örömezés kísér”*.⁴

3.2. A játék neveléstörténeti megközelítései

A játék pedagógiai szerepének felismerése visszanyúlik a neveléstörténeti kezdetekig. Platón, Huizinga, Comenius, Rousseau, Freud, Montessori, Rudolf Steiner mind hangsúlyozták, hogy a játék a legtermészetesebb keret a gyermek személyiségének kibontakozásához. Elméleteik megegyeznek abban, hogy a gyermekek harmonikus fejlődéséhez a játék szükséges és nélkülözhetetlen. **Comenius**⁵ szerint a játék a komoly munka kiindulópontja, mert ugyanolyan erőfeszítés van benne, mint a munkában, és a szerzett öröm mindkettőnél a sikerből és az alkotásból származik. A római bölcselkedők közül **Seneca**⁶ fedezi fel a játékban rejlő örömforrást. **Quintilianus**⁷ azt mondja, hogy a játék maga a tanulás. **Horatius**⁸ az, aki rámutat a gyermekjátékok társas jellegére. **Rousseau**⁹ fegyelmezett magatartásra szoktató és jellemfejlesztő tényezőként tekint a játéokra. A XIX. században a játék szerepének kivételes jelentőségét a tanulásban **Fr. Fröbel**¹⁰ emelte ki. Ő a játékot a kisgyermek legtisztább szellemi alkotásának nevezi, minden jó forrásának. Kivételes jelentőségű intuitív felismerés volt részéről az, hogy a játék az önmagunkat építő aktív tevékenység formája, amely az emberben rejlő

⁴ http://www.jgyph.u-szeged.hu/tamop13e/tananyag_html/tananyag_jatekelm/i1_a_jtk_fogalma.html (2015. augusztus 19.)

⁵ Comenius (1592-1670), cseh pedagógus és író, ő tekinthető a modern pedagógia atyjának.

⁶ Lucius Annaeus Seneca (Kr. e. 4 – Kr. u. 65), római sztoikus filozófus.

⁷ Quintilianus (Kr. u. 35-96), híres római szónok.

⁸ Horatius (Kr. e. 65 – Kr. e. 8), római költő.

⁹ Jean Jacques Rousseau (1712-1778), francia filozófus, író, pedagógus.

¹⁰ Friedrich Fröbel (1782-1852), német pedagógus.

„isteni” elvet bontakoztatja ki. A magyar neveléstörténet meghatározó egyénisége, **Mérei Ferenc** (1909-1986) lélektani kutatásaiban rámutat arra, hogy a közösségi életre hangolódásban milyen fontos szerepe van a játékok kifejezésre jutó indulati megnyilvánulásoknak. Következtéseiben kifejti, hogy a játszótársak kiérik azt, hogy a közös erőfeszítés és akarat nagyobb elégtételt jelent, mint az egyéni, ennek eredménye, hogy az egoista törekvéseket fokozatosan elnyomja a közösség érdekében kifejtett erőfeszítés. A játékok folyamatos ismétlésével a gyermekek valóban az együttes örömeiket élik meg. A játék magas érzelmi hőfokot teremt, indulati feszültséget, amely a játszótársak megnyilvánulásaiból, közbekiabálásaiból, biztatásából, a szavakban és gesztusokban való elégedettségéből, belevadulásból olvasható ki. Ez a fajta feszültség, indulat leginkább a versenyszerű elemet magukban foglaló játékokra érvényes.¹¹

Az előbbiekben felsorolt nézetek pedagógiai vonatkozásai többnyire elméleti síkúak. Létrehozói a játékot sajátos emberi tevékenységként kezelik. Ezekkel az elméletekkel párhuzamosan, a XIX. század végén és a XX. század elején konkrét nevelői-oktatási eljárások és módszerek, metodikák kidolgozásával, gyakorlatba ültetésével próbálkoznak az újtó, reformáló mozgalmak pedagógusai.

3.3. Reformpedagógiai irányzatok és a játék

A **reformpedagógiák**¹² központi gondolata a gyermeki egyéniség önállóságának, szabadságának megvalósulása. Képviselői a hagyományos zárt herbarti iskolarendszer, a poroszos oktatási elvek és nevelési szellem gyökeres megváltoztatását célozták meg azáltal, hogy a sokoldalú fejlesztés elvét vallották. Fontosnak tartották az értelmi képességek széleskörű kibontása mellett a gyermek kedélyvilágának, akaratának nevelését, testi erejének fokozását, kez ügyessége fejlesztését. Azt is hangsúlyozták, hogy az iskolában a gyermek saját életkori sajátosságainak megfelelően

¹¹ Mérei, 1970

¹² Prezsmer, 2002

a maga szuverén életét élje. A gyermek természetes erőire, aktivitására, kutatásvágyára, tudásszomjára óhajtottak építeni, és elvetették a szigorú morált, mondván, hogy az csupán külsődleges. Csak az átél, tapasztalati tudás képes az egyén életét tartósan irányítani. Kizárva a merev, passzív módszereket, a cselekvést, a játékot tekintik a megfelelően hatékony eszköznek a nevelésben. Ide sorolhatnánk **Celestine Freinet**-t¹³, az irányzatnak egyik meghatározó személyiségét, aki hangsúlyozza a gyermek szabad megnyilvánulásának előnyét az irányított neveléssel szemben; a tapogatózó tanulást, világfelfedezést a verbális információ átadása helyett. Ő a munkát állítja középpontba, alárendelve a tanulásnak, olyan tevékenységnek tekintve azt, ami a személyiséget kibontja, közelebb hozza a természethez. **Maria Montessori**¹⁴ óvodareformer szerint is munkát, munkaalkalmat kell biztosítani a gyermeknek, de az ő elméletében együtt van jelen a munka, a játék és a tanulás.

Jean Piaget¹⁵ pszichológus szerint a gyermek életében sokféle funkciót tölt be a játék: egységes terméke és eszköze az értelmi fejlődésnek a növekedés során, gyakorló rendszere a mozgásnak és a szocializációnak. Az osztrák **Rudolf Steiner**¹⁶ által alapított **Waldorf** iskolát a kéz, a szív és a fej iskolájának is nevezik, mivel a gyermekek testi, lelki és szellemi fejlődését harmonikus egységben kezeli. Steiner a gyermeket egyetlen érzékszervnek tekint, aki minden hatásra reagál, amit emberek váltanak ki belőle. *„Nem az a feladatunk, hogy a felnövekvő generációnak meggyőződéseket közvetítsünk. Hozzá kell segítenünk, hogy a saját ítélő erejét, a saját felfogóképességét használja. Tanuljon meg a saját szemével nézni a világban. [...]”*¹⁷

¹³ Celestin Freinet (1896-1966) francia tanító, iskolaalapító, az „aktív iskola” plebejus szárnyának vezető pedagógusa.

¹⁴ Maria Montessori (1870-1952) orvos, pedagógus, az óvodapedagógiai reformjában a vegyes korosztályú csoportok mellett foglalt állást; vallja, hogy ez áll a legközelebb a természethez, az élethez.

¹⁵ Jean Piaget (1896-1980) nagyhatású svájci pszichológus és ismeretelmélet-teoretikus.

¹⁶ Rudolf Steiner (1861-1925) osztrák polihisztor: filozófus, dramaturg, tanár, a spirituális mozgalom, az antropológia megalkotója.

¹⁷ http://www.citatum.hu/szerzo/Rudolf_Steiner/5 (2015. aug. 19.)

A **drámapedagógia** művészetpedagógiai módszer együttes, középpontjában a cselekvés, ezen belül is elsősorban a dramatikus cselekvésen keresztül megvalósuló tanulás áll. Kaposi László¹⁸ meghatározása szerint a dráma olyan csoportos játéktevékenység, amelynek során a résztvevők képzeletbeli (fiktív) világot építenek fel, majd ebbe szereplőként vonódnak be, és itt valós problémákkal találkoznak, ezáltal valós tudásra és tapasztalatra tesznek szert. A drámapedagógia eszköze a **drámajáték**. „*Drámajátéknak nevezzük minden olyan játékos emberi megnyilvánulást,*

amelyben a dramatikus folyamat jellegzetes elemei lelhetőek fel. A dramatikus folyamat kifejezési formája a megjelenítés, az utánzás; a megjelenítés módja a felidézett vagy éppen megnyilvánuló társas kölcsönhatás; eszköze az emberi és zenei hang, az adott nyelv, a test, a tér és az idő; tartószervezete pedig a szervezett emberi cselekvés.”¹⁹ Mindezeket a drámapedagógia nevelési-oktatási eszközként használja.

3.4. A népi gyermekjáték helye a nevelésben

Dr. Lázár Katalinnak, a népi játékok kutatójának megközelítése szerint a néptánc, a népzene, a népművészet mintájára „*a népi játék is a népi kultúrának a közösség által hosszú ideig formált, csiszolt, apáról fiúra szálló*

¹⁸ Kaposi László (1957-): magyar drámatanár, rendező, szerkesztő.

¹⁹ Gabnai, 1993, 7. o.

része.”²⁰ A népi játékokra is érvényes a népi kultúra két fontos jellemzője: az *aktív, cselekvő* jelleg mellett az, hogy változatokban él. „A játékokat a gyerekek aktívan használták, tehát nyilvánvalóan alakították is, és a ma ismert népi játékok generációkon keresztül formálódtak olyanná, amilyenek ma ismerjük őket. Egy-egy játék dallama vagy szövege vidékenként eltérő lehet, és a hozzáértő egy-egy jellegzetes dallam- vagy szövegfordulat alapján gyakran meg tudja mondani, melyik tájegységről származik a játék adott változata.”²¹

Monográfiájában Gazda Klára összetett gyermeki tevékenységeként vagy azoknak az eredményeiként ír a népi játékokról, melyek „[...] a gyermeknek egy időben több fizikai és szellemi képességét fejlesztik, miközben szórakoztatják is őt.” Ez egyfajta pedagógiai megközelítés, míg a népköltészeti szempont szerint: „[...] a játék komplex műfaj, amelyben a cselekmény, szöveg, dallam, ritmus, mozgás és eszköz még nem váltak szét egymástól, de egyik alkotásban az egyik, másokban a másik tartalmi és formai összetevő dominál.”²²

Az angolszász pedagógia drámával való tanításának módszere magyar nyelpterületen könnyen otthonra talált. Mondhatni létezett termőföld, amibe ültetni lehetett, hiszen a magyar népi kultúra nagy mennyiségű játékot őriz, amelyek jelen voltak az oktatásban, az óvoda és az elemi iskola tevékenységeiben. A népi játékok dramatikus jellegében otthon érezhette magát az „újonnan felfedezett”, ismerős angolszász pedagógia. Emellett a különböző szertartásjellegű népszokások szerepjátékos formái mind a drámapedagógia segítőeszközei lettek. Gondoljunk csak egy hagyományos, kalotaszegi esküvőre, egy csángó katonabúcsúztatóra, farsangtemetésre. A megörökölt szerepnek pontos jellemzői vannak és leírható a hagyományos dramaturgiája minden egyes szokásnak.²³

A játék a zenei, a táncos és a beszélt anyanyelv elsajátításának egyik fontos eszköze. A gyermek életében a játék az élet gazdagságát, tartalmát

²⁰ Lázár, 2002, 19. o.

²¹ Lázár, 2002, 20. o.

²² Gazda, 1980, 134. o.

²³ Prezsmér, 2002.

jelenti. A játékokkal való foglalkozás kiegészíti a pedagógiai munkát. Az énekes-táncos népi játékok révén művészeti ismeretekkel bővül a gyermek látóköre. Emellett tágul érdeklődése, a világra való nyitott kíváncsisága, szemléletmódja, és fejlődik kreatív, művészi alkotókészsége is.

3.5. A népi gyermekdalok keletkezése, alakulása

A népi gyermekdalok nagyobb részének dallama-szövege valaha a századok mélységeiben jött létre, a másik részében pedig az ütem-páros anyagon kívül sokkal kisebb mennyiségben találhatók strófikus dalok, továbbá deklamáló, illetve dallamos hanglejtéssel előadott szövegek találhatók. Ezek összegyűlve csiszolódtak a falusi gyerekek ajkán olyan dalokká, ahogyan őket ma ismerjük. Így alakultak ki a magyar népi gyermekdalok is, melyek alapvető típusait Járdányi Pál alakította ki a Magyar Népzene Tára *Gyermekjátékok* című, Kerényi György által szerkesztett, 1951-ben kiadott I. kötetében.

Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az 1870-es évektől egyre gyarapodó gyermekdaltermésen kívül *számos másfajta dal is* széles körben elterjedt az óvodák és iskolák révén a magyarlakta területeken, és bekeverült a gyerekek spontán dalkészletébe. Saját kezdeményezésükre ezeket is éppen olyan kedvvel-élvezettel énekelték, mint a népi gyermekdalokat.

A NÉPI JÁTÉKOK
SZEMÉLYISÉGFEJLESZTŐ
HATÁSA

4. A népi játékok személyiségfejlesztő hatása

Míg kicsi a gyermek, az őt gondozó felnőtt játszik vele. Eleinte ő kezdeményezi a játékot, melynek elsődleges célja az örömszerzés. Ritmusos versikéket mond a kicsinek, miközben cirógatja, ringatgatja, simítgatja, lóbálja a kezét-lábát. A csecsemő így ismeri meg a saját testének határait, testrészeinek használatát. Később, amikor nagyobbacska lesz, már beszélni tud, akkor elbeszélget a növényekkel, állatokkal, a napot vagy az esőt hívogatja.

Az ölbeli gyermek játéakai, a szellemi játékok között található nyelvi játékok (nyelvtörők, rövidebb-hosszabb szövegek mondogatása) segítenek az értelmi és érzelmi intelligencia, valamint a felnőtt és gyermek közötti érzelmi kapcsolat fejlődésében: ezek közben tanulja a legalapvetőbb viselkedési szabályokat, fejlődik ritmusérzéke. A szavakkal való játszás során anyanyelvét gyakorolja.

Ahogy nő, továbbra is utánzással tanul, ezúttal a társait utánozza.

„Egyik gyermekről a másikra sokkal elevenebb hatással van, s így gyorsabban is ragad át a játék hangsorainak pusztá csengése, ritmusának lüktetése, a dallam és a mozdulatok sorrendje, mint a logikus tartalom. Anyanyelvi átvételkor sem a szöveg tartalma a fontos, amint azt különösen a kiolvasó versek mutatják.”¹

Évszázadok folyamán a népi játékokat, illetve „ritmusokat” a hagyományos kultúrában a közösség alakította, csiszolta és a rá jellemző önefelelt vidám légkörben örökítette át az együtt játszások alkalmával. Ez a folyamat örökérvényű. Hiszen a 3-6 éves szívesen utánozza a mellette játszó, mire iskolás korú lesz, már igényli a vele egykorúakkal való együtt játszást. Így tanulja meg az egymáshoz való alkalmazkodást, és fejlődik ki szabálytudata. Megtapasztalja, hogy a szabály betartása nélkül nem működik a játék, és hogy az mindenkinek öröm, leginkább

¹ N. Bartha, 1937, hasonmás kiadás 1992, 463.o.

akkor, ha egyszer az egyik, majd a másik gyermek jut kiemelt szerephez.

A régebbi időkben a gyermekek társadalmi nevelése kora gyermekkorban elkezdődött a munkára nevelés, majd az iskolai tanulás által. Szüleik már kis korban kisebb-nagyobb feladatokat bízta rájuk a ház körül, a mezőn, az állattartásban és a mezőgazdasági munkálatokban. Kora tavasztól őszig a munkák szüneteiben, illetve vasárnap bőven jutott idő játszani az adott település különböző terein, gyakran a legelőkön, minden alkalmat

megragadva a jó játékra. Hallatszott zsisbongása a kisebb-nagyobb csapatokba verődött testvérek, szomszédok és egy utcában élő gyermekek játékának. Vasas Samu a kalotaszegi gyermekéletről így emlékezik:

„A kalotaszegi falvakban szinte a legutóbbi időkig a kisebb gyermekek majdhogynem korlátlan szabadságnak örvendhettek. Nyári reggeleken, ahogy az egyszerű reggelijüket bekapták, övék volt a falu, a rét, a patak, a kert és az erdő. Ellenőrzés nélkül csatangoltak napestig, rekesztéket csináltak, fürödtek, szaladgáltak, játszottak. Éhségüket gyümölccsel és vadon élő növényekkel csillapították. Sokszor elkalandoztak a falut övező legelőkre és az erdőbe is a fiúk szarkafészket rabolni, dorombot húzni, [...] a lányok pedig virágot szedni.”²

² Vasas, 1993, 57. o.

Az időjárás változását előre „leolvasták” a felhők mozgásából, bizonyos jelenségekből az elkövetkező időszakra következtettek. Az állatok legeltetése közben ügyességi versenyeket rendeztek, társasjátékokat játszottak, amelyekben megmutathatták eszességüket, erejüket, leleménységüket. Ezek közül számos játékot őriz a néphagyomány.

Általában kor és nem szerint csoportosultak játékaikhoz a gyermekek, vagy ha nem volt megfelelő létszámú résztvevő, akkor *„néha a leánykéék, különösen a kisebbek is beléfogóztak a leánykák énekes-táncos játékaiba és viszont.”*³ Iskolai szünetekben, az udvaron évfolyam szerint, szünidőben a szomszédos családok gyermekei sereglettek össze egy-egy jó játékhoz.

A játékokat leginkább valamelyik gyermeknek a kezdeményezésére játszották, találmra, ahogy az eszükbe jutott. A nem kívánt szerepeket kiszámolóval, sorshúzással „cinkushúzással”⁴ döntötték el. Egy-egy nagyobb faluban, ha több csapat volt, egy helyen találkoztak, megegyezték a szabályokban, s már ment is a közös játék. Olyan feladatokat találtak ki, amit meg is tudtak oldani. Gyakori játszásuk során rájöttek, hogy

³ Gazda, 1980, 105. o.

⁴ Gazda, 1980, 106. o.

miben ügyesebbek, gyorsabbak, vagy kevésbé. Kiderült, hogy az adott közösségben ki mire volt képes, kire milyen feladatnál lehetett számítani. Egészséges önértékelés alakult ki bennük, ami a személyiség fejlődésében igen fontos.

Egymás megismerésére is lehetőség nyílt: ki tetszik, ki ellenszenves, hogyan viselkedjenek, hogyan mutassák ki érzelmeiket. **Érzelmi** nevelő hatása a játéknak abban áll, hogy milyen tapasztalatot nyújt, milyen mintát ad. Aszerint fog megnyilvánulni a játszó, hogy érzelmgazdag vagy -szegény a környezete: durván reagál, vagy esetleg elfogadja azt, ha valaki ellenszenvét fejezi ki iránta. Például, ha a párválasztó játékban nem fogják meg a kezét, vagy nem őt választják. Lázár Katalin rámutat arra a tényre, hogy *„Fontos annak a képességnek az elsajátítása, hogy jelzésekkel finoman tudjam a másik tudtára adni érzéseimet, legyenek azok pozitívak, vagy negatívak; a másiknak, pedig meg kell értenie ezeket a jelzéseket.”*⁵

⁵ Lázár, 2002, 50. o.

A játszó gyermekek például figyelmeztették a kötekedőt, hogy hagyja abba, és ha nem fékezte magát, akkor kihagyhatták a játékból. A bátortalant, ügyetlent pedig biztatták; a túl gyorsat, ügyeset mondokával próbálták kibuktatni. Az én gyermekkoromban például így „gurucsáztuk” egymást: *„Gurucsa, gurucsa, buktasd meg, lapos kövel nyomtasd meg.”*⁶

Később, amikor a gyermek serdülővé vált, a játszóhelyeken – főleg a lányok között – a közös séta, ének, tánc, hosszan tartó beszélgetés egészítette ki a játékot. A fiúk virtuskodó, ügyességi játékok által mutatták meg furfangos észjárásukat, gyorsaságukat, testi erejüket. Ősszel és télen az iskola és a fonó nyújtott lehetőséget a játékra, ahol a játék mellett társasági szokásokat is gyakoroltak a gyermekek, ifjak, hogy *„[...] jártasságot szerezzen a falu életének legreprezentatívabb ünnepi megnyilvánulásain való helytállásra.”*⁷

⁶ Benkő Éva szerzői megjegyzése.

⁷ Vasas, 1993, 92. o.

4.1. A zenei nevelés képességfejlesztő hatása

„A gyermekjáték mindennél mélyebb betekintést enged a népzene őskorába. Mozdulattal, cselekménnyel egybekötött ének sokkal ősbibb és egyben bonyolultabb jelenség, mint az egyszerű dal.”⁸ Ahogyan Kodály Zoltán is írta, népi játékdalainkhoz hozzátartozik a mozgás és a cselekmény. Játzás közben gyermekeink kiegyensúlyozott, látványos, esztétikus mozgást sajátíthatnak el. Ez a fajta mozgáskultúra anyanyelvi szinten elsajátítható és fejleszthető ugyanúgy, mint zenei anyanyelvünk.

Népdalaink értéke és szépsége a dallamvilágban, valamint a dalok szövegében rejlik. A magyar népi kultúrában az életnek minden szakaszához szorosan kötődik valamilyen énekes vagy hangszeres zene. Ebből adódik, hogy a legtöbb esetben a zene magával ragadja az emberek hangulatát. Ennek látványos kifejezési módja a tánc. A kiegyen-

⁸ Kodály, 1951, 12. o.

súlyozott, harmonikus mozgással természetes módon együtt jár a lelki egyensúly. A tánc, a mozgásos játék hatására a rosszkedvű gyermekek felvidulnak, a gátlásos felnőttek pedig feloldódnak.

4.2. A játék képességfejlesztő hatása

A játék a személyiség minden komponensére pozitívan hat. Íme, néhány képesség, amelyet hatékonyan fejleszt:

- kézügyesség
- vizuális fantázia
- eszközkézelésben való jártasság
- mozgáskultúra
- fürgeség
- testi erő
- mozgáskoordináció
- memória

- találékonyság, leleményesség
- rugalmasság, alkalmazkodóképesség
- önfegyelem
- kudarcűrés
- kommunikációs készség
- kapcsolatteremtő képesség
- együttműködés
- érzelmek kifejezése és fogadása
- empátia
- önbizalom

Ha mindezek kialakulásában segíthet a játék, akkor a gyermek beilleszkedése a társadalomba természetes módon fog megtörténni. Játssza tanulja meg az együttélés szabályait, helyét az adott közösségben. Mind-ezen folyamat megalapozza felnőtté válása során a csoporttudat, majd a nemzeti tudat harmonikus kialakulását.⁹

⁹ Lázár, 2002, 25. o.

A NÉPI
JÁTÉKOK
EREDETE ÉS
ÖSSZETEVŐI

5. A népi játékok eredete és összetevői

„A beláthatatlan időkre visszanyúló közös eredetektől, a gyermeki lélek azonos alkatából, valamint a kölcsönhatásokból fakadó közösségek alapformáit minden kornak és földnek népe a maga sajátos népi-nemzeti elemeivel tölti ki.”¹

Néprajzi szempontból különbséget a földrajzi környezet, az adott nép történeti sorsa jelent, melyek meghatározóan hatnak formájára, eszközeire és nemzeti sajátosságaira.

5.1. A szöveg eredetéről, tartalmi és formai jellegzetességeiről

Anélkül, hogy ismerné eredetét, érdekelné jelentése, a gyermek ritmikus verssorokba rögzítve, hagyományos játékszabályba foglalva, ösztönösen, önfeledten játszik, gyakorolja népe nyelvét, anyanyelvét. Nem is tudja, hogy a kereszténység előtti hitvilág egyes elemeitől a történelmi személyeken és eseményeken keresztül a népszokások egyes elemeiig mennyi mindent őriz. Az énekes gyermekjátékok legszembetűnőbb része a **szöveg**. A szöveg tartalmi és formai szempontból is néprajzi elemeket őriz, melyek közül néhány érthető, míg mások torzult formában rögzültek. A játékdalszövegek (gyermekdalok) tartalma a torzulások miatt olykor nehezen vagy egyáltalán nem bogyozható ki. Bizonyos azonban, hogy a töredékek a néphagyomány legrégibb rétegeiből valók. *„A játéanyag a hagyomány feledésre ítélt elemeinek utolsó mentsvára. A bennük megőrződött töredékek segítségével a régi kultúra számos jelenségét rekonstruálni tudják.”²*

- Ösvallás

Őseink kereszténység előtti hitvilágának emlékei csillannak meg egy-egy naphívogató szövegében. Mivel az időjárás változásáért is a sámánokat

¹ N. Bartha, 1937, 455-456. o.

² Lázár, 2002, 31.o.

hívták segítségül, így szertartásaik alkalmával végzett bizonyos mozdulatok is kísérik a szöveget. A **naphívogató** mondása közben az ég felé tárt karok ezt az ősi emléket őrzik:

Nyisd ki, Isten, kiskapudat,
Hadd lássam meg szép napodat,
Süss fel nap, fényes nap,
Kert alatt ludaim megfagynak.³

A **táltos** gyógyított embert, állatot. Szertartása során dobolással engesztelte ki az isteneket. A dob, a zörgő vagy különböző más zajkeltő eszköz megfelelő használatával hívta, vagy küldte el a segítő vagy ártó szellemeket. A zajkeltés, mint a gonosz elűzésének rítusa, több szokásunkban megmaradt. A **regösök** láncot csörgetnek, köcsögdudával kísérik az éneket, dudálnak, ostorral csattogtatnak, kiabálnak, és a farsan-

³ N. Bartha, 1992. 459. o.

goló maskurások ostorral csattogtatnak, kiabálnak, ezért lármázunk, trombitálunk, hangoskodunk mi is szilveszter éjszakáján.⁴

A játékok szövegei más rítusokat is őriznek: az először megjelenő gólya üdvözlésére, kelepelésre válaszolva, kezükkel egymást ütögetve felelnek:

Gólya, gólya, gilice,
Miért véres a lábad?
Török gyerek megvérezte,
Magyar gyerek gyógyítgatja
Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel.⁵

A **titokzatosság** iránti érzékenység is jellemző a gyermeki lélekre, ezt jelzi a kereszténység előtti hiedelmekkel kapcsolatos számos játék. A *Fehér lilomszál* közkedvelt játékunk a rituális mosakodás szokását őrzi: „A Tisza-Duna partján több helyen szokásos, hogy férjhezmenendő leányok nagypénteken, napfelkelte előtt a folyóban megfürdenek, abban a hitben, hogy ezzel megtisztulnak, megszépülnek, s akivel fürdés után először találkoznak, és lehetőleg a kendőjében meg is törülköznek, az lesz a férjük.”⁶

Babonás elemként a köpködés is gyakran előfordul, pl. a *Sánta pipás* játékban:

Nézz az Égre!
Nem nézek.
Köpj a földre!
Nem köpök.⁷

Szokás volt továbbá a *szerencsejátékok* köveit megköpdösni, hogy a versenytárs nyerési esélyeit elrontsák:

Babona, babona, vidd félre,
Lökд a csöncsört a földre.⁸

⁴ Lázár 2002, 32. o.

⁵ N. Bartha, 1937, 459. o.

⁶ N. Bartha, 1937, 460. o.

⁷ N. Bartha, 1992. 460. o.

⁸ N. Bartha. 1992, 460. o.

További **mágikus elemek** is fellelhetőek a népi játékokban. Már a görög mitológiában élt az a hit, hogy a víz választja el a mi világunkat az alsó világtól. A víz tükrében mindent fordítva látunk, innen származik a képzet, miszerint a túlvilágon minden fordítva van. Ezen erők befolyásolásához, védelmünk biztosításáért vagy valamely haszonért mi is végzünk cselekvéseket. Például fogváltáskor, ha valakinek kihullt a foga, a szoba sarka felé fordítva megköpdösve, bal kézzel (mintegy fordítva) dobta a háta mögé, mondván a varázsmondókát:

Egér, egér adok neked csontfogat,
Adjál nekem vasfogat.⁹

- **A kimondott szó**

A szó erejébe vetett hit (a megfelelő módon kimondott kívánságnak teljesülnie kell) minden népnél fontos volt. A **szómágia** formája az egyszerű felszólítás, óhaj, vagy parancs. A szó ereje által a kimondott cél teljesül, a szó befolyásolja az adott személyt, természetfeletti lényt, tárgyat. Fordítottan is **beszélünk** a túlvilági lényekhez, az értelmetlen-né vált értelmes szavak varázsigéknek számítanak: pl. a *hókuszpókusz*. A szavak **sorrendjének megfordítása** is varázslás: pl. „*Szita, szita pén-tek, szerelem csütörtök, dob szerda*” a *Bújj, bújj, zöld ág játékban*.¹⁰ Számos játékszövegben, például a gyógyító mondókákban, ha visszafele számolunk, mire elfogynak a számok, elfogy a betegség is, elapad:

Som tíz, som kilenc, som nyolc...¹¹

- Különböző **korok** és népek érdeklődési és **mesterségi** körének képzetei ismerhetőek fel a játékok szövegében, az ismétlődő mozdulatokban: „Az ókorban a gyermekek trójai falovaccskával játszottak, a középkorban vértess lovagi alakokat kedveltek (...) Nálunk sok játék forog

⁹ N. Bartha.1992, 460. o.

¹⁰ Lázár, 2002, 33. o.

¹¹ Lázár, 2002, 33. o

ma is a vár védelme és ostroma körül. (...) A magyar gyermek képzeletének a huszár és lova igen kedves.”¹²

A középkori tűztilalom törvényére vezethető vissza a *Tűzet viszek, ne lássátok* kezdetű játék szövege: „Néprajzi kutatóink szerint ez régi korok emlékét őrzi, amikor a tűzgerjesztés még igen körülményes volt, s a háztartások rendszerint csak évente egyszer, húsvétkor szítottak tüzet. A paraszt a tűzhelyen, külön gödrökben, katlanokban, hamu alatt tartották, s nem szívesen adtak belőle kölcsön. A hatóság is tilalmazta a szenesböggrével való szomszédolást. (Borsai 1984.43)”¹³ Hitük szerint, mely a kereszténység előtti időszakból ered, a tűzre való vigyázással a tűz istennőjének áldoztak, akit nagyon tiszteltek. Szintén régi hiedelem, hogy aki elviszi a tüzet a tűzhelyről, az a ház szerencsáját is elviszi. Abban az időben a fából épült házakat szalmával vagy náddal fődtek be, s az ilyen „gyúlékony” falvakban könnyen leéghetett az egész település.

¹² N. Bartha, 1937, 456. o.

¹³ Lázár, 2002, 34. o.

„Emlékezetes történelmi események, kiemelkedő személyek is hagytak maradandó nyomot egyes játékainkban. Csiga-bigás mondókáink azzal igyekeznek házából a csigát kicsalogatni: jönnek a tatárok vagy törökök, s ezek a kegyetlenségeivel rémítik a rejtőzködőt.”¹⁴

Egyes játékokban a **történelmi korok személyiségei, eseményei** mély nyomot hagytak. Így Szent László, I. és II. Ulászló alakjait is felismerhetjük.

A női szentek közül Árpádházi Szent Erzsébet alakját is megtaláljuk a hidas játékokban: *Erzsébetnek hídja....*¹⁵ II. András király lánya, akit négyévesen jegyezték el és adtak férjhez, a házasság védőszentje, a hagyomány a leánykérő játékokban őt emlegeti.

Népszokásaink közül nagy hatással volt a lakodalmak látványossága, mozgalmassága a gyermekekre, így játékaikban is megtaláljuk a meggy, szilva, dió fáját, e gyümölcsök ropogtatását, mint egyes lakodalmi mozzanatok szimbolikus emlékeit. Játékaink szövegeinek számtalan változata őrzi. Ilyenek például:

Erre csörög a dió,
Arra meg a mogyoró.
Itt árulják a szilvát,
Ropogtatják a magját.¹⁶

Ugyanígy megtalálhatóak játékainkban „a menyasszonykérő, kikoszorózó, hídostromló, várjáró, menyasszonyrabló stb. jelenetek – az egykori lakodalmi dalok szövegrészletei; ’kapitány uram emlegetése’, a ’gyertyatáncra’ s talán a ’hajdútáncra’ utaló kifejezések gyakorisága sok mással együtt a házasságkötés ünnepies mozzanatainak játékaiba foglalt emlékei.”¹⁷

A *Hej szénája* kezdetű énekben a lakodalmas menet útját elkötő szénakötelet a vőfélynék egy csapással el kellett vágni, úgy mehettek tovább.¹⁸

¹⁴ N. Bartha, 1937, hasonmás kiadás 1992.461. o.

¹⁵ N. Bartha, 1992, 461. o.

¹⁶ N. Bartha, 1992, 458. o.

¹⁷ N. Bartha 1992, 458. o.

¹⁸ Kiss Áron, 1891, hasonmás kiadás 2000, 517. o.

A leánykérő játékok nagy része várkörjáték. „A lakadalmas házat királyi háznak, vagy várnak hívták s az örömanyt királynénak. Ezért a háztűznézés várjárás, melyet először egymaga, azután másod-, harmad- stb. magával tesz meg a vőlegény”.¹⁹

• **Az esztendő ünnepeiből** leginkább azokból a népszokásokból maradtak rigmusok, énekek, amelyekben a gyermekek is részt vettek. Ilyen alkalmak voltak:

- a karácsonyi kántálások vagy betlehemezés;
- a húsvéti szokáskörben levő hagyományok: kakaslövés, locsolás;
- a pünkösddőlő;
- a különböző mezei munkákhoz kötődő ünnepek: aratás, szüret.²⁰

Egyes dalaink szövegei – részben vagy egészben – párbeszédekből állnak. Hont Ferenc színháztörténész szerint ezek eltűnt **régi magyar színjátékaink** szöveggyökei, maradványai.²¹

A gyermeket a hallott szöveg formai jegyei ragadják meg, elsősorban a ritmus, a hangzás, a benne rejlő zeneiség. E ritmikus, szép hangzású szavak ismételtetése a gyermek beszédtanulását is szolgálja, élvezetet nyújt számára, akkor is, ha értelmüket nem ismeri.

• **Tartalmi szempontból** is számos különlegesség figyelhető meg a szövegekben. Olykor a **tájszólásból** erednek az értelmetlennek látszó szavak. Máskor a régi, ma már elhomályosult értelmű szavak, pl.: *Sári sarkantyúba* azaz *aranysarkantyúba*, vagy *Topj le szoknyám* azaz *ugorj, táncolj, szoknyám*.²²

Átalakulás során is értelmetlenné válhat a szöveg. A *ispiláng* szónak *kis pillancs* – *kis lepke* – az eredeti szövege, ám még ennek is vannak további változatai, mint az: *gespilong*, *ipszilon*, *estelánc*, *estilánc*, *pesti lánc*, *eszterlánc*, *ostoring*. A nevek átváltoztatása is gyakori: *Uborkáné*,

¹⁹ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 517. o.

²⁰ Az ünnepekhez kötődő népszokásokról a 6. fejezetben foglalkozunk.

²¹ Hont, 1962

²² Lázár, 2002, 35-36. o.

Biborkáné, Iborkáné stb. Egész mondatnyi értelmváltozás vagy éppen értelemvesztés is bőven előfordul játék- vagy dalszövegeinkben. Pl.:

Kis kacsá fürdik fekete tóba – Gácsér tűri fekete szoba.

A „*Mind a hatnak szőre legyen, Mind a hat ló szürke legyen*” szövegromlás eredménye. Az eredeti változatban arany-, illetve festett farkú lovakat követeltek, ami honfoglaláskori szokásra utal: „*az előkelőek lovainak festett volt a farka*”²³ A háttér eltűnése, a jelentés elhalványodása erőteljes szövegromlást idézett elő.

Gyakoriak a játszi **szóképzések** is, mint a hinna-barinna, pendula, pipom, pilipom, csincseréket-bugyborékot stb.

A játékszövegek **regionális variálódásának** egyik gyakori esete, amikor az egyes mondatokban, sorokban egy-egy szó rendszeresen megváltozik. Egyik elterjedt játékunk szövegkezdetének változatai pl. a következők:

Méz, méz, méz, termett méznek áldottsága...

– Mész, mész, mész, termett mésznek áldomása...

²³ Igaz, 1980. 77-83. l., 78. o.

A keresztény egyházi szertartásokon nem értett **latin kifejezések** a kiolvasókban lelhetőek fel. A kiolvasást, vagyis a sors útján való döntést már az ókori vallásos szertartásokban is alkalmazták egy-egy személy kiválasztására, kivetésére. Az ősvallás papjainak, később a boszorkánymestereknek a varázsigéi voltak az értelmetlen szövegű rigmusok. A ma is jelentős számban fellelhető kiolvasóknál az azokat mondók nem tulajdonítanak nagy jelentőséget a szöveg jelentésének, a ritmus és a jó hangzás a fontos:

An tan té nusz
Szó raka té nusz
Szó raka tiki taka
Aja-vaja bambuszka.²⁴

Vagy:

Ápá, cupá, fundáluká,
Funda kává kámánduká.
Áp, cup, fundaluk,
Funda kává dámánduk.²⁵

A szövegekkel kapcsolatban szólnunk kell néhány szót az ún. **műjátékokról, tandalokról** is. Ezek szövegeit a 19. század közepe óta többnyire nevelők szerkesztették, részben idegenből fordították, részben maguk komponálták. Az óvoda, iskola terjesztette is őket hivatalosan elismert változatként.

Más népcsoportokkal való együttélésünk során áthallott szavak, szövegek közül itt egy példa, egy Hajdú megyében följegyzett kiolvasó:

Hopa cupa
Fulde luca
Fuldem kale
Simen duka.

Ugyanez a versike Hunyad és Krassó-Szörény megyéből mint oláh táncszó ismeretes:

²⁴ N. Bartha, 1937, 461. o.

²⁵ Veress, 2002, 123 o., 1153. sz.

Hop cup
Pui de lup!
Fug din cale, (Feri din cale)
Să mă duc.²⁶

A következőt erdélyi szász gyermekek mondták:

Bika, bika, bombolom,
Nem mich auf der Herner.

A síró-bógó gyermeket mérgesítették a magyar megfelelőjével:

Bika, bika, bömbölő
Kerten által szökdöső!²⁷

5.2. Dallam és a ritmus

A népi játékok alkalmazásával megalapozzuk a gyermekek zenei nevelését (ritmus, ének, hallás), illetve ezek mellett lehetővé tesszük testi és lelki kibontakozásukat is. *„A zene az életnek olyan szükséglete, mint a levegő. Sokan csak akkor veszik észre, ha már nagyon hiányzik.”*²⁸

5.2.1. A hangok és a dallam viszonya

A gyermekdalok hangkészletének bővülése szorosan összekapcsolódik a zenei képességek fejlődésével. A gyermekdalok hangkészletének fokozatos bővülésével felfedezhetjük a hangok sorrendjének ajánlott oktatását, melyet pedagógusaink használnak. Zenei oktatási rendszerünkben először a *szó-mi* hangok kerülnek sorra, ami megfelel a legegyszerűbb kéthangos (biton) gyermekdalok hangkészletének. Ezt követi a *szó-lá* bichord, majd a *dó-re*: ha ezek együtt jelennek meg, akkor már pentaton hangsorral találkozunk, amely jellemzi egyes régi stílusú magyar népdalainkat. Oktatási rendszerünkben ezután kap helyet a *fá* hang, amely által létrejön a gyermekdallamokra jellemző hexachord, amely hat egymás melletti hangot foglal magába.

²⁶ Ethn. VII., 1896. 113-114. o., 113. sz.

²⁷ N. Bartha, 1992, 464. o.

²⁸ Kodály <http://www.citatum.hu/idezet/14503>; 2015, 09, 13.

5.2.2. *Dallamok ritmusa*

Míg a népdaléneklés előadásmódjának – látszólag – nincsenek kötött szabályai, a szabályos kiszámítható ritmusrendszerek mellett léteznek a szabadon, beszédszerűen használt éneklési formák.

A **kötetlen** ritmus – parlando – a felnőttek zenei világára jellemző, ahol a zenei ritmusok a szövegek ritmusához igazodnak. Ez kiváltképpen a régebbi dallamrétegre jellemző (pl. siratók). A szabad éneklési forma a rubato, ahol egyes hangok meghosszabbítása nagyon szélsőséges lehet. Az adott hang esetenként az alaplüktetés nyolcszorosára vagy még azon felül is meghosszabbodhat. Ezek a hangok sokszor gazdag díszítésekkel társulnak. Az említett formákat – parlando, rubato – a népdalok kottaképeiben a tempójelzés helyén tüntetik fel, ami nem azonos a tempójelzéssel.

Mindezekkel szemben a **kötött** ritmus – tempo giusto –, ami a dallamok ritmikai feszességét jelenti, a táncdallamokra és a gyermekdalokra jellemző. A gyermekdalok jellegzetességei a legtöbb népnél hasonlóak. Ezért fordult elő, hogy néhány gyermekdal, amiről azt gondolnánk, hogy magyar gyermekdalaink közé tartozik, nem is magyar eredetű, de mivel jellegzetességében nem különbözik a mi dalainktól, és gyermekeink jó szívvel éneklék, ezért már több más nemzetiségű dal – magyar fordításban – (germanizálódás ideje) „áthonosult, beolvadt a magyar dallamok sorába,”²⁹ A népi ízlés alakított is rajta, ilyenek: az Ég a gyertya..., a *Mit akar ez az egy ember...* kezdetűek.

5.2.3. *A zenei nyelvezet általános fejlődése*

Ahogy egy gyermek fejlődésén keresztül nyomon lehet követni az emberiség fejlődését, ugyanúgy követhetjük a gyermekdalainkban a zenei nyelvezet általános fejlődését is. A gyermekdalok között a bi-chordtól a hexachordig, oktáv hangterjedelemig minden megtalálható. A játékdalok hossza a kétütemes motívumtól (pl. Csigabiga, gyereki) az igen hosszú változatokig terjed: különösen hosszú változatok

²⁹ Lázár, 2002, 40. o.

keletkeznek akkor, ha valami érdek fűződik ahhoz, hogy a dal minél tovább tartson: ilyen pl. a hintázás ülőhintán és a párválasztó körjáték. Ezek között nem ritka a 30 ütempáros pl. Egy üveg alma³⁰ változat sem. Gyermekek dalaink alapképletének az ütempár felel meg, amely a legnagyobb rugalmassággal képes változni. „Az ütempárnak – azaz a kétütemes egységnek – lényege Kodály Zoltán megfogalmazása szerint: *«két lépésnek megfelelő idő, mialatt mindegyik láb kétszer érinti a földet, a súlyos-súlytalan viszony kétszer ismétlődik. Két 2/4-es ütem lesz a kottaképe.»*³¹ A ritmusszerkezet követését segíti az ütemek száma. A gyermekdalok többségére ütempáronként a 6-8, ritkán az 5 szótag-szám jellemző. Ezek segítségével olyan zenei nyelvezetet ismerhetünk meg, amely csak a magyar népre jellemző.

³⁰ MNT I., 1951, 34. o.

³¹ Lázár, 2002, 29.o.

5.3. A cselekmény és a mozgás

5.3.1 A cselekmény

A szöveg fordulatai, csattanói, a cselekvés jellegzetes gesztusai, mozdulatai bizonyos mozgásos játékok alkotórészét képezik. A cselekmény lényege: folyamatos történés – ha a játék folyamán egy-egy gyermek átmegy a játszóknak másik csoportjába, a cselekmény lényege az, hogy az egyik csoport létszáma csökken a másikéhoz képest. Van, hogy az adott játék folytatódik újabb mozdulatokkal, szöveggel bővülve. Pl.: a növekvő csoport csigába tekeredik az utolsó gyerek köré szorosan.

A cselekménynek bizonyos esetekben van olyan része, amely a játék csúcspontját, célját alkotja (mint az *Árva Panna* kitalálós körjáték, melyben a kitalálás, a felismerés a csúcspont), emellett tartalmazhat ismétlődő elemeket is (mint az *Adj, király, katonát* láncszakító játék szakítópróbái). A játékot a legtöbb esetben valamilyen csattanóval zárjuk: hirtelen mozdulatváltás, szerepváltás, felszólítás, kérdés stb. Ilyen csattanók pl.:

Megfogás – párválasztás körben: *Akit szeretsz, kapd be...*

Fordulás – a körből kifordul valaki: *Fordulj ki, fordulj, ki, szép aranyalma...*

Ütögetés – sorsolás ütögetéssel a körön kívül: *Vesszőt, vesszőt a hátára...*

Elfogás – kergetéssel: *Szárad a farkas...*

Beugrás az üres helyre: *Mókuskok, ki a házból!*

Elvágás – kezek lezárása valaki előtt és valamelyik kaputartó mögé állás: *Mi a vám?; Nyisd ki rózsám kapudat...*

Húzás – egymás derekát átfogva: *Erős-e a lánc...*

Rántás – egyenként kézfogással

Szakítás – nekifutás a sornak

Csiklandozás – nevetetés, mint próbatétel

Csipkedés – akit elfognak, vagy aki az utolsó lesz, azt csipkedik, stb.: pl. *A méhes ember*. Játéklevezetés, felkészülés a következő játékra.

5.3.2. A mozgás

„A játékokban gyakori párbeszéd, dalok és mozgások egységgé ötvöződve jelentkeznek, amelyeket a bennük résztvevők közös derűje mesészerűvé változtat. (...) az újszülött első játékos mozdulataiban valami ősi, ösztönös megnyilvánulás bujkál, (...) amelyekhez csak a későbbiek során, a tapasztalat és élményszerzés kapcsán csatlakoznak intellektuális elemek is.”³²

A játékok mozgáskincsét a legegyszerűbb elemi mozdulatfajták alkotják, mint ahogy a gyermekdal is egyszerűbb a felnőttek dalainál. A játékok a mozgáskultúra elsajátításához segítenek hozzá, ahhoz, hogy a gyerekek ritmusra lépni, forogni tudjanak, a felnőttek tánclépéseit majd azután a táncoló felnőttek utánzásával sajátítják el. A népi játékok megtanulásával nő bele a gyermek a helyi hagyományos mozgáskultúrába. A dalok, mondókák szövege, az ismétlődő ritmikus szövegmondás mozgásra készíti a gyermekeket, ösztönös mozgásuknak csak fantáziájuk szab határt. Mozdulataik a szöveg tartalmát szimbolikus

³² Vasas, 1993, 59. o.

módon fejezik ki, vagyis ugyanazt a tartalmat különböző mozdulatok jelezhetik. Pl. a *Fehér liliomszál* című gyermekdalban azt a mondatot, hogy *Támaszd meg oldalad*, jelezheti a: felemelt ujj, a halántékhoz emelt két ujj, derékdöntögetés, hátra, csípőre tett kéz stb.

5.4. A térforma

Énekes játékaikban a gyermekek társaikkal különböző térformákat járnak be: kezüket összefogva, karonfogva vagy vállon fogva egymást. Jó érzéssel tölti el őket **csigavonalban** közeledni – távolodni egymáshoz-egymástól.

A **kör** kialakításánál fontossá válik, hogy milyen szereplő kerül középpontba. A kör megvéd, bezár. A játék témája szerint a kör jelenthet házat, udvart, kerítést, palotát. Lehet szoros, nagy, kettős. Különböző irányokban haladhatunk körbe: jobbra, balra, be, ki. Ki és be lehet fordulni a körben, nyitni-zárni lehet.

A következő térforma a **sor**, ami többféleképpen rendeződhet: állhatnak egymás mögött vagy egymás mellett, kézfogással vagy anélkül. Újabb formai lehetőség hogy két gyermek kaput tart, a többiek

láncban átbújnak alatta. Hidat is jelölhet a kéz, ha két gyermek szemben áll a sorral, engedi-visszatartja vagy választás elé állítja a játékost. „*A hidas játékoknak ősi mitikus vonatkozásai vannak: híd vagy aranykapu vezet az égbe, vagy pokolba, az angyalhoz vagy az ördöghöz.*”³³

További térforma az **oszlop**, amikor párosával állnak egymás mögött. Ha a párok összefogott kezekkel kaput tartanak, átbújhatnak alatt, mint a vonulós játékokban, vagy meg is kerülhetik, mint a *Hátulsó pár, előre fuss* játékban.

Egyes játékok során a kezdő térformából újak alakulnak. Ilyenek pl. a *hí-dépítő* és a *várkörjátékok*. A változás szempontjai szerint lehetséges állandó, átalakuló és fogyó-gyarapodó térforma.

³³ Lázár, 2002, 97-98. o.

NÉPI ÜNNEPEK, JELES NAPOK GYERMEKSZEMMEL

6. Népi ünnepek, jeles napok gyermekszemmel

A hétköznapi feszültsége az ünnepnapokon és a vasárnapokon oldódik. Ilyenkor kerülnek elő a legszebb mintájú ruhák, tárgyak. Ilyenkor mindenki izgatott, készül valami szépre, valami különleges megélésére: „[...] a dolgos hétköznapiak után a pompázó vasárnapok, az ősi, de ma is őrzött rituálétól a napjainkig új köntösbe öltözött szokásokig, a dolgos kezek munkáját dicsérő lakodalmi és keresztelői pompájától a színükben leegyszerűsödött bolti árukig, a termékenységvarázsló szertartásoktól a családok bensőséges hangulatáig és ésszerű, puritán életmódjáig, [...] az embert optimizmusra hangolja.”¹

A népi ünnepek közé tartoznak a jeles napi ünnepek, illetve az emberi élet fordulóinak az ünnepei.

A jeles napi (kalendáriumi) ünnepek a felnőttek világához tartoznak, a gyermekek pedig nagyon hamar átveszik az ünnep hangulatát, a készülődés izgalmát, hiszen természetükből adódik, hogy mindig a változatosat, a feltűnőt, az érdekeset keresik, és menekülnek a szürkeségtől, az egyhangúságtól, ami untatja őket. Már zsenge koruktól kezdve, édesanyjuk szoknyáját fogva eltipegnek minden ünnepre, jelen vannak, s mivel a rítusok évről-évre ismétlődnek, így belenőnek a szokásrendszerbe. Hamarosan ők is szereplői lesznek bizonyos ünnepi szokásoknak, beépül az énjükbe, alakítja életfelfogásukat, gondolkodásukat, lefoglalja képzeletüket. Például a lányokat a lakodalomban menyasszonykísérő nyoszolyólánynak kéri; a fiúk pedig húsvétkor locsolni járnak. Ma már a betlehemes játékokban, a regölesnél, a farsangi mulatóságokban egyre kisebb gyermekek is részt vesznek. Az ünnepek rítusai ősi eredetűek, az ember a természettel összhangban alakította ki világképét, melyhez a szemmel látható égitestek, a Nap, a Hold s a csillagok tartoztak. A kereszténység előtti rituális elemek beépültek szokásaiba.

¹ Vasas, 1993, 86. o.

A nap tisztelete több világvallásban megjelenő, ősi természetimádó szokás, melyet a kereszténység elterjedése után is felismerhetünk. Balázs Márton tanár úr gyűjteményében egyik tanítványa, Ágner Béla így idéz a hittérítők könyörgéseiből:

„Légy magasztalva te nagy Isten a mi testvérünkkel, a Nappal. Oh mily ragyogó a te jelképed, Uram! Légy áldva a mi asszonynénénkkel a Holddal és a mi húgainkkal, a csillagokkal együtt, akik olyan szépek és fényesek! Légy áldva a mi szívünkkel a Széllel együtt, aki felhőket és a derült időt hozza! Légy áldva a mi ángyikánkkal, a Vízzel együtt, aki oly hasznos, jóízű és tiszta! Légy áldva a mi urambátyánkkal a Tűzzel együtt! Oh mi szép, oh mi vidám, oh mi erős és hatalmas Ő! Légy áldva, oh uram, a mi asszonyanyánkkal, a Földdel együtt, aki minket táplál és megtart.”²

Mára már hiányosak a rítusok, helyenként csak töredékei léteznek, változtak a helyszínek és az időpontok is, vagy már rég el is tűntek a nép életéből. Olykor a meglévő szokásoknak nem is ismerjük az eredetét,

² Balázs, 1942, 48. o.

nem értjük a szokás rendszerét. A néprajzi gyűjtésekből leginkább olyan ünnepi szokásokat válogattunk amelyekben maguk a gyermekek vagy az ifjak a szereplők. Tettük mindezt azért, hogy megismerjük, megismertessük a gyermekekkel a *régiek életét*, és mert a játékok rendjében fellelhetőek a szokások töredékei is.

Év múlik, évet ér, egymást hajtja négy testvér:
Víg tavasz virághintő,
Koszorús nyár kalászdöntő,
Az ősz gyümölcserlelő,
A tél havat terelő.

*Albis, Nagyszalonta, Szalacs*³

6.1. Tavaszi ünnepekör

6.1.1. Húsvét

A természet körforgásának, évről évre visszatérő újjászületésének, megújulásának az ünnepe a Húsvét, melyet a keresztény liturgia az

³ Faragó-Fábián, 1982, 118. o. 1303-1304. sz.

élet-halál-halhatatlansági rítussal ötvöz. Keresztény egyházi ünnep, a Messiás keresztre feszítéséről és feltámadásáról szól. Az ünnep szimbólumai közt megjelenik a víz, a zöld ág, az írott vagy a piros tojás. Az életet adó víz mint tisztító elem és a halhatatlanság jelképe, a bőség és a termékenység összetett értelemben jelenik meg a tavaszi rítusokban.

Húsvét hamvazószerdától húsvét vasárnapig tart, ez tavasszal a kereszténység legnagyobb ünnepe; „*melynek időpontját 325-ben a niceai zsinat a tavaszi napéjegyenlőséget (március 21) követő holdtölte utáni első vasárnapban állapította meg, így húsvét március 22-e és április 25-e közötti időre eshet.*”⁴ A húsvéti nagyböjt ideje alatt tilos volt zenés mulatságokat szervezni, a magyar nyelvterületen ezért jellegzetes szokások alakultak ki. A lányok karikázót jártak, ami a legarchaikusabb leánykörtánc, Dunántúlon és a magyar nyelvterület északi részén terjedt el. Vonulós játékokat is játszottak faluszerthe. Régen a nagylányok vonultak, szaladtak *faluhozzat* vasárnap délutánonként. „*A néprajzkutatók meg-*

⁴ Tátrai-Karácsony, 1997, 82. o.

állapításai szerint ezekben a játékokban az ősi világkép, hitvilág elemei maradtak fenn töredékes, áttételes formában [...]. A labirintustáncokról – ide sorolják a rétes-játékot (*Tekeredik a kígyó; Csivirintem-csavarintom szomszédaszony kontyát*) vagy a három lány körüli kanyargós járást (*Hej, piliga táncom, piliga; Egy szege, két szege*) – pl. ezt olvashatjuk: '...utánozzák a nap, az égitestek, mozgását, a madarak repülését: a labirintusba való bejutás jelképezi az anyaméhbe jutó magot és a labirintusból való kijutás a születő gyermek útját: illetőleg mindez az avatási szertartásokra, az avatandó jelképes halálára és újjászületésére utal'. (Dömötör, 1974, 151. o.)⁵

A bújó-vonuló játékoknak az eredete a kereszténység előtti időkig nyúlik vissza. A határkerülő szertartásokban mágikus módon segítették a növények megújulását, és a vetést védték a fagytól, rontástól. A kereszténység húsvéti határjárásként őrizte meg ezt a szokást, egyes vidékeken „a Bújj, bújj, zöld ág játékot csak virágvasárnap, húsvét vasárnapján vagy pünkösdi vasárnapján játszották.”⁶

⁵ Lázár, 1997. 36. o.

⁶ Lázár, 1997, 36. o.

A. Húsvéti játékok

Lássunk néhány, ma már feledésbe merült háromszéki húsvéti játékot Balázs Márton gyűjtéséből:

A háromszéki falvakban, ha meleg, napos volt az idő a húsvéti ünnepnapokon, a felnőttek és gyermekek együtt ünnepelték játékokkal a természet megújódását. A legények, fiúk labdázta, míg a lányok énekes körjátékaitól volt hangos a rét, a mező. A megírt és festett tojásokkal a gyermekek különböző játékokat játszottak. Ezek közül csak a koccintás kötődött a húsvéhoz, mert számos főtt tojás kellett hozzá: az eltörött tojásokat aztán együtt megették. A többi felsorolt szokást bármikor játszhatták, de természetesen húsvétkor is előkerülhettek.

- **koccintás:** a tojásokat egymásnak gurították, akinek hamarabb eltörött a tojása, az lett a vesztes.

- **szélmalmazás:** kifújt tojáson egy szalmaszálat fűztek keresztül s azt a két kéz ujjai közé helyezve fújták, s így forgatták meg a tojást.

- **tojásütés szitával:** egy szegletbe tett tojást a szitával próbálnak eltörni, ami ennek görbülete miatt nem lehetséges.

- **elnyomás:** a tojás szétnyomása két ujjal vagy tenyérrel. Azt nézték, hogy kinek a keze, ujjja elég erős ehhez.⁷

B. Kakasütés

A kakasütés teljesen sajátos szokás, amit Seres András jegyzett le a Brassó megyei Apácáról. A kakaslövésnek is nevezett szokást a 13-14 éves legénykék szervezték, amin ma már a 4 évesek is részt vehetnek. Húsvét harmadnapján szépen felöltözve ünneplőbe, vállukon nyílpuskával felsorakozva, énekszóval végigvonulnak a falun és az előre megvásárolt néhány kakast dramatikusan előadott formában elbúcsúztatják. Ezt követően egy előre megfestett életnagyságú kakastáblára nyíllal lönek. Az lesz a győztes, aki eltalálja a kakas közepét jelölő fekete pontot, őt ezt követően az ünnepi asztalnál fő helyre ültetik. A kakas mája, szíve, combja őt illeti a lakomából.⁸

⁷ Balázs, 1942, 43. o.

⁸ Seres, 1984, 395-405. o.

C. Locsolás

Húsvét hétfőjén általános volt a húsvéti locsolás rítusa. A legények többnyire csoportosan jártak énekelve házról-házra. Balázs Márton lejegyzett néhány szokást:

- A háromszéki Bereck községben egy legény ostort *rittyegtet* (csatogtat), egy másik *burrogtat*ot kezel. A *rittyegtet*ő legény bemegy a házba, megöntözi a lányt, majd a házigazda az udvaron pálinkával kínálja a locsoló legényeket. A burrogtató egy bőrrel befödött üres faedény, a bőr közepére pedig egy hosszú lófaroktincs van erősítve. Az edényt a hónalj alá szorítják, s a szőrt két kézzel felváltva gyorsan húzogatják, így keletkezik a burrogó hang. Az írott vagy piros tojásokat a lányok különös gonddal díszítik, és a fiúknak adják cserébe a locsolásért.

- Kovásznán és több környékbeli községben, mint pl. Szörcsén sajátos szokások éltek: *„a szolgálégyenyek elővesznek egy kisebb fajta erdőllő szánt s arra egy nagy vonókötelet kötnek s e mellé a szolgálak kisebb nyakbavető kötelekkel magukat befogják. Minden legény egy-egy csengőt is akaszt a nyakába. A szánat bebojtozzák (fenyőágakkal) s arra tesznek egy ládát a tojás és a kalács számára, egy korsót pedig a pálinka számára. Egy felül a szánon levő ládára s nagyokat rittyegtetve egy ostorral „csa megide”, „moe”, „csaho” szavakkal hajtja a többbit. A leányos házaknál bevonulnak, s itt a rittyegtető, mint bemenő, a házi leányt megöntözi, a többiek az udvaron cigányzene mellett énekelnek és táncolnak [...]”*⁹

Régebben a nagylányos házakhoz mentek a legények locsolni, manapság a rokonokhoz és ismerősökhöz is ellátogatnak.

Lássunk néhány **húsvéti rigmust**, amelyekkel locsoláskor köszöntöték a lányokat a legények:

Immár a tavasznak elértük kezdetét,
Egy szép virágszálnak láttuk kellemetét.
Zöldelő ágai el ne hervadjanak,
Nekünk szükségünkre mégis maradjanak.
Látszik, hogy tavasz van, mindenek újulnak,

⁹ Balázs, 1942, 42. o.

Gyenge vilójából¹⁰ koszorúkat fonnak.
Eljöttünk hozzátok ifjúi létünkre,
Hogy harmatot öntsünk egy szép növendékre.
Mert ha meg nem öntsük ezen esztendőben,
Nem virágzik szépet nekünk jövőendőben.
Friss víz kívánczik annak homlokára,
Nézze meg mindenki a maga hasznára.
Virágozzon mindig ékes virágokat,
S nyerjen az egekben fényes koronákat.
Ennek a váltása egy pár piros tojás,
Legyen éltek olyan, mint az aranyfolyás.

Búcsúzásakor még hozzáteszik:

Köszönöm a lánynak szép tojás adását,
Áldja meg az Isten ez háznak gazdáját,
Gazdájával együtt ékes gazdasszonyát.¹¹

Szintén köszöntéskor mondott rigmus:

Jó reggelt, jó reggelt, kedves lilomszál,
Megöntözlek rózsavízzel, hogy ne hervadozzál.

Kerek erdőn jártam, piros tojást láttam,
Bárány húzta rengő kocsin mindjárt ide szálltam.

Nesze hát rózsavíz, gyöngyöm, gyöngyvirágom,
Hol a tojás, piros tojás, tarisznyámba várom.¹²

(Általánosan ismert)

Napjainkban a kicsi fiúk kis tarisznyával az oldalukon, ünneplőbe öltözve indulnak el locsolni az édesapjukkal, a nagyobbak pedig már egyedül is elmerészkednek. Bekopognak, és ha fogadják őket, kis versi-

¹⁰ violák

¹¹ Balázs, 1942, 27. o.

¹² Balázs, 1942, 29. o., 13. sz.

két mondanak, majd megöntözik a család női tagjait, akik festett vagy írott tojást adnak cserébe, és süteményekkel, édességekkel kínálják.

Ez háznak van egy rózsája,
Rózsának van egy bimbója.
Én a bimbót megöntözöm,
A tojáskát megköszönöm.

*Kézdi-Szent-Lélek*¹³

Cserbura nádikó, Bújj elő, te Rózsikó!
Adjál tojást eleget, Pirosat ám, de frisset.

*Feldoboly*¹⁴

Van e háznak rózsabokra,
Nyúlják élte sok napokra,
Hogy virítson mint rózsaszál,
Megöntözöm, ennyiből áll
E kis kertész fáradsága,
Piros tojás a váltsága.

*Kökös*¹⁵

Rigmust mondok, tojást várok;
Ha nem adnak, odébb állok.

*Czófalva*¹⁶

Medve döndüle be, bihaj bócsuzik el,
Aggyanak egy tojást, mett ha nem, menyek el!

*Czófalva*¹⁷

¹³ Balázs, 1942, 29. o., 10. sz.

¹⁴ Balázs, 1942, 37.o., 37. sz.

¹⁵ Balázs, 1942, 38.o., 43. sz.

¹⁶ Balázs, 1942, 39.o., 52. sz.

¹⁷ Balázs, 1942, 39. o., 53. sz.

Rózsás kertben jártam, rózsafát találtam.
El akart hervadni, jöttem megöntözni.

Kovácsna¹⁸

D. Fehérvasárnap

A fehérvasárnap vagy mátkáló vasárnap a húsvétot követő vasárnap, ami a katolikus egyházban az ünnep zárónapja. Jellegzetes szokás volt ezen a napon a komálás, főleg Dunántúlon (Somogy megyében) és Moldvában (Bákó megyében). A nagylányok szertartásos barátságkötésüket, ami egy egész életre is szólhatott, komatál vagy tojás cseréjével *pecsételték* meg, és évente megújították. Mikor gyermekük született, akkor keresztkomák lettek. Klézsén úgy történt, hogy a húsvétkor megírt tojást „a lányok váltották fel egymással. Azt mondták, kereszt, azt mondta mátkát váltott. Az úgy hívta mátká, örökké mátkája volt.[...] S a legények váltották, úgy hívták egymást, vére.”¹⁹ Ismereteink szerint Külsőrekecsinben a tojásváltás ma is élő hagyomány.

6.1.2 A májusfa

Az egész magyar nyelvterületen jellemző szokás volt az, hogy május elsején virradóra a legények csapatba verődve, titokban zöld fával, májusfával (nyírfával) díszítették fel minden lány kapuját. Titkos szerelmi vallomás is a faállítás, amelyet a lányok pünkösdig megtartottak a kapuban (Dunántúlon, Felvidéken). A fa nagysága jelzésértékű volt. Szalaggal, hímes tojással díszítették föl. A székelyek pünkösdkor díszítik zöld ággal a kapukat, néhol még a kutakat is, többnyire nyír- és fenyőágakkal.

6.2. Nyári ünnepkör

A nyár volt a mezei munkálatok ideje, ilyenkor a munkával kapcsolatos az ünneplések is. A nyár megérkezését minden nép különös előszeretettel ünnepelte.

¹⁸ Balázs, 1942, 39. o., 58. sz.

¹⁹ Tátrai-Karácsony, 1997, 107. o.

6.2.1. Pünkösöd

A kereszténység nyári ünnepe, a pünkösöd Jézus mennybemeneteléhez kapcsolódik. Az ünnep tiszteletére a katolikus vidékeken búcsút szerveznek. A pünkösöd magyar neve a görög *pentecostes* szóból származott, ez pedig a húsvét utáni ötven napot jelentette.

Pünkösöd az emberi **egészségvarázslásra** is alkalmas idő. Néhány a hiedelmek közül:

- Aki piros pünkösöd napján bort iszik, abban az esztendőben mindig egészséges lesz.
- Hajnövesztő varázslás: megnő a lány haja, ha fűzagra köti a fa alatt fésült és kihullt hajszálakat.
- Szerelemvarázslásra is alkalmas, ha egy papírra ráírja a lány annak a nevét, akit szeret, s berakja a cipője sarkába, hogy az a legény járjon utána.
- Jósoltak halálra is orgonaággal: minden családtagnak szántak egy-egy ágat, amit eldugtak az ereszbe. Akinek az ága elsőnek elhervadt, az halt meg elsőnek.²⁰

A. Pünkösdi király

„Számos olyan kereszténység előtti tavaszi, májusi hagyomány és hiedelem örökölt meg a pünkösdi szokásokban, mely legfeljebb csak elnevezésében köthető pünkösdhez.”²¹ A pünkösdi szokások közé tartozó házról házra járó *köszöntőszokás* is kereszténység előtti, bőségvarázsló szokás volt. „A különböző eredetű és korú szokások közül a legarchaikusabbnak a pünkösdi királyválasztást tartja a kutatás.”²² A 16. századi feljegyzések szerint pünkösdi királyságnak nevezik a múló, egy évig tartó, értéktelen hatalmat. A 16-19. századi adatok a versenyek és ügyességi próbák során választott pünkösdi királyt említik.²³ Barabás mutat rá arra a másik szokásformára, mely a 17-18. századtól ismert: „a *falú legényei és*

²⁰ Tátrai, 2010, 188. o.

²¹ Tátrai, 2010, 9. o.

²² Tátrai, 2010, 10. o.

²³ Barabás, 2000, 172. o.

leányai közül választott pár -király és királyné – virágokkal feldíszítve járta körül a falut. A szokás meglétét és régiségét bizonyító egyik legelső adat Csíkkozmásról származik, hol az 1692. évi egyházközségi határozat megtiltja a 'királynéasszony ültetés'-t.²⁴ A 19. században mindkét szokásformáról vannak adatok.

A pütkösdí királyválasztásnak is van játék-változata: „A Zemplén megyei Cigándon a fiúgyerekek gallyakat dugdostak le a porba, két fiút befogtak lónak, és hajtották a gallyak között és körül, miközben énekeltek: *Mi van ma, mi van ma/ piros pütkösd napja,/ holnap lesz, holnap lesz / a harmadik napja/ Jó legény, jól megfogd/ lovadnak kantárját,/ hogy el ne tapossad/ a pütkösdí rózsát.*” (Cigánd, Zemplén vm. MNT II. 1953, 195. sz.)²⁵

Egy másik változat szerint, a Nyárád menti székelyeknél fiúgyermek választanak pütkösdí királyt: „A gyermekek összegyűlnek pütkösdí előtt való nap, és maguk közül egy királyt választanak, aki aztán a három ünnepnapon rendezi a játékokat, kántálást, stb. A királyság a pütkösdí elmúltával megszűnik, de míg tart, sok kötelezettséggel jár. Ő jár elől mindenben. A kántálásnál neki kell a legszebb és leghosszabb verseket mondania [...] és a játékban, verekezésben a legerősebb legyen, mert különben megtörténik, hogy ő felségén bizony elverik a port, ami elég szégyen lenne, gombozni, lapdázni is legjobban kell tudnia, hogy tekintélyét fenn tudja tartani alattvalói előtt.” (Harmath L. 1899. 46.)²⁶ Ágner Béla 1908-ból való – ma már feledésbe merült – **pütkösdí szokások**ról számol be közleményében: „Így Székelypetőfalván (Háromszék) fölkoszorúzott jármos szekérbe legényeket fognak, kiknek nyakába csengőket akasztanak. Egy pár legény – valószínűleg a pütkösdí király – a szekérben áll. A többiek hangos eje-huja, ének és zeneszóval kísérik a leányos házakba a menetet. A leányos háznál az asztalon pálinka, bor, kalács és pénz van. A gazdát és a gazdasszonyt kiküldik a házból s utána holmit előszednek a kamrából. Beszóllítva, a háziaknak ki kell váltaniok a lefoglaltakat, ami

²⁴ Barabás, 2000, 172. o.

²⁵ Tátrai, 2010, 31. o.

²⁶ Tátrai, 2010, 31. o.

után jókedvű áldomás következik s a legények ismét befogják csengettyűs pajtásaikat s más házba mennek. Ha nem látják szívesen őket, kigúnyolják a házaikat s csúfságból fölforgatják az udvart.”²⁷

Legeredetibbnek a csíkdánfalvi szokást tartja: „Pünkösöd vasárnap délutánján két legény felöltözik álarcos, nagyszakállú, papírcsákójú, rongyosruhájú embernek. Az egyiknek egyik kezében nagy boton zacskó van, a pénz befogadására, másikban kampósbot, mellyel a szembejövőket akasztják meg. A másik legény meg korommal teli kannát hordoz. Utóbbinak derekán és nyakán ’külük’ (kolompok) vannak, a másiknak meg csengettyűk. Nagy szénás szekérre telepednek. Az ökrök szarváról piros pántlika csüng le, a szekérbe zászló gyanánt piros kendőt lobogtatnak. A szekér előtt is vígan ’külüzget’-nek (kolmpolnak) s e szekeret kísérő legények énekébe belevegyül a cigányok muzsikája. A nagybögőt a leányok piros, fehér, zöld pántlikával ékesítik föl. Így járnak házról-házra, pénzt vagy szénát kérve. Ha nem adnak a mulatozó legényeknek, akkor a koros bekormozza a fösvényt. A mulatságnak itt is tánc a vége.”²⁸

²⁷ Balázs, 1942, 49. o.

²⁸ Balázs, 1942, 50. o.

B. Pünkösödölés

Tátrai Zsuzsanna leírása szerint a pünkösödölésnek a 19. századig nagyobb lányok voltak a szereplői, később a legények is részt vettek benne. Együtt jártak házról-házra, bekérekedtek, énekeltek, táncoltak és adományokat gyűjtöttek. A szokás és a szavalt vagy énekelt szöveg is meghatározott sorrendben történt. Beköszönéssel, engedélykéréssel kezdődött, jókívánsággal, szerencsekívánással folytatódott, majd az adománykérés következett, végül ünnepélyesen elbúcsúztak és továbbmentek más házhoz. Dunántúl több településén a szokáscselekmény fő elemei: „Engedélykérés, a kendő kifeszítése, a királynő felemelése a ráeresztett kendővel”²⁹ A pünkösdi királynéjárás végén az ételajándékokat együtt fogyasztották el.

A pünkösödölő szövegek tájegységenként is, tartalmilag is változóak voltak:

- vallásos jellegű és a mágikus eredetűek egyaránt: például beköszönéskor a katolikus „*Dicsértessék a Jézus Krisztus*” köszönést használták, illetve az „*A pünkösdek jeles napján...*” kezdetű egyházi népének több versszaka is szerepelt e szokás ismert változataiban.

- A jókívánságok mágikus jellegét a termékenységarázslások adják: „*Ekkorára nőjön a kentek kukoricája!*” - kiáltották.

- Gyakran párokat összevarázsló mágikus szöveg is szerepel: „*Adjon Isten lassú esőt, mossa össze mind a kettőt!*” Galgahévíz³⁰

Játékaik mágikus erejűek: a jókívánság, a szerencsekívánság és a bőséges termés varázslására vonatkoznak.

A pünkösödölő a szereplők elnevezése és a játék menete szerint három típusba sorolható³¹:

- 1) A főszereplő a pünkösdi királyné.
- 2) A lakodalmas menet mintájára: *menyasszonyt, vőlegényt, vőfélyt, koszorúslányt* is szerepeltet.
- 3) Nem választottak szereplőt.

²⁹ Tátrai, 2010, 93. o.

³⁰ Tátrai, 2010, 52. o.

³¹ Tátrai, 2010, 112. o.

Meghatározott helyen találkoztak, négyes sorokban felsorakoztak, ünnepi viseletbe öltözve, énekelve járták be az utcákat az iskoláskorú és nagyobb leányok. Borsod megyében, illetve Galgamácsán „*mavagyonjárás*”-nak nevezték e szokást.

- Az erdélyi szokásokból egy ritka változat leírását találni Balázs Márton gyűjteményében 1908-ból. „*A pünkösdi királyné körmenetébe a 10-12 évesig fölmenő leánykák állanak be. Az ünnepre legszebb ruhájukat veszik fel, szalagokat fonnak a hajukba, s már pünkösdi vasárnapja délután megindulnak házról-házra Lemhényben (Háromszék) a lányokhoz hívogatni a templomba. Templomozás előtt fiúk, leányok váltakozva körbe állva és a pünkösdi királyt és királynét közrefogva, jobbra-balra keringenek...*”³² Balázs azt írja, hogy Lemhényben az *Érik a meggyfa, hajlik az ága* dalt éneklük és Kezdivásárhelyen *A pünkösdi rózsza kihajlott az útra* kezdetűt.

Játás után hosszú sorba rendeződtek, elől állt a koszorús pünkösdi királyné, ő vezette be a gyermeksereget a templom szentélyébe. A szokás azért is különleges keresztény forma, mert a pünkösdi király és királyné a hagyományban két merőben eltérő jellegű és eredetű szokás szereplői voltak, és nem egymás párjai.

- Szokásaink egyik gyöngyszeme Parajdról és a Sóvidékről való **Hesspávázás** vagy *királynézás*. Ma is élő hagyomány a gyermekek körében. A játék eredetéről Barabás László több népi magyarázatot gyűjtött, amelyek közül a legelterjedtebb: „*A hesspávázás a sójoggal volt kapcsolatban. A parajdiak, meg a sófalviak a szájhagyomány szerint sójogi panaszuikkal Mária Terézia császárnőhöz fordultak. A panasz kivizsgálására kamarás fogadására, és jóindulatának megnyerésére öltöztették volna a gyermekeket hesspávásoknak.*”³³ Régebben vagy az egy utcabeli gyermekekből, vagy szomszéd és rokon gyermekekből állt össze a csoport. Mostanában baráti körök, iskolai osztályok szerint is szervezik, az óvodás korúak is járnak hesspávázni. A tíz-tizenkét évesekből álló, előre megszervezett csoportot 5-8 leányka és egy fiú alkotja, ő a ki-

³² Balázs, 1942, 49. o.

³³ Barabás, 2000, 177. o.

rály. Választanak egy királynét is, a legkisebbiket s egy koszorúsleányt, a nyoszolyót. Sófálván királyleányt is választanak, és akik a zászlót viszik, ők lesznek a ludak. Miután megtanulják az éneket, szerepüknek megfelelően felöltözve egy megbeszélrt időben és helyen találkoznak. A királynak kartonból csákót készítenek, a királyné hosszú fehér ruhát visel, haját kiengedve, fejére virágkoszorút vagy pártát helyeznek. A ludak népviseletbe öltöznek, kellékük a zászló, ami „néhány évtizeddel ezelőtt még egy fehér abrosz volt, rajta fejkendő és zsebkendő, a rúd végén szalagok és egy csokor pünkösdi rózsa. Napjainkra csak a fejkendő maradt.”³⁴

Elindul a hesspávázó csoport reggel korán (Alsósófálván pünkösdvására, Parajdon hétfőn), a menet élén a király, őt követi bal oldalán a királyné, Sófálván a király s királyné között a királylány, utánuk két sorban a ludak. Énekelve járkák be a falut.

Hess páva, hess páva, Királyné pávája,
Ha én páva volnék, Jó reggel felkelnék.

Jó reggel felkelnék, folyóvízre mennék,
Folyóvizet innék, Gyöngyharmatot szednék.

Szárnyam csattogtatnám, Szép tollam hullatnám,
Szép leány fölszedné, Kalapjába tenné.
Az ő édesének Bokrétába kötné.

A pünkösdi rózsa, Kihajlott az útra,
Gyere be viola, Szakassz egyet róla.

³⁴ Barabás, 2000, 177. o.

Én már szakasztottam, El is szalasztottam,
De még szakasztanék, Ha jóra találnék.

Ha jóra, ha szépre, Régi szeretőmre.
Hess páva, hess páva, Királyné pávája!

Lúdjaim, lúdjaim, Tizenketten vagytok,
Mind a tizenketten Hófehérek vagytok.

Elhajtottam ludam Szentgyörgy közepébe,
Elküldtem uramat Ludam elejébe.

Ludam, gyere be haza, Uram vesszen oda,
Ő se vesszen szegény, Mert jó pipás legény.

Jó lesz komondornak, Kemence Búvónak.
Hess páva, hess páva, Királyné pávája!³⁵

A házaknál kinyílnak a kapuk, ablakok, s a többnyire felnőttekből álló néző-, hallgatósereg kimegy az útra, néhányan odaintik a királyt és átadják pénzadományait, majd a király a következő rigmussal köszöni meg az adományt:

Köszönöm hálásan, hogy így ellátanak,
Üres marékkal el nem bocsátanak. (Alsósófalva)

„Parajdon csak köszönömöt mond.”³⁶

• Hagyományunk egy másik gyöngyszeme a **siklódi királynézás**. Habár kétféle magyarázata is volt, Barabás László a királynélopást a lakodalmi menyasszonylopáshoz hasonlítja. Eredetileg két csoport is volt: a nagyleányok és a tíz-tizenkét évesek. Az 1950-es évektől a tíz-tizenkét

³⁵ Tátrai, 2010, 110-112. o.

³⁶ Barabás, 2000, 177. o.

évesek csapata viszi tovább a hagyományt. Csoportonként egy-egy királynét választottak, kinek koszorút tettek a fejére. Meghatározott sorrendben, mindannyian fehérbe öltözve, kibontott hajjal vonultak: elől ment két zászlós, azután a két királyné, kiknek kezét kétoldalt egy-egy király fogta (ők vigyáztak a királynéokra); utánuk még két zászlós zárta a csoportot. A gyermeksereg a faluból kiabálva, kapukat zörgetve, lármázva jelezte a menet közeledtét, és közrefogva védte is azt. Védni kellett, hiszen a felnőttek megpróbálták valamelyik királynét ellopni. Ha ez sikerült, az istállóba zárták, onnan pedig ki kellett kérni. A lopás ritkán sikerült, mert a gyerekek sokan voltak és ráugrottak a lopóra. Így gyakorlatilag a falu minden korosztálya részt vett a játékban. A királynézó menet indulót énekelve járta be az egész falut: *„Leng a lobogó, megperdül a dob [...] és Gyulai Pálnak az Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át kezdetű folklorizálódott versét.”*³⁷ Majd a közeli mezőn estig énekeltek, táncoltak, virágot szedtek. E szokást az 1970-es évektől az iskolában, irányított formában játsszák.

6.2.2. A nyári napforduló ünnepe

A nyári ünnepkörnek a szentiváni tűzugrás és az aratóünnep is fontos jeles napjai.

Szent Iván a nyári napforduló ünnepe, a szertartásos tűzgyújtás egyik jeles napja. A napfordulókat már a keresztény egyház előtt is ünnepelték, ezzel a Nap évenkénti megújulását kívánták elősegíteni. *„A keresztény egyház Szent Jánost tette a nap védőszentjévé, ünnepe az 5. század óta vált általánossá. Az egyház a középkori liturgiájába építette és megszentelte a Szent Iván napi tüzet”*³⁸. A Szent Iván-napi tűzgyújtásról a 15. század óta vannak hiteles adatok; különböző *hiedelmek* fűződnek az ekkor gyújtott tűzhöz: azt tartották, hogy megvéd a köd, a jégeső és a dögvész ellen, illetve elősegíti a jó termést. Egészségvarázsló szerepe is volt, közvetlenül a tűz átugrálása, valamint a felette füstölt különféle növények révén. A szokás lényeges része a szertartásos tűzugrás, amely

³⁷ Barabás, 2000, 180. o.

³⁸ Tátrai-Karácsony, 1997, 127. o.

alatt különböző párosító és kiházasító dalokat énekeltek. „Gyakran igen hosszúak ezek az énekek, erre utal a közismert szólás: Hosszú, mint a szentiváni ének (egyrészt a falu összes fiatalját összeénekeltek, másrészt néhol már az ünnepet megelőző vasárnapokon is gyűjtöttek tüzet).”³⁹ A magyar nyelvterület északi és déli peremvidékén maradt fenn a legtovább, legszebb változatait Kodály Zoltán gyűjtötte a század elején Zóboralján. Ebben a sorrend a következő: 1. *Tűzét megrakáljuk*; 2. *Világolj, világolj*; 3. *Meggyullandó N.N. kőháza*; 4. *Ki lovai vannak a nagy hegyek alatt?*; 5. *Jelenti magát Jézus*; 6. *Magas a rutafa*; 7. *A virágok vetélkedése*; 8. *Hajtsad, rózsám, hajtsad*; 9. *Ha a dió megéri*; 10. *Lassan csendíjjetek, ti apró diákok*; 11. *Ha én volnék a budai nemes asszony*; 12. *Gyűjtöttem, gyűjtöttem* (Kodály Z, 1909, 1913.)⁴⁰

A kenyérgabona betakarításának sikerét is számos hiedelemmel és szokással igyekeztek biztosítani a régiek. A legtöbb aratási szokás és hiedelem az aratás végéhez kapcsolódott. Gömörben úgy mondták a kis talpon hagyott gabonára, hogy azt a madaraknak és a szegényebbeknek hagyják.⁴¹

Az utolsó kévéből készült az *aratókoszorú*. Általában a gazdának, földesúrnak készítették, de az utolsó kalászból mindenki hazavitt egy csomót és különféle magyarázatokkal az őszi vetőmag közé keverte. A koszorúforma mellett az aratókoszorú lehetett csigaszerű és korona formájú is. *Kalotaszegen* már az utolsó tábla búzába érve elkezdtek kötni a *búzakoszorút*. A legtöbb helyen szalagokkal díszítették, kézben, rúdon vagy fejre téve vitték.⁴² *Barcaságban* szokás volt, hogy a koszorút a kiválasztott vidám leány vagy legény fejére tették, Krizbában egy leány nyakába akasztották vagy füzért fontak.⁴³ Az aratók a koszorúval énekelve érkeztek a faluba, itt a kapuba kiállt emberek vízzel öntötték le a koszorúvivőt. Sok helyen rendeztek arató ünnepségeket.

³⁹ Tátrai-Karácsony, 1997, 128. o

⁴⁰ Tátrai-Karácsony, 1997, 128. o.

⁴¹ Tátrai-Karácsony, 1997, 139.o.

⁴² Tátrai-Karácsony, 1997, 139. o

⁴³ Seres, 1984, 408. o.

6. 3. Őszi ünnepkör

Az őszi a gazdálkodó emberek számára a munkás hétköznapiakat jelenti. A búzát vagy rozsot ilyenkor vetik el szertartásosan, nagy szakértelemmel a férfiak: *„A gazda megszentelte a vetőmagot, tiszta ruhába öltözött, szóltanul tette meg az utat a gabonaföldig. Vetés közben tilos volt káromkodnia. Miután végzett, magasra dobta a vetőabroszt, hogy nagyra nőjön a gabona.”*⁴⁴

• Az őszi jeles napok közül a legjelentősebb Szent Mihály napja, szeptember 29-e, egyrészt a gazdasági év fordulójának a napja. Ezután kezdik begyűjteni a kukoricát. A tavasszal, Szent György napján kihajtott állatokat ilyenkor hajtották haza a legelőről, és *„a pásztorok elszámoltatásának és szegődtetésének az ideje”*⁴⁵ is ekkor volt, ezért nagy ünnepnek számított az ő körükben is. A Hortobágyon mulatságot is szerveztek. Gyakran vásárt is, ahol a pásztorok kiegészíthették felszerelésüket. Másrészt Szent Mihály napkor kezdődik a lakodalmazások, a *kisfarsang* ideje, amely Katalin napjáig, november 25-ig tart. Ehhez a naphoz számos hiedelem is kötődik: például ha a fecskék még nem mentek el, akkor hosszú ősze lehet számítani. *„Bácskán úgy mondják: Szent Mihálykor keleti szél igen komoly telet ígér.* (Penavin O. 1988: 128.)”⁴⁶

6.3.1. Szüreti szokások

A termések betakarításának ideje is az őszi, melynek módja a kölcsönös segítséggel végzett társas munka. A bortermő vidékeken a gazda a meghívott segítőkkel szüretelt. Miután leszüretelték a szőlőt, a jól végzett munka öröme nagy mulatságot rendeztek. A szüret időpontját ma már vidékenként állapítják meg, régen azonban a jeles napokhoz volt kötve: így Szent Mihálytól Simon-Júdás napjáig, október 28-ig tarthatott.

A szüreti szokások a szőlőszedés utolsó napjához kapcsolódtak. A szüret után a fiatalság felvonulással egybekötött szüreti bált tartott.

⁴⁴ Tátrai-Karácsony, 1997, 146. o.

⁴⁵ Tátrai-Karácsony, 1997, 147. o.

⁴⁶ Tátrai-Karácsony, 1997, 147. o.

A felvonulásoknak megvoltak a maguk tisztségviselői és maskurásai is, pl. Tokaj-Hegyalján „a maskurások egyrészt a szőlőművelés mozzanatait (kötőösszony, tolvaj, csősz), másrészt zsánerfigurákat (török, drótos tót, vándor árus, cigány medvetáncoltató) elevenítettek meg.”⁴⁷ Elöl vonult két leány és köztük egy legény, aki a „kapáscímet viszi. Mögöttük megy a két sáfár, utánuk pedig két legény, baksus figuráját viszi. A baksus⁴⁸ hordón keresztbe tett lábbal ülő figura, lopótökökkel és pohárral. Őket követik a szőlőkoszorút vivő lányok. Leányok, legények, gyermekek kereplővel zajonganak. A felvonulás résztvevői között maszkos alakok is vannak, pl. nőnek öltözött férfi, aki a nézők karjára raffiát köt, s akinek megváltásképpen fizetni kell. A felvonuláshoz tartozott a bodnártánc, más néven kádártánc: hordóabroncsokkal bemutatott mesterségtánc, amit kádárlegények adtak elő.”⁴⁹ Bizonyos helyeken a szüreti munkálatok befejeztével bálo-

⁴⁷ Tátrai-Karácsony, 1997, 151. o.

⁴⁸ A szó a római mitológiából ismert Bacchus istenre, a bor és a mámor istenére utal. A görög mitológiában Dionüszosz a megfelelője, ő a színház istene is.

⁴⁹ Tátrai-Karácsony, 1997, 151. o.

kat szerveztek a fiatalok. Kalotaszegen pl. október 6-20. között rendezték. „A szőlőbe az asszonyok ennivalót vittek. A zenészek végiglátogatták a szüretelő családokat. A legények a zenészekkel előbb hazaindultak a táncterembe, ahová csak azok a lányok mehettek, akiket a legények elhívtak. Reggelig mulattak.”⁵⁰ A II. világháború óta a szüreti bált a szüret után két-három héttel tartják. Szőlővel díszítenek fel egy közösségi termet, oda kerül fel a szőlőkoszorú is, amelyre népviseletbe öltözött csőszlányok és legények vigyáznak. „Aki a koszorúból szőlőt lop, bírságot fizet.” (Vasas S. Salamon A. 1986: 159-160.)⁵¹ Abban az időben a bortermő vidékeken kívül más falvak is átvették a szüreti szokásokat.

A mai oktatás-nevelés nagy hangsúlyt fektet a hagyományok őrzésére, így az őszi terménybetakarítás ünnepére is. Óvodákban, kisiskolákban sok helyen megszervezik a szüreti mulatságokat, amelyeken a gyermekek megismerkednek az őszi terménnyel és feldolgozásukkal is.

⁵⁰ Tátrai-Karácsony, 1997, 153. o.

⁵¹ Tátrai-Karácsony, 1997, 153. o.

6.4. Téli ünnepkör

A nehéz nyári munka s az őszi nagy betakarítás után a téli pihenőidőben az ünnepek, ezen belül a barátkozások ideje jött el. Ilyen alkalmak voltak télen a fonók, ahol a tréfa, a közös játék, a dal, a mese játszott nagy szerepet, s ha akadt zenész, akkor táncos multság is kerekedett. A legények szervezték meg az ifjúság téli multságait, ahol a fiatalság összeismerkedhetett, s ami *„lényegében legény-, sőt leányavató szokás volt, bár nem nevezték ennek. A serdülő ekkor ment először táncba és vált nagykorúvá, azaz állt be a legény-, illetve leányseregbe.”*⁵²

6.4.1. Mikulásjárás

A jeles napok közül december 6. a **Mikulásjárás napja**, melynek paraszti hagyománya főleg a magyar nyelvterület északi részén volt ismeretes. Eredetileg középkori aprószenteknap püspökválasztás volt, amely a 13. századtól Szent Miklós napra került át. Az ünnep előestéjén Miklós püspök kíséretével együtt gyermekes házakba tér be, és vizsgáztatja, megimádkoztatja őket: *„majd tudásuk és viselkedésük szerint jutalmazza, vagy virgáccsal fenyíti őket, illetve sokszor a kíséretében levő ördöggel fenyítetteti. Az ördög alakja a Szent Miklós legendában gyökerezik, miszerint a püspök számtalanszor megszegyeníti, távozásra készíti őt. Az álarcos, vagy kormos képű, szarvakat viselő szörnyalak, a gyermekeket ijesztgeti, el akarja vinni őket. Szent Miklós azonban láncra veri az ördögöt.”*⁵³ A Miklós napi ajándékozás szokása városi hatásra a 20. században terjedt el. A gyermekek szépen kitisztítják a cipőiket, így várják a Mikulástól az ajándékot. Reggelre pedig dióval, almával, édességgel tele találják a kiscsizmaikat, cipőket. Napjainkban is él e hagyomány, jelmezes Mikulás keresi fel a kisgyerekes házakat, ördög vagy krampusz a kísérője, szavaltatja, énekelteti, kikérdezi a gyermekeket és legtöbbször

⁵² Seres, 1984, 355. o.

⁵³ Tátrai-Karácsony, 1997, 172. o.

virgácsot is ad: „*amit a szülők jól látható helyre tesznek, hogy alkalomadtán emlékeztessék a gyermekeket a Mikulásnak tett ígéretére.*”⁵⁴

6.4.2. A karácsony

A karácsonyhoz kötődik a legnagyobb téli ünnepkör. A kereszténység előtti hitvilágban a téli napforduló az emberiség egyik legősibb ünnepe, s az év egyik kiemelt pontjaként jelezte a nap fordulását és egy újabb év eljövételét. Míg a nyári napforduló alkalmával azért gyújtottak tüzeket, hogy elűzzék a közeledő sötétséget, addig a téli napforduló alkalmával a tűz gyújtásával a fénynek segítettek, diadalát, az élet megújulását ünnepelték, hiszen ekkortól kezdtek az éjszakák újra rövidülni, és hosszabbodni a nappalok.

A keresztény vallás legnagyobb ünnepe a karácsony, Jézus Krisztus földi születésének emléknapja: az öröm és békesség, a család és gyermekiség, az otthon és szülőföld ünnepe. A népi hiedelemben és a karácsonyi szokásokban egyaránt előfordulnak a téli napfordulóhoz és Jézus születéséhez fűződő hagyományok. Bálok, ünnepi és névnapi köszöntők, egyedi, sajátos szokásrendszerű mulatozások alkalmával a pihenés és a közösen megélt kellemes együttlétek az ember lelkét vidították, közösségi érzését erősítették:

Eljött a karácsony borzos szakállával,
Kopogtat az ajtón, hátán tarisnyával.
Bő szárú csizmába, didereg a foga,
Zörgeti az ajtót, belépett a házba.
Alatt a ház népe, egy ékes karácsonyfát,
Asztalra készítve, feltevé sapkáját.
Szépen elindula, hogy ajtón kilépne,
Bocskora megbotlék,
Szegény vén karácsony ép az ágynak
esék.

⁵⁴ Tátrai-Karácsony, 1997, 174. o.

Nagy világosságra felébredt ház népe,
Rögtön az Istennek dicséretet téve.

*Papolt*⁵⁵

Erdélyben ismeretesek voltak a különböző köszöntő szokások: a gyermekek járta *perecénéklés*, a *kántálás*, *regölés*, *betlehemezés*, a *pásztorjátékok*, a *boricatánc*, az *aprószentekelés*, *névnapi köszöntések*. Ezek a szokások ünneplésre, közös együttlétekre alkalmas időtöltések az emberek életében.

Diricki, durucki,
Egy nagy kalács süljön ki,
Az ablakot törje ki.

*Szalacs*⁵⁶

A. Perecénéklés

A gyermekek igényük szerint is alakítottak karácsonyi köszöntőt, mint az esztelneki perecénéklés. Gazda Klára falu monográfiájában beszámol arról, hogy az 1950-es években még jártak perecénékelni a fiúgyermekek. Néhány öt-tizenkét éves fiú összetársult, és december 24-én este végiglátogatta a szomszédságot, rokonságot. A ház elé érve karácsonyi énekeket énekeltek (*Mennyből az angyal*, *Pásztorok*), majd az egyik, a bekérező verset mondott, amit a nagyobbaktól szájhagyomány útján tanult:

Állj félre, barátom, hogy szóljak vagy kettőt,
Hogy fordítsam elé a nagy átalvetőt!
Látom, asszonyomnak ágy alatt jár keze,
Talán pityókát vet az átalvetőbe?
Itt a szomszédba es adtak egy vékával,
Minnyá meg is főztünk egy rossz kasornyával⁵⁷.
Levét le is szűrtük egy hasadt fatálba.
Megabroncsozta azt a pityóka pára.

⁵⁵ Balázs, 1942, 66. o.

⁵⁶ Faragó-Fábián, 1982, 134.o., 1533. sz.

⁵⁷ Tájszó, jelentése gyümölcsszedő kosár; in: Gazda, 1980, 440.o.

Látom, itt a leány szereti a dolgot,
Met⁵⁸ az eresz földje mind felpukkadozott.
Kácc ki, borzos, a sód alól!⁵⁹

Tréfásan dicsérni is szokták önmagukat:
Milyen vitéz vagyok, még nem is sejtitek.
Megmondanák nektek a tavaszi legyek.
A tegnap is egyet a hóba kevertem,
Igaz, hogy magam is gyakran pofon vertem.
De háromszor ő is engem a földre hányt.
Ugye, hogy megérnék egy jó pipadohányt?⁶⁰

Ha a behívás vagy a perecajándék késett, bekiabáltak:
Ha nem adnak peracet,
Letöröm az ereszet!⁶¹

Ha fogadták őket, almát, diót kalácstésztaból sült peracet kaptak jutalmul, amit a tarisznájukba raktak.⁶² Sajnos, ma már feledésbe merült ez a hagyomány.⁶³

B. Kántálás

A karácsonyi énekes, verses köszöntőt nevezik kántálásnak. A legrégebbi énekek közé tartoznak a *Csordapásztorok*, a *Mennyből jövök tihozzátok*, a *Betlehem, Betlehem, a te határidban* kezdetűek, melyek a Cantus Catholici 1651-es egyházi gyűjteményben is szerepelnek.⁶⁴ Széken például karácsony estéjén a 6-12 éves fiúk ketten-hárman csoportba verődve jártak a saját utcájukban kántálni, de előfordult, hogy egyszer-

⁵⁸ Tájszó, jelentése miért

⁵⁹ Gazda, 1980, 375. o. 721.

⁶⁰ Gazda, 1980, 376. o. 726.

⁶¹ Gazda, 1980, 376. o. 727.

⁶² Gazda, 1980, 376. o.

⁶³ Gazda, 1980, 375. o.

⁶⁴ Tátrai-Karácsony, 1997, 186. o.

re több csoport is ment. Bekérezkednek: *Szabad kántálni?* – kérdik, és ha beengedik őket, karácsonyi énekeket énekelve köszöntik a háziakat: *Elindult Mária, Betlehem kis falucskában* kezdetű énekekkel. Ezt követően behívják őket a házba, és süteménnyel, kaláccsal, almával, dióval kínálják őket. A kántálók az 1960-as évektől pénzt is kapnak. Majd egy szép rigmussal elbúcsúznak és továbbállnak:

Ma, karácsony estéjén rotyog a káposzta,
Kacsaringós a kalács, horgos a disznóláb.
Adjon az Isten szerencsét, számba egy csutorás pipát,
Kezembe egy öt lejes koronát.
Jóccakát!
Boldog karácsonyi ünnepet!⁶⁵

Szépkenyerűszentmártonban (Észak-Mezőség) a gyermekek délután, a felnőttek este járnak kántálni. A gyermekek a következő beköszöntőt mondták:

Áldom, magasztalom seregeknek urát,
Hogy megadta élnünk ez karácsony napját!
Áldja meg az Isten e háznak gazdáját,
Kedves gazdasszonyát, és minden családját.
Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk.⁶⁶

A felnőttek pedig:

Adjon Isten sokakat, sok karácsony napokat,
Búzát, bort eleget, az üvegnek feneket,
Hogy ihassunk eleget,
Biket, bakot, barackot, szőrös tökű malacot!
Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk.⁶⁷

És a *Paradicsom közepibe* kezdetű éneket énekelték.⁶⁸

⁶⁵ Tátrai-Karácsony, 1997, 194.o.

⁶⁶ Tátrai-Karácsony, 1997, 194. o.

⁶⁷ Tátrai-Karácsony, 1997, 195. o.

⁶⁸ Tátrai-Karácsony, 1997, 195. o.

C. Betlehemezés, pásztorjáték

A karácsonyi ünnepkör legnépszerűbb pásztorjátéka, a betlehemezés többszereplős dramatikus játék. Székelyföld egyes helyein (főleg Felső-Háromszék falvaiban: Kézdiszentlélek, Kézdisárfalva, Torja, Kovászna, Kézdivásárhely) karácsony estétől vízkeresztig betlehemeztek. Ettől a naptól került sor a napkeleti csillaggal járó s a királyokat jelképező gyermekek *háromkirályozására*.⁶⁹ A betlehemezés első magyar *szövegei* a 17. századból származnak, addig ugyanis a templomokban is előadott latin nyelvű liturgikus jelenetek voltak elterjedtek. A 17-18. századi betlehemes szövegek jeleneteiben már van szálláskeresés, pásztorjáték, a betlehemi királyok látogatása, és Heródes-jelenet is, ezek együtt is szerepelhetnek.⁷⁰ A múlt század elejéről származik egy kézdivásárhelyi gyűjtés, melyben 4 szereplő van, „*amelyek a következők voltak: 1 huszár, 1 kis juhász, 1 angyal, 1 bábtáncoltató. A következő énekeket énekelték: Örülj juhász csordája, Mennyből az angyal, Szűz Mária, Vedd rá pajtás, Mondások: 1. Látom asszonyomnak, 2. Örülünk mindannyian.*”⁷¹

A pásztorjátéknak, betlehemezésnek fő kelléke a templom vagy jászol alakú betlehem, melyben a szent család látható, valamint angyalok, állatfigurák. Ezt a házilag vagy asztalos segítségével elkészített templomot szentképpel, színes papírral díszítik, mérete pedig változó.⁷²

Esztelneken a nagylegények pásztorjátékában nem vehettek részt a kisebbek, csupán szájítatókként kísérték naphosszat a csoportot, s csúfolódtak a számárral, cibálták, ahol érték, majd menekültek ganyélébe mártott hamubotja elől.

D. Regölés

A Gergely-féle új naptárt Erdélyben a 16. század végén fogadták el, ezzel megváltozott a regölés ideje is, addig a karácsonyt és az újévet együttesen ünnepelték. December 24-én éjjel láncos botokkal indultak

⁶⁹ Balázs, 1942, 75. o.

⁷⁰ Tátrai-Karácsony, 1997, 197. o.

⁷¹ Balázs, 1942, 77. o.

⁷² Tátrai-Karácsony, 1997, 197-224. o.

el a férfiak, különböző köcsögdudákkal, csengőkkel zörögtek és verték a ritmust. Mivel a hagyományokhoz, a szokásokhoz ragaszkodó erdélyieknek a megváltozott idő zavart okozott (december 25-ről az újév első napja január 1-re került), így a regölési szokás számos helyen feledésbe merült, kevés helyen maradt meg érintetlenül, hagyományos formában. Ilyen fennmaradt kincsünk a Hargita megyei kénosi regölés:

Porka havak esedeznek

Porka havak esedeznek, de hó reme, róma.
Nyulak, rókák játszadoznak, de hó reme, róma.
Bényomoztunk a faluba, de hó reme, róma.
Sándor Mózes udvarába, de hó reme, róma.
Ott találtunk rakva házat, de hó reme, róma.

Benne láttunk vetve jágyat, de hó reme, róma.
Küjjel fekszik jámbor gazda, de hó reme, róma.
Belől fekszik gyenge nője, de hó reme, róma.
Közbül fekszik páros⁷³ gyermek, de hó reme, róma.
Kötögeti japiát-anyját, de hó reme, róma.
Kejj fel apám, kejj fel anyám, de hó reme, róma.
Mer ejüttek a regösök, de hó reme, róma.⁷⁴

Most felmennek, megfogják a kilincset, sebesebben elkezdik:
Béeresztessz-e, jámbor gazda? de hó reme róma.
Ha bé nem eresztessz, azt se bánjuk, de hó reme róma.
Kikötözzük az ajtódat, de hó reme róma.
Benn pisilel, benn kakálol, de hó reme róma.

Most visszább húzódnak az ajtótól s elkezdik:
Régi törvén, nagy rőt ökör, de hó reme róma.
Annak fele regösöké, de hó reme róma.
Hátán hosszan hatvan kolbász, de hó reme róma.
Annak fele regösöké, de hó reme róma.
Farka bojtyán egy kossó ser, de hó reme róma.
Annak fele regösöké, de hó reme róma.
Szarva teli sölt pereccel, de hó reme róma.
Annak fele regösöké, de hó reme róma.
Kődökibe köből komló, de hó reme róma.
A' maradjon a gazdának, de hó reme róma.
Segge teli magyaróval, de hó reme róma.
A' maradjon az asszonyinak, de hó reme róma.

Most bemennek a házba, oszt elmondják a köszöntőt:
Legyen áldott az Izraelnek ura és Istene mindörökké. Aki atya(i) irgalmasságából és kegyelmességéből a kegyelmed életére is vigyázván

⁷³ Kodálynál: páros = piros

⁷⁴ Buka, 1997, 62. o.

vigyázott, megtartván megtartotta. De nemcsak megtartotta, hanem újesztendő napjára el is jutatta. Kérem a nagyhatalmú szent Űristent mindennek eltűtésére és megkérésére, jutassa át szerencsésen az újesztendőre. Adjon a kegyelmed házakba csendességet, hazánkba békeséget, ne bocsásson a mi édes hazánkba inséget. Hogy ne hallassék a szegény nyomorult árváknak nyögésök, hanem az égnek harmatja s a földnek zsírja által töröltessék le az özvegyeknek sűrű könnyei, hogy majd mikor eljön a véghatár, úgy állíttassanak bé az Űr Jézus Krisztus jobbára és úgy menjenek be az egek dícső várába: ez az én gyenge sergem szíves kívánsága.

(*Kénos, Udvarhely V.M.*)⁷⁵

E. Napfordulóhoz kötött hiedelmek, jóslások

- A karácsonyi abroszt mágikus erejűnek hitték, vető- vagy sütőabrosznak használták.

- Az asztalra és alá helyezett gabona bő termést és a kenyér megkeletését segítette elő. A magvak a következő év jó termését biztosították.

- Karácsony éjjelén egy kevés szalmát tettek az ágy alá, hogy az Űr Jézus megáldhassa. Másnap a szalmát a gyümölcsfákra kötözték, hogy bő termés legyen.

- Ha karácsony éjjelén tiszta idő van, jó áldás lesz.

- A karácsonyi asztalra helyezett mézbe mártott fokhagyma, alma, dió, a család egészségét biztosítja. Ha a megtört dió jó, egészséget, ha nem jó, akkor betegséget jelent. Hitték, hogy, ha ezen a napon apró magvasakat (fuszulyka-bab, borsó, mákos tészta) és halat esznek, sok pénzük lesz a következő évben.

- Különös jelentősége volt a tűzzel (nagy erő, házasságvarázslás), vízzel (egészség), zajkeltéssel (gonosz elűzés) kapcsolatos szokásoknak, hiedelmeknek.

- „A karácsonyi életfa, termőág a megújuló természet ősi mágikus jelképe. Az európai keresztény hagyományban bibliai elemekkel ötvöződött.

⁷⁵ Buka, 1997, 62. o.

A karácsonyfa fokozatos elterjedése előtt, állítása általános volt a magyar nyelvterületen. A termőágakat rozmaring-, nyárfa, bürök, kökényágakból készítették. Gerendára, vagy a szobasarakba függesztették, olykor koronájával lefelé. Aranyozott dióval, piros almával, mézeskaláccsal, pattogatott kukoricával díszítették.”⁷⁶

- A karácsonyfa gyümölcscsel, dióval, almával, gyertyákkal, különböző díszekkel ékesített örökzöld – többnyire fenyő – fa vagy ág, állítása német eredetű szokás. Egyrészt az örök életet, fejlődést jelképezi, másrészt

a fa mint a tudás fája, az Ádám–Éva teremtéstörténetben szerepel. A kigyót a fát díszítő lánc vagy füzér jelképezhette.⁷⁷

- Az ajándékozás új szokás, hagyományosan a betlehemeseket, kántálókat ajándékozták élelemmel, gyümölcscsel és újabban egy kis pénzzel. A karácsonyfa alá, vagy az asztalra a gyermekeknek almát, diót, mézeskalácsot, egy-egy ruhadarabot hozott az angyal, vagy a Jézuska. Ez a szokás élt az én gyermekkoromban is a 70-es években Etéden, Hargita megyében.

- Az adventi koszorú készítése német eredetű, s a két világháború között terjedt el. Az örökzöldből kötözött koszorú négy gyertyája az advent négy vasárnapját jelenti, minden vasárnap eggyel többet gyűjtanak meg.⁷⁸

⁷⁶ Tátrai-Karácsony, 1997, 230. o.

⁷⁷ Tátrai-Karácsony, 1997, 230. o.

⁷⁸ Tátrai-Karácsony, 1997, 227-231. o.

6.4.3 További téli ünnepek

A. Aprószentek

A naptárban december 28. az Aprószentek napja, a Krisztusért mártírhaltaltalt kisgyermek ünnep. *„E nap verses mondókái a mai nap is féltik a kisedet Jézust és a gyermekek ezreit lemeszárolni akaró Heródestől és elmondják, hogy amikor Mária sírva és könyörögve, ez ellen az Egekre kiáltott oltalomért, megjelentek az Aprószentek; 144.000 dárdákkal és ostorokkal, hogy megfékezzék s gyermekgyilkosságot és megmentsék ezeket, a kisedet Jézussal együtt.”*⁷⁹ Ennek mintájára indultak el a fiúk és legények egyenként vagy csoportosan, hogy a lányos házakat végigjárják. A szépen felcifrázott nyírfa- vagy fűzfaággal kiporolták a lányokat, asszonyokat, az öregasszonyokat és férfiakat is, hogy egész éven keresztül egészségesek legyenek. Ennek fogantatására mustármagot hintenek el a ház földjén és az ágy alá. A házi leány szalagot köt a legény faágára, és megkínálja borral, pálinkával a nagy legényeket.⁸⁰ Másnap, Dávid napján, december 28-én *„Dávidka aprószentet megkorcsolyáztatják a versikében, a hóval borított falusi domboldalakon.”*⁸¹

Aprószentek Dávid, Dávid,
Kinn a hegyen korcsolyázik,
Ha elromlik korcsolyája,
Van bükkfája, megcsinálja.⁸²

Egy másik szöveg Ozsdoláról (Kovászna megye):

„Elindulának az aprószentek 144.000-en.
Mi is elindulánk annak jeléül aprószentekelni,
De nem dárdákkal, hanem szép hajlandós vesszőkkel
Gazduram engedelmeiből.

⁷⁹ Balázs, 1942, 99. o.

⁸⁰ Gazda, 1980, 396. o.

⁸¹ Balázs, 1942, 100. o.

⁸² Balázs, 1942, 100. o.

*Ekkor a kis vesszőköteggel megütögeti a látogató a háziakat és mondja:
Aprószentek, Dávid- Dávid,
Friss egészségére kívánom.*⁸³

Gazda Klára esztelneki monográfiájában mélyről eredezteti az egészségvarázsló végkicsengésű köszöntőket: *„De még ha a szentkereszt le-
gendájához vagy a paradicsomi almafához fűződik is a rigmus, akkor is
mélyebb, ősbib rétegben gyökerezik: így őrzí a Paradicsom Kőkertjében
kezdetű köszöntő a gyermek napisten motívumát.”*

Paradicsom kőkertjébe
Van egy szőnyeg leterítve.
Azon fekszik a kis Jézus,
Jobb kezében aranyvessző,
Bal kezében aranyalma.
Az aranyvessző megmozdul,
Az egész világ felbolydul.
Nem láttam még szebb gyümölcsfát,
Mint Urunkat a keresztfán,
Mely a vérrel virágozik,
S Szentlélekkel gyümölcsözik.⁸⁴

B. Borica tánc

Egy másik tájegységről való egyedi köszöntő az erdélyi magyarság legdélebbi népcsoportja, az Olt és a Brassói-havasok közötti Barcaságban élő hétfalusi csángók szokása, a **Borica tánc**, amely jellegzetes legénytánc. A téli napforduló rítusaihoz tartozó ünnep, főleg aprószentek napján, december 28-án járják. A táncosok, 16 év fölötti, a faluban élő, jó erkölcsű, jó megjelenésű legények fejükön fekete báránybőr süveget, színes szalagokat és zajkeltő eszközöket (csörgőket), lábukon a bőrkapcára erősített sarkantyúkat viselnek. Zenekart fogadnak és előre betanulják a táncot, amely a motívumok gyarapodó ismétléséből (egy,

⁸³ Balázs, 1942, 99-101. o.

⁸⁴ Gazda, 1980, 397. o.

kettes, hármás és török borica) építkeznek. Kezükben csákányt vagy lapockát⁸⁵ tartanak. A táncosokat négy álarcos *kuka* (nagy bajusszal, homlokán sastollal) kíséri, kellékük a derékra erősített kolomp, fakard és a kézben tartott korbács. Az ő feladatuk volt, hogy december 28-án reggel ébresszék a boricásokat, s a felvonulás alatt ijesztgessék az embereket. Járnak házról házra, először a falu előkelőseit látogatják, körbe állnak az udvaron, és dinamikus, szertartásszerű táncukat szép, délceg mozdulatokkal, a vatáf⁸⁶ parancsszavait követve bemutatják. A tánc után a legények tréfásan megveregetik a lányokat. A gazda megvendégeli őket. Régen farsangkor is járták, faluról falura is ellátogattak.⁸⁷

6.4.4. Óév-újesztendő

Szilveszter végezte jól nekünk az időt,
Várhatunk ezután boldog jó esztendőt.

Cséhtelek, Mezőtelegd⁸⁸

Szent Szilveszter (313-335) pápa ünnepe és a polgári év utolsó napja. Ezen a napon szokás volt a zajkeltés, kongatás vagy kongózás, amivel a gonoszt, sötétséget, bajt és betegséget kergették el. Kereszténység előtti hiedelem volt a zajkeltés, amit a rossz szellemek és minden baj elűzéséért tettek. Magyarlapadon (Alsó-Fejér megye) főleg pásztorfiúk jártak házról házra: „*éjjéli harangszókor a legények kolompokkal, csengőkkel, ostorokkal lármáztak. Kicsérélték az utcakapukat, a lányos házak tetejére szalmaköteget vittek, hogy azzal jelezzék az eladó lányt.*”⁸⁹ Erdélyben elsősorban a protestáns falvakban volt szokás az óévet kiharangozni, és az újévet beköszönteni énekszóval, harangszóval. Kalotaszegen, Nyárászón az éjjeli harangszókor szalmát vittek a falu csorgójához, ott tüzet raktak

⁸⁵ A vezető, ill. botos fegyvelmező eszköze, ami juharfából faragott, fakanálra hasonlító, 30-40 cm hosszú, 3 cm vastag deszkából készült nyeles gombban végződő eszköz.

⁸⁶ A legények által választott tapasztaltabb férfi, aki megszervezi és betanítja a táncot.

⁸⁷ Seres, 1984, 368-374. o.

⁸⁸ Faragó-Fábián, 1982, 130. o.

⁸⁹ Tátrai-Karácsony, 1997, 251. o.

és mind merítették az *aranyosvízből*, majd jókívánságokkal kísérve vittek házakhoz is.

1582-től, Gergely pápa naptárreformja óta január elseje a polgári esztendő kezdete. A középkorban Európában többféle évkezdet volt szokásban, magyar nyelvterületen december 25-től számították. Újév napja többnyire a legények, fiúk, és a házasemberek adománygyűjtő alkalma volt. Erdélyben, január elsején hajnalban vagy reggel csoportosan jártak köszönteni énekszóval, versikével. Bekéreztek a házba, elmondták jókívánságaikat, majd elbúcsúztak és egy házzal továbbmentek.

Ez újév reggelén minden jót kívánok,
amerre csak járnak, nyíljanak virágok,
még a hó felett is virág nyiladozzon,
dalos madár zengjen minden rózsabokron!
Minden szép, minden jó, legyen mindig bőven,
szálljon rátok áldás ez új esztendőben.
Boldog újévet kívánok.⁹⁰

Boldog újesztendőt, édes mindnyájuknak,
Kik ez áldott földön szép hazánkban laknak
Boldog újesztendőt drága szüleinknek,
Testvéreinknek, rokonainknak s jó ismerősüknek.
Szálljon áldás rájuk, szerencse is bőven,
Öröm és boldogság ebben az új esztendőben.⁹¹

Több népi **hiedelem, jóslás** is tartozik óév és újév napjához:

- Ha Szilveszter napján valakitől csak egy tő (tű) érőt el tudsz lopni, szerencséd lesz.
- Óesztendő estéjén, mikor harangoznak, az apa egy almát elvág anyyi egyenlő részre, ahányan a családban vannak. Mindenkinek ad egy-egy darabot. Akinél a mag ép, az abban az esztendőben egészséges lesz, akinél a mag elvágódik, az abban az évben beteg lesz.

⁹⁰ Tátrai-Karácsony, 1997, 28. o.

⁹¹ Seres, 1984, 375. o.

- Somfaágot égetnek az év utolsó órájában. Ezért egy köteg somfavesszből húznak a leányok egy-egy szálat, s annak egyik végét kezükben tartva gyújtják meg s dugják azokat tűzbe. Akié pattogva ég, abból tűzrőlpattant menyecske lesz, akié csendesen, sistergéssel lángol, annak örömteli élete lesz, akié nagy nehezen ég, abból csak olyan tedd ide-tedd oda házastárs lesz.

- Úgy vélték, hogy amilyen az év első napja, olyan lesz az egész esztendő.

- Amit az év első napján cselekednek, azt fogják tenni egész évben. Igyekeztek olyant cselekedni, ami az egész év sikerét biztosítja – például egymáshoz kedvesnek lenni –, ezért kerültek a zsörtölődéseket.

- Számos tiltás maradt erről a napról: semmit nem adtak ki a házból, mert akkor egész évben kimehetnek az értékek.

- Férjet jósoltak a lányok úgy, hogy amilyen nevű férfit látnak meg először ezen a napon, olyan nevű lesz a férjük.

- Sok helyen még az étellel is jósoltak a lányok: miután megették az ünnepi ételnek számító kocsonyát, a csontok közül megneveztek egyet, majd az összeszt kivitték az udvarra, és lesték, hogy melyiket viszi el a kutya. Ha a megnevezettet választotta, úgy tartották, még abban az évben férjhez mennek.

- A moldvai magyarok újév reggelén úgy mennek köszönteni, hogy apró magvakat szórnak szét, miközben ezt mondják: „*Adjon Isten bort, bő búzát, barackot, hosszú farkú malacot, sok kolbászt, pálinkát*”. Ezt követően a házigazda megvendégeli őket.⁹²

- Munkatiltó nap is volt: semmilyen házimunkát nem szabadott végezni, állatot sem fogtak be a szekér elé.

- Tilos volt baromfihúst enni ezen a napon, mert az hátrakaparja a szerencsét. A disznó az jó, hiszen az előre túrja a szerencsét.

- Az év első napján először csak férfi léphette át a küszöböt, mert az szerencsét hoz egész évben.

⁹² Tátrai-Karácsony, 1997, 25-27. o.

- Ha újév reggelén férfi, s különösen ha cigány vagy zsidó megyen először a házhoz, az szerencsét jelent, s a szaporító állatok hímet szaporítanak.

- Időjárásra is jósoltak újesztendő napján: ha szép, napfényes a nap, az jó esztendőt jelent.

- Ha újév napján a vízárvok tele vannak hóval, bő áldás lesz.⁹³

6.4.5. *Farsang*

A farsang első írásos emléke a 13. századból való. A farsanghoz is a rossz (tél, hideg, sötét, baj, betegség, stb.) elkergetése kapcsolódik a hiedelemvilágban. A farsang időszakában viselt álarc a rossz szellemek elől takarta az embert, azért öltötték magukra, hogy a gonosz ártó erők ne ismerjék fel őket. A farsang hosszúsága attól függ, hogy a tavaszi napéjegyenlőség utáni első holdtöltéhez igazodó húsvét mikorra esik. A farsangi időszak hamvazószerdáig tart. A hamvazószerda előtti három napot farsang farkának nevezik. A hamvazószerdát követő nap a kövér csütörtök, erre a napra ugyanis felfüggesztették a böjtöt a régi-ek, hogy a farsangi maradékot elfogyaszthassák.

A szokáskör középpontjában a telet búcsúztató mulatságok álltak, de gyakoriak voltak az állatalakoskodások is. Különösen kedvelt alakok a medve, a kecske, a gólya, a halál vagy az ördög. Az események a **farsang farkában** sűrűsödtek. Ez a három nap a mulatozás, a vendégeskedés, jókedv, vidámság, tréfálkozás, csúfolódás csúcspontja. A **farsangi dramatikus játékok** közt ismert volt *A halottas játék*, *Konc vitéz és Cибere vajda harca*, *Az asszonyfarsang*, *A vénlánycsúfoló*. A szokások közül leginkább színjátékszerű az *Állakodalom*, vagyis a tréfás lakodalom. A vénlányoknak öltözött maskurások tuskóval való végigvonulása Erdélyben is szokás volt. Az állakodalom rendezésére akkor került sor, ha a farsang időszakában egyetlen lakodalmat sem rendeztek.⁹⁴

A nagy evészetekkel, a mágikus alakoskodásokkal, az emberek a természetet is hasonló bőségre próbálták rávenni. A farsangi napok gonoszűző,

⁹³ Balázs, 1942, 103-107. o.

⁹⁴ Barabás, 2000, 105-122. o.

termésvarázsló, időjóslo és bizonyos munkákat tiltó napok. A **kimondott szó varázsserejébe** vetett hit alapján a dramatikus játékok, farsangi közsöntők is nemcsak az adománygyűjtést, szórakozást szolgálták, hanem befolyásolták vagy megjósolták az elkövetkezendő időszak szerencsését, mágikus úton az egyén és a közösség életének sikerét.

A farsangi multságoknak fontos szerepük volt a **párválasztásban**. Az egész magyar nyelvterületen a lányok ilyenkor adták a legényeknek a bokrétát a kalapjukra, amit általában a lány keresztanyja vitt el. A bokrétát a legények farsangvasárnap a kalapjukra tűzték, így mentek el táncolni. Az a legény, aki több lánytól kapott bokrétát, azzal a lánnyal kellett először táncoljon, akitől az elsőt kapta. Jelzésértékű volt, hogy azt a bokrétát tűzték a kalapjuk elejére a legények, amelyiket a nekik legjobban tetsző lánytól kaptak.

Farsang végén, többnyire húshagyó kedden zajlott a **farsang temetése**, amely szokás falvanként is, és az évek folyamán is változott. Ami nem változott, habár eredetét homály fedi, hogy húshagyó kedden pánkót esznek az emberek. Gyermekkoromból⁹⁵ maradt emlékem szerint azért eszünk pánkót farsangkor, hogy a szélvihar ne vigye el a háztetőről a cserepeket. A falvakban maskurás alakok vonultak fel, és van olyan falu is, ahol „ló vontatta rúdra (szerkezetre) szekérekereket erősítettek, és azon menet közben két bábu – egy leány és egy legény – forgott. Ez a maszkura keréknek vagy bolondkeréknek nevezett látványos-szimbolikus elem a farsangvégi menet egyik, de nem egyedüli összetevője.”⁹⁶ A zajos felvonulás végén elégetik vagy tréfásan eltemetik a farsangot jelképező bábút.

Íme egy Balázs Márton által lejegyzett különleges farsangi temetési szokás Szentkatolnáról:

„Az emberek esszegyűlnek, felöltöznek maszkának. Egy fekete macskát fognak s beletesznek egy ládába. Azt körülállják temetni. Egy degettes rongyot meggyújtanak s ez a timén (tömjén). Harangokat vesznek elé s azzal harangoznak és nagy nyávogás közt viszik a sírhoz a halottat. Itt

⁹⁵ Az egyik szerző, Benkő Éva megjegyzése

⁹⁶ Barabás, 2000, 123. o.

*a ládát feldöjtik s ekkor a macska elfut. Most nagy kacagva és nyávogva futnak a macska után, majd ismét összevegyülnek és amit kaptak, megeszik és megisszák.*⁹⁷

A szövegek rögtönzöttek, a megjelenített zsánerfigura jellemvonásait mutatják be, és csattanója, humora nagymértékben attól függ, hogyan reagál a hallgatóság.⁹⁸ Ezt a szokásjátékot „mágikus-rituális gyökerűnek tartják; kapcsolatba hozzák a meghaló és feltámadó vegetáció szellemével, a tél-tavaszi szimbolikus küzdelmével [...]. Erdélyben ezt a játéktípust a székelységben gyakorolták változatos formákban, néhány helységben (Gyergyóditró, Menaság, Csíkcsicsó, Torockó) felújítva napjainkban is előadják.”⁹⁹ Manapság a gyermekek körében szervezik meg a pedagógusok a farsangi ünnepséget. Többnyire saját vágyuk szerinti bérelt, vagy általuk készített jelmezekbe öltöznek a gyermekek, és felvonulnak az óvoda, iskola torna- vagy dísztermébe. Ott bemutatkoznak a maguk

⁹⁷ Balázs, 1942, 125. o.

⁹⁸ Tátrai-Karácsony, 1997., 63-64. o.

⁹⁹ Barabás, 2000, 120. o.

által rögtönzött (vagy a szülők segítségével készült) versikével, aminek a témája a gyermekek választott jelmezéről szól. A végén a felvonulós bemutatkozást az otthonról hozott sütemények lakmározásával zárják.

6.4.6 Fonó

A fonó vagy guzsalyos, serög mint az ifjak közösségi életének időszakos színteréről Orbán Balázs így ír: „A guzsalyosok Hétfaluban divatosak, felváltva szokott a leányos háznál mind a két nembeli fiatalság egybeseregleni, éspedig a gazdag mint a szegény egyaránt. [...] A guzsalyosokban a kellemes a hasznossal, a mulatság a munkával van párosítva ez azonban csak a szép nemre nézve állott, amennyiben a leányok az estét fonással töltötték el, de a férfi sereg semmi hasznost nem művelt, legföljebb az eleső orsókat leste, s a nők mulatására meséket mondott.”¹⁰⁰ Amint beállt a tél, általános szokás volt, hogy a fiatalok elkezdték a fonást, a kézimunkázást. A nagyobb lányok szerre eljártak

¹⁰⁰ Seres, 1984, 355. o.

egymáshoz egy-egy hétig, vagy kifogadott, bérelt szobában tartották a fonót, egészen húshagyó keddig, a farsang végéig.

A továbbiakban megtudhatjuk, hogy a fonókban milyen szokásrendszer működött, milyen játékokat játszottak a lányok magukban, vagy a legények társaságában. **Both Zsuzsanna Erika** (szül. Sallai) kolozsvári néprajzos, 2006-ban alaposan összegyűjtötte és összefoglalta e szokásanyagot, a továbbiakban a széki falu fonóbeli szokásait az ő munkájából tesszük közzé.¹⁰¹

A leányfonó menetének pontos forgatókönyve volt, emiatt a szerző pontról pontra sorolja különböző részleteit az odaillő játékokkal együtt.

A. Leányok egymás közt

Novembertől márciusig a leányok sötétedéskor kezdtek gyülekezni a fonóba. Nem egyszerre, hanem rendre, hárman-négyen összefogózva

¹⁰¹ Both, 2006. A leírásban a dölt betűs részek gyűjtésből származnak.

mentek, aszerint, hogy ki mennyire lakott messze a fonótól: *amelyik messzebb volt, az később érkezett a fonóba, a másik, amelyik közelébb volt, hamarább*. Este nyolcig, amikor már a fiúk is megérkeztek, csak magukban voltak, s ez nagyszerű alkalom volt arra, hogy felszabadultan, önfeledten játszhassanak, félretéve minden szigorú hagyományos illemrendet, s visszafogottságot, melyet a széki közösség elvárt az itteni leányoktól.

Kezdetben, amíg belemelegedtek a hangulatba, szorgalmasan fontak, hogy haladjanak is a munkával, mert később biza nem sok szaporája volt a fonásnak. Amíg még valóban fontak a fonóban¹⁰², addig énekszóval szórakoztatták magukat a leányok, aztán, ahogy a kendertermesztés egyre inkább kiszorult a székiek életéből, úgy szorult ki a fonás gyakorlata is a leányfonókból, s lassan, de visszafordíthatatlanul felváltotta a varrás, majd a kötés. Varrás közben részben a megváltozott testtartás,

¹⁰² 1961-ig, a magántulajdonú földek államosításáig

részben pedig a nagyobb koncentrációt kívánó hímzés miatt már nem lehetett munka közben énekelni, így aztán az ének – székiezen mondvá *dúd* – elmaradt a fonóból.

Ha éppen elfáradtak az éneklésben, **találós kérdéseket, vicceket** mondtak egymásnak, vagy megkérték a fonót vezető idősebb asszonyt, hogy mondjon **mesét**.

Pihenésképpen néha letették a guzsalyt, és változatos játékokat játszottak. Ilyenkor *béfirhangozták* (befüggönyözték) az ablakokat, hogy ne leselkedhessenek a legények. *Béfirhangozták azt a kicsi ablakakat, me' ilyen ablakak voltak csak, mint itt a mienk. Aztán ott, mindent elkövettek, ami nem volt rendes dolog. Csak lányok, bé volt zárva az ajtó. Béfirhangoztuk az ablakot, me' leskelődtek. Hát, olyan dolgokat csináltunk.* Ha valamelyik fiút rajtakapták a leskelődésen, akkor annak kemény megleckéztetésben volt része: *S ha bėjött vagy egy fiú, hogy kíváncsi volt, bėjött, aztat aztán eloltottuk a lámpát, bényomtuk a sarokba, megvertük, aztán akkor, na, nyomjuk le a nadrágját. Nekimentünk, biza húsz leány, úgyhogy aztán többet nem jött bé.*

Gyakoriatok voltak a beugrató jellegű, megtréfáló játékok, melyeket általában az olyan lányokkal végeztek, akik újak, járatlanok voltak még a leányok közösségében, mert a csattanó csak akkor sült el, ha az illető lány még nem ismerte a játék menetét. Az ilyen jellegű beugratóknak leányavató funkciójuk volt. Egyik ilyen játék a **Súgás**, melyet az adott helyzettől függően más-más variációkban játszottak. *Két leány elhatározza egymás között, hogy a két leány közül az egyik félrehív egy leányt és súgnak valamit és a többiek ki kell találják. Elhatározzák, hogy mikor az egyik leány azt mondja, hogy négy lábú, akkor a másik barátnő kitalálja, hogy macska. Tehát a barátnő Zsuzsi és Rózsi. Zsuzsi félrehívja Erzsit és azt mondja, hogy gondoljanak macskára. Ekkor Zsuzsi azt mondja a többi leánynak, hogy mit gondoltok. Akkor azt mondja könnyítésből, hogy négy lábú. Ekkor Rózsi azt mondja, hogy macska. Nagy csodálkozás követi ezt. Ezt a játékot bárhol játszhatják, de inkább leányok.*

A legismertebb becsapós játék az **Angyal**, melyben a játékvezető sok esetben maga a fonóvezető idősebb asszony volt. *Mikor jártam a fonó-*

ba, hát a háziasszony mondta, hogy: Melyik akar angyal lenni? Aztán bent volt az ágya is nekie, Győri Kali néni, aztán, na: amelyik akar angyal lenni, vetkezzen le pendelyre, aztán ingre. Na, aztán adott két tollúseprűt be annak, s az mind kellett így csináljon, s akkor aztán a pendelyt felhúzta, kikapta a nyakából: S most repülj csurdén. Csurdén maradt. Angyal volt. A fonóban először résztvevő lányokat vagy a kislányokat, akiket később hazaküldtek, becsapták, illetve nevetségessé tették ezzel. Lényege a gyermekded gyanútlanság kicsúfolása volt.

A **Tojásfőzés** is a lányok pajzánságra utaló tréfája. A háziasszony szól a fonóbeli közönségnek, mert lánynak igen vastag tréfa. Na, hiszitek, hogy én megfőzöm a tojást a lábom közt, hideg vízben. Ti tegyétek oda. Nem hitték el, mentek, a szomszédból hoztak tojást. Akkor leülnek a földre, a fazékba tettek hideg vizet, s még vagy két marék havat tettek bele, s a háziasszony ki kellett fedje a fazakat, hogy okusz-pokuszolja. Belekuruszoljon, de addig a zsebéből jó darab ótatlan meszet csusztatott bele, na, kész lefedi. Mindjárt koppintják, a fazék oldala meleg kezd lenni. Akkor egy picit félreveszik a fedőt, oly nagy gőzt csap. Felsikoltanak, s még egy kis idő múlva meg volt főve a tojás, megmosni, s megtisztítani.

Megnevettette a fiatalokat az is, ha a játék folyamán egymásra estek, és netán pillanatra is, felfedődött mutogatásra nem szánt testrészüik. A halombaeséssel, csórósággal (is) kapcsolatos játékok fontos és kiemelkedő részei voltak a fonóbeli szórakozásnak, mely során a lányok félretehették az évszázadok óta rájuk erőltetett viselkedésbeli visszafogottságot. Valószínűleg ezért lehetett oly népszerű a **Malom** és a **Szarkatánc** is. Nígy léány, így össze..., leültünk a földre, így összetettük a sarkunkat nígyen, s akkor nígy vitte kereken. Forogtunk a sarkunkon. Nígy fogta a kezüinket, úgy vittek kereken, az volt a Malam. Összefogtuk a gúnyánkat, de csak kijött. S réalíttek, s elestek, s csomóra estünk, aztán mindenféle vót.

A Szarkatánc a leányfonó játékos tánca, melyben a lányok szoknyájukat összefogva leguggolva ugrálnak jobbra-balra, miközben a következőket énekelik:

Szarka vagyok, ugrálok
Húst eszek, ha találok.¹⁰³

Beszélni csak tanulok,
De lopni már jól tudok,
Szarka megy a berekbe,
Viszi farkát cserregve...

A tánc során, ha valamelyik leány felborul, akkor a többiek össze-vissza csipdesik, *csárogják*. Arra mindenik lány nagyon vigyáz, hogy nehogy ő legyen az, akit a többiek megcsipdesnek.

A **Gúnárnyak** egy két lány közötti megvalósíthatatlan erőpróba: *Két törülközőt kötnek a nyakukba úgy, hogy a nyakot ne szorítsa, de a fej ne térjen ki rajta. Úgy csúszkálnak a földön, az erősebb húzza a gyengébbet, de felállni nem tudnak. A nyertes (az a lány, amelyik hosszabb ideig tudja a földön húzni a másikat) kivívja társai elismerését. A gyengébbet csúfolják, te úgy csúsznál a földön, mint egy tere rongy. Az erősebbik dicséretére mondják, te úgy húztad Marit, mint a sintér a döglött kutyát.*

A nevtetés indítéka lehetett e munkaszakaszban az ügyetlen ellenfél hergetése is: ilyen a **Sulándré** elnevezésű rejtő-kereső, ütéssel provokáló játék is. A lányok mind leültek körbe, s egy göcsös, összegöbözött kendőt kellett egymásnak sorra adjanak, amit a szoknyájukkal letakart lábuk alatt dugdostak. *Nem szabad egy helyben álljon, mert a földön ülők keze mind a kötényük alatt szaporán kell járjon, mozogjon, hogy a kereső bajosan kapja meg. [...] Egy valaki, aki a kör közepén áll, kell vakarássza és keresse a sulándré. [...] S az meg kell kapja a sulándré-rongyot, de azt villámgyorsan visszarejtik az alagutnak formált horgasinak alá [...]. Az ügyetlen keresőt kinevették, s amikor hátrafordult, jót húztak a a sulándré göbös felével a hátára. Revansként, amikor valamelyiknél megkapja, arra ő üt rá hármat-négyet, jelezve, hogy most már az lesz a kereső.*

¹⁰³ Néha még úgy is, hogy: Sz...t eszek, ha találok

Érdekes többletet tartalmaz a **Gyűrűsgyi** rejtő-kereső játék egyik változata, melyben a gyűrűt kereső lányt *menyasszonynak* nevezik és férjhez adják. *Ha az első körben nem találja ki, hogy kinél van a gyűrű, akkor kiáltják, egyesztendős a menyasszony, s újból osztják a gyűrűt. Ha ötszöri kiosztásra nem találja el a gyűrűt, akkor öt esztendős a menyasszony, akkor férjhez kell adni. Öt egyenlő részre tört pálcikának egyenként adnak egy-egy fiúnevet, s amelyiket kihúzza, az lesz a jövendőbelije: ha valami ronda fiú, sokáig kacagják. Sokáig folytatják ezt, s ezt csókoltad meg, s ezt választottad magadnak, s ezen elkacagnak jó sokáig. Közkedvelt volt a temetést parodizáló **Siratózás** szokása. Játszottunk temetést. Aztán mondták, mondták, hogy régebben hogy siratták. Volt, aki nem szerette az urát, s rossz ember vót. Volt, amelyik a fiát siratta. Na, aztán ilyen csúfondáros izéket. Mondták, hogy volt egy fiatal fiú, aztán mikor... Aztán meghótt, az anyja siratta, hogy: Jaj, Jánosom, Jánosom, mikor jöttél ott fel Balag Jánoséknál, milyen szípen húztad. Lidilidi lidi dididdi. Na, úgy siratta a fiát, aztán, persze, kacagtuk. Sirattuk miük is, aztán vót egy olyan hosszú pad, reáfeküdt, egy hárással le. Sirató. Aztán elől ment a, leányok voltak csak. Ment elől a pap. Aztán akkor vitték az izét, s akkor a másik volt az anyja, s akkor búcsúztatta. A Szabó János karikalábú kutyájátúl búcsúztattuk.*

A **Kotló-csibe** játékban állatokat utánóztak: *Olyan dolgokat leműveltünk. Még kotlót is játszottunk. Egyik ült a (kacag) aztán körülötte aztán vótunk, kikóttek a csirkék, csipagtunk.*

A **szerelmi jóslások** közül általános volt a szöszből, csepüből gombolyított **pap** meggyújtása. Ennek segítségével állapították meg, hogy az illető leányt szereti vagy nem a szeretője. A kenderbűl vettek ki, így összebonyolították, aztán fogta, meggyújtotta egy gyufával, s ha felment az a perje: „Na, szeret”. Akkor volt, amelyiké lement. „Na, tígedet nem szeret”. Tapsalták.

Ez alatt a fiúk kint gyülekeztek a fonó előtt, s míg várták, hogy ők is bemehessenek a fonóba **Fenekesbált** (Az egyik fiú leguggol, lehajol és a szemét befogja, mert nem szabad lássa. A többi fiú a háta mögött áll. A fiúk közül egy ráüt a fenekére. Ahogy az ütés megtörténik, a fiú

kinyitja a szemét és ki kell találja, hogy melyik ütött a fenekére. Ha kitalálja, akkor megcserélik a helyüket, ha pedig nem találja ki, akkor tovább kell hunyjon) és **Lovasgyit** játszottak. Szöktünk egyik a másikra, s aztán akkor a másiknak be volt kötve a szeme, s akkor: Na, ki van rajta? Na, aztán, amelyik nem találta ki...Aztán úgy, egy fiú lehajolt, s egyik másik fogta a szemét, s szöktünk fel a hátára, s na: Ki van rajtad? Úgyhogy, akit kitalált, az kellett odabújjon, na.

B. Legények érkezése – leányok és fiúk együtt

Nyolc órától bemehettek a legények is. Előtte a leányok gyorsan rendet csináltak, s úgy tettek, mintha végig nagyon komolyan dolgoztak volna. Széken a legfontosabb leány-erények közé tartozott, hogy jól tudjon szőni, fonni, szorgalmas, dolgos, csendes és szemérmes legyen a leány, s a leányok igyekeztek megfelelni ennek a képnek, miután egymás közt jól kitombolták magukat. 8 órakor, akkor jöttek a fiúk, aztán vót ott dolog. Há' még loptunk otthonról el egy-egy orsó fonalat, hogy ne lássák a fiúk, hogy keveset dolgoztunk.

Mikor a fiúk bėjöttek, akkor komolyak voltunk, akkor úgy dolgoztunk... Fontunk, varrtunk. Lássák, hogy melyik az ügyesebb. Ilyenkor érvénybe léptek a szigorú magatartási szabályok. A legények beültek a lányok közé, és szóval tartották a társaságot. Igyekeztek kiütni a lányok kezéből az orsót, és ha sikerült azt megkaparintani, akkor a lányoknak csókkal kellett kiváltani.

Este nyolc és kilenc óra között még részt vehettek a kisebb legénykék is. Ezek a legénysorba még be nem került, a táncba be nem fogadott serdülő korú fiúk voltak, akik még nem konfirmáltak. Az ő jelenlétükben teret kaptak a fölényt, ügyességet fitogtató játékok, melyek során általában kicsúfolták azok hiszékenységet. Ilyen játékok voltak a *Telefonálás*, a *Vonat*, a *Töltsed bátran, ne félj semmit* és a *Süssünk pulykát*. Ezeknek mind közös elemük volt a vízzel való megkeresztelés, melyben a kisebb fiút szembeöntik, vagy leöntik vízzel egy gyanútlanabb pillanatában. Az *Árvíz eresztés* nevű játékban nem öntik le, de hiszékenységeért kicsúfolták. Egy fiú azt mondja a másiknak, hogy ő a felállott gyerek alá árvizet

ereszt. Ezt nem hiszik. Ekkor, aki nem hiszi, feláll egy padra, hogy eressze-nek árvizet alája. Ekkor az azt mondja, aki felállította „Én árvizet aláad ereszteni nem tudok, de egy szamarat a padra fölállítani, azt fel tudok.

Ezek ellentétpárja a „tűzkeresztség” volt, vagyis az olyan játékok, mint Az olló megforrósítása: Eléveszik az ollót s azt mondja egyik fiú a másiknak, hogy vágja el azt a szalmaszálat. S elvágja jól. Na, menj ki a pitvarba. S elszámolnak 30-ig s bejössz, s nem tudod elvágni a szalmaszálat. Mikor kiment a fiú, az ollót beteszik a tűzre a parázsra s mire leszámolnak 30-ig, megforrósodik. S jön be s veszi az ollót és úgy süt, hogy alig tudja eldobni.

Az Őrizd meg a puliszkát (vagy pulykát) nevű játékokban a gyanútlan társukat belehúzták a vizes hamuba. Egy fiú leül és lába közé veszi a vizes hamut, amit puliszkának neveznek. A többi el akarja lopni, de az egy vesszővel üti azt, aki akar lopni a puliszkából. Akkor egy ürge fiú megfogja és behúzza a vizes hamuba a fenekét a puliszkát őrzőnek.

A Páros fakanálosdi egyfajta kitalálós játék, melyben két fiú, vagy két lány szorosan összefogózkodva lefekszik a földre, s a többiek letakarják egy hárászkendővel. Egyiküknek a kezébe adnak egy fakanalat, úgy, hogy közben a másik ne tudjon róla. S avval a kezével, amelyikben van a fakanál, üt át a másikra. Nem úgy, hogy fájjon, csak hogy jelezzen, akkor kérdik, hogy ki volt az, s mindenkit elmond, csak épp azt nem, aki volt, mikor már tudja, akkor már nem érdekes. Kell ügyeljen, amelyiknél van a fakanál, hogy ne rezdüljön, hogy ne vegye észre.

A megoldhatatlan feladatok adásával szintén a gyengébb, kisebb legényeket tették próbára. A Fakalánosgyíban letérdel egy fiú a földre s a könyökét nekinyomja a térgyínek. Lefektetve a földre az ujját kinyújtja a földön, s ahol az ujjbegye van oda letesznek egy fakalánt, a kalán száját az ujjbegyihez pont. A nyele kifelé legyen s akkor a fiú úgy marad térdén, a két kezét hátrateszi összefogja s úgy hajol, hogy a szájával fogja és vegye fel a fakanalat, ez később sikerült, addig sokat kacagnak s az orrát sokszor beleveri a földbe. De ehhez hasonló játékok a Konchúzás és az Álljunk fel az ajtónál. Az előbbinél ketten próbálgatják, hogy melyik erősebb (egymásnak háttal szorosan összekötve el kell húzza egyik a másikat,

de ha közben leesnek, akkor már nem tudnak felállni), míg a másodikonál csak egy próbálkozik felállni: *Vesse egy fiú a hátát neki az ajtónak, s a sarkát tegye az ajtóig. S akkor a másik lábát tegye a sarkát a csizma orrához, három láb mérést mérjen fel, két kezét hátul fogja össze, s álljon fel. Nem lehet felállni és nagy kacagás ez.*

A különböző trükkök alkalmazása mind azt a célt szolgálta, hogy ki találójuk elismert legyen találékonysága miatt a fiatalok körében. Az *Átlátsz a falon* (a falra felírnak egy „Á” betűt) és a *Tojás megtörése* (a játékleírásban a *Tojásfőzés2* néven szerepel) tartoznak ebbe a csoportba. Ez utóbbinál *Egy fiú feláll és mondja, én eltöröm a tojást, úgy hogy ő kint lesz a tornácban, s a tojás bent a házban, és ő eltöri a tojást. Nem hiszik, mondják sokan, s a fiú megteszi. Bent a házban, egy jól megfigyelt gerenda közepén egy kis vizet cseppint le. S ahová cseppen a víz, a gerendába lazán szúr egy kést. Kimegy a tornácba, a gerenda vége kint látszik a tornácba. Megszámolja, hányadik gerendába van szúrva a kés. Egy fejével megüti ugyanannak a gerendának a végét. A gerenda megrezdül, a kés kihullik, s amint a nyele ráesik a tojásra, a tojás eltörik, ha jól van a méret csinálva.*

Kilenc órakor a kisebb legényeket elzavarják a fonóból. Ennek több módja van. Az egyik a *Beretválással* való nevetségessé tételük. – *Készítenek habot hamuból, olyan habot, mint amikor az emberek beretválkoznak és szappannyal habozzák be magukat. Hát a kisebb fiúkat behabozzák és egy darab fával beretválják. Ezt azért készítik, hogy vaduljanak el a fonóból. A másik a kertelés nélküli, durva eltávolításuk. Azután aztán jött a 9 órás. Akkor a kicsi fiúkat jól kipofozták a nagyok, kiverték.*

Ekkor teljesen átrendeződött az ülésrend. Azok a fiúk, akik komolyabban udvaroltak valamelyik lánynak, közelebb ültek ahhoz, s segítettek neki, vagy éppenséggel kiverhették az orsót a kezéből. Ilyenkor az orsó tulajdonosa csókkal vagy öleléssel kellett kiváltsa az ellopott orsóját, mert ha megtagadta a kiváltását, azon kaphatta magát, hogy az egész esti munkája odaveszett. *Ha az egyik leány elejti az orsót, akkor amelyik fiú fürge, hamar felkapja és az ajtóhoz viszi és motollálja a fonalat vagy letekeri az orsójáról a fonalat, ha a leány nem megy hogy váltsa*

ki. A leány vagy megcsókolja a fiút vagy azt kell csinálja amit a fiú mond, mert csak úgy adja oda az orsót. Az orsó kiváltását rendszerint mindenki szeme láttára kellett megtegye. Ezt a játékot Ajtózás, Ajtósgyiként nevezték meg. Az ajtó mellett van egy szék, amelyre le kell üljön a leány, ott mindenki előtt ha megcsókolja, csak akkor adja vissza az orsót. Ha nem akarja, annyiszor kell kukorékoljon a lány, ahányszor a fiú mondja.

A széki fonóban nem volt magánügy, hogy ki kivel milyen viszonyban volt. Az egymás iránt érzett szimpátiák a közösség szeme láttára teljesedtek ki szerelemmé, majd később házassággá. A párosító, zálogkiváltó játékok közé sorolható egy sor olyan játék, melynek mind ugyanaz a lényege: a fiatalok meg kell csókolják egymást. A Zalogszedés postásra lényege az, hogy egy fiú, vagy egy lány sorra mindenkitől zálogtárgyat szed, amit aztán a bírónak kinevezett játékos ítéletével ki kell váltsanak. Sokféle ítélet van, s mind pedig hogy menjen ki a fiúval, és annyi csókot adjon, ahány tányér van a falon, a falon van 50 darab tányér is. Vagy annyi csókot, ahány szál kukorica van a kertben, vagy mások. Itt mind többnyire csókkal ítélik őket. A Postás során annyi csókkal kell kiváltani a zálogot, ahány pecséttel hozza a postás a levelet.

A bíró nem mindig kedvezett a pároknak. Aztán volt, amelyiknek volt szeretője, nem arra mutattak a bíró, hogy azt csókolja meg, hanem egy gyengébbet. Aztán mondtak, hogy tíz pecséttel, na aztán haragudatt, mer' tízszer kellett megcsókolja. Ki kellett váltani. Aztán mentünk szívesen, ha szerettük, de ha nem szerettük, elég nagy dolog volt. Öt csók, tíz csók, még egy csók is. Volt, aki otthagya, nem vette ki. „Ott maradjon.”

A Csillagszámolás is ugyanilyen csókkal kiváltós játék volt, de ehhez a fiataloknak ki kellett menniük a fonóból, s ott annyi ideig számolhatták a csillagot, amennyit az illendőség megengedett. Bent időnként valamilyen legény elkiáltotta magát, hogy „Csináljunk kilenc órát”, vagyis ekkor elfűjték a petróleumlámpát, vagy lekapcsolták a villanyt, s a néhány percg tartó sötétségben nyugodtan lehetett udvarolni a lányoknak.

A Szedjük meggyet annyiban különbözött a többitől, hogy ebben egy fiú és egy lány járt körbe a zálogokért, s a kiváltáskor a fiúk a lánynak adták a csókot, a lányok meg a fiúnak. Egy idő után más fiút és lányt

választottak, hogy mindenki sorra kerülhessen. A *Kútba estem* is felváltva párosító játék volt, melyben a *kútba esett* legény vagy leány meg kellett nevezze, hogy ki húzza ki. De ugyanide sorolható a *Hogy ülsz a pároddal* nevű játék is. Sorba ültünk fiú-leány. Na, ha nem szereted, nem akarod kicserélni? Azt mondja, de igen. S akkor hitta, hogy a szeretője üljön melléje. S akkor mind így, ment kereken. Ha meg volt elégedve, azt mondta: Jól. Amelyik nem volt: Nem vagyok jól. – Há, ki akarod cserélni? akkor mutatta, hogy melyikkel akarja kicserélni.

A farsangi időszakban a fonó átalakult egy-egy kisebb mulatsággá. Ilyenkor jártak a különféle maszkokba öltözött **alakoskodók**, akik sorra eljártak a különböző szegek fonóiba, meglátogatva még az asszonyfonókat is.

A maszkot viselő ember kultúrája a föld legtöbb népénél megtalálható. A maszk a dimenzióváltás eszköze, a szellemvilággal való kapcsolat jelzése. Felvételének jelentése a szertartásra, a játékra való felkészülés. A különféle jelmezek kipróbálása a személyiség több oldalának kipróbálása, megmártózás egy olyan időben és helyen, ahol nincs lényegi retorzió, felelősség.¹⁰⁴ A farsangi alakoskodókra jellemző volt a különböző események jelenetezése, látványos helyzetek teremtése. Álöltöztetük járóuléka a legegyszerűbb anyagokból készültek, amelyekhez bármelyik háznál hozzájuthattak. A maskarajátékok némelyikéből kiérzett a nép ösztönös, egészséges társadalomszemlélete, mint amilyen a népi hősök (pl. betyárok) iránti tisztelet.

Az ünnepélyesség érzését fokozta a reá való készülődés, ráhangolódás. Az álarc viselése felszabadít, egy játék részesévé tesz, azonosít egy szereppel, lehetőséget adva a közvetlenebb cselekvésre, oldja a szemérmes visszafogottságot. Ilyenkor a lányoknak is szabad volt feltűnősködni, s a jól sikerült maskara a lány leleményességét, ügyességét dicsérhette.

Tudom, hogy anyám egész nap, másik barátnőm anyjával varrtuk, csináltuk, készítettük tunikásnak. Három fehér ruhát varrtak egybe, amivel csak a templomba mentek. Ki volt bontva a hajunk. S akkor aztán, én

¹⁰⁴ Újváry, 1983

nem tudom, mind pántlikával ki volt kötve. Há' volt egy oldalt. Két fehér ruha volt, egy fehér ing volt, a fehér ingünk, lájbi, s zsalikeszkenyő volt, s akkor elől-hátul fehér ruha. Tiszta fehér, mintás volt, s kétfelől megvolt, piros pántlika kétfelől.

Csütörtöki napon jártak a szépeknek nevezett fársángosok. A szászlányoknak öltözött lány a fehér pendelyre elől-hátul két falra való kendőt (kihúzos kendőt) vett, melyet kétoldalt piros pántlikával kötött meg. Párnacsúpból volt az ingujj. S a derekára is az volt téve, ilyen varratos párnacsúp, az volt réávarrva. S akkor szípen béfonva a haja, s pántlika benne. A szíp fársángosak párosával mentek. A fiúk **betyárok**nak voltak öltözve, ami tulajdonképpen a XIX. században hordott saját viseletük volt. Az volt, az a bú gatyta, s keményszárú csizma, s aztán kík lájbi, s akkor azaknak ilyen hóstáti kalap volt piros szalaggal megkötve, volt a piros szalag, előttek volt a piros ruha, az a surc. Piros-fehér-zöld galanddal¹⁰⁵ az alján. Aztán, mikor bé, a szászlányoknak húztuk, hogy Ezek a szép szászlányok / Kihúzos kendőbe járnok / Ki van húzva a kendőjek / Elhagyta a szeretőjek. S elől mentek a csengettyűsek. Volt 2 kicsi fiú, amelyik ment, hogy hirdesse őket...csengettyűvel. Béhagynak valami idegen szállókat? Így kireztették bé. Ettek, ittak, s táncoltak egy párat, aztán mentek tovább a következő utcabeli fonóba vagy táncba.

Amikor a farsangi idő volt, tehát télen, január 6-án beállott a farsangi idő, ameddig tartott, ritka volt az a hét, hogy hétköznap öste ne legyenek fársángosak. Ritka volt az a hét. Minden öste. Aztán a lányok énekeltek, s úgy táncoltak a fársángosok, szerdán vagy csütörtökön Győri Kálnéninél.

Az ijesztő, megdöbbentő helyzetek teremtése hívta életre az olyan maskarásokat, mint a Halál, Ördög, a Vasalók. A csúfaknak öltözöttek pénteki napon jártak a fonókat, s minél jobban féltek tőlük a gyermekek, a leányok, annál nagyobb volt az elismerés, ami a maskara felfedése után övezte a beöltözötteket. A Halál és az Ördög alakoskodók megjelenése többnyire csak egyszerű félelmet keltett a fonóban résztvevők

¹⁰⁵ pántlika

körében, viszont a *Vasalókat* megjelenítők egyfajta büntető funkciót is elláttak, ugyanis az olyan lányoknak, akik egykor visszautasították a táncba kérést, rá-rá koppintottak a lábszárára, egyfajta megleckéztetésként: *amelyik nem ment táncolni velük, jót húznak a kalapáccsal a leány lábára, akinek nagyon fáj.*

Az állatalakoskodók közül is a *Kecskések* döfködték, meg-megnyomkodták a lányokat – *minden lánynak mentek neki, azok visibáltak.* Általában két fiú öltözött be kecskének úgy, hogy letakarták őket egy nagy pokróccal, s amelyik elöl állt, az csattogtatta a fából készített, feldíszített kecskefejet, miközben énekelték, hogy *Kecske vagyok, ugrálok...* Ezzel egyféleképpen a *Szarkatáncot* járó lányokat is kifigurázták. Az állatalakoskodások egyben cseréptöréses, játékos állatvásárok megjelenítői is voltak. A *Lovasfársángosok* kisebb dramatikus játékot adtak elő, vásári alkudozással, majd végül, mivel nem tudnak megegyezni a ló árában, a ló cserépfazékból rögtönzött fejének leütésével.

A farsangi alakoskodók leírása után, úgy érzem fontos még egy kis kitérőt beiktatnom, mely szintén arról árulkodik, hogy milyen fontos hely volt a fonó a széki fiatalok életében. Láthattuk, hogy a fiatalok egymás szeme láttára alakították szerelmi kapcsolataikat, s hogy ki kivel milyen viszonyban állt, közügy volt a csapatnak számító ifjúság együttléti alkalmain. Ezt a közösség-jelleget hangsúlyozza a *kibúcsúzás* szokása is. Ha két fiatal elhatározta, hogy házasságra lépnek, akkor felkértek egy legényt, hogy *vőfi* minőségben vállalja el, hogy kibúcsúztassa a fiatalokat a fonóból. Az ilyen kibúcsúzás jelentős eseménye volt a fonónak, melyben ünnepélyes keretek között, külön a vőlegényt és külön a menyasszonyt is elbúcsúztatták barátaitól, illetve barátnőitől. A sírás ilyenkor nem csak illendő, hanem majdnem kötelező elvárás volt, hiszen a fiatal jegyesek ezzel a legénységet és a leányságot végképp ott hagyták a fonóban.

Széken az utolsó hagyományos fonó 1992-ben volt. Azóta a lányok otthon hímeznek, vagy jobb esetben átmennek a szomszédba, hogy varrás közben legyen kivel beszélgetni.

A black and white photograph of three young boys playing a game outdoors. The boy on the left is looking down at the hands of the other two boys, who are holding each other's hands in a circle. The boy on the right is holding a small object, possibly a ball, above his head. They are all wearing dark clothing. The background is a rough, stone wall.

A NÉPI JÁTÉKOK
PEDAGÓGIAI
ALKALMAZÁSÁRÓL

7. A népi játékok pedagógiai alkalmazásáról

7. 1. A népi játék átörökítése régen és ma

Az évszázadokon át csiszolt, alakított és letisztult játékok forma- és élményanyagába természetes módon nőtt bele az újabb nemzedék. A kisebbek, akik irigykedve figyelték a nagyobbak közül is az ügyesebbeket, utánzás útján tanultak: *„a vezéregyéniségeket modellül tekintik, és árgus szemekkel követik, regisztrálják minden mozdulatukat, attitűdjeiket és nagy elégtétellel adóznak elmés megoldásuknak.”*¹ Következő lépésük az, hogy saját korosztályuk körében sokáig próbálgatják az így ellesett megoldásokat, gesztusokat, és ha már jól megy ez nekik, *„a játék igazi színhelyén, a legelőn a nagyok között csak ezután lépnek színre begyakorolt készletükkel. Ekkorra, már a gyermek el is felejtette, ki is volt a modellje.”*²

Az esztétikai élmény ragadja meg a gyermeket és készíteti utánzásra: a dallam, a gesztus, a szép rendezett *méltóságteljes* felvonulások, a mondókák rímje, ritmusa, a humoros helycserék stb. Érzékeny lelkiüket lenyűgözi a szépség, és a játék adta feszültség arra készíteti, hogy újból és újból megéljék ezt az élményt, az ismétlődő játszások pedig tesztileg, lelkiileg is erősítik. Személyes élményeink is ehhez kapcsolódnak *„Az 1970-es években, iskolai szünetekben amikor a Fehér liliomszál-at játszották, irigykedve néztem a nagyokat. Ma is örömmel emlékszem a nyári szünidőben arra a felemelő pillanatra, amikor először választottak be maguk közé.”*³

Az utóbbi évtizedekben markánsan megváltozott a társadalom: átalakult az életmód, az alapértékekhez (család, otthon, iskola, vallás, és közösség) való viszonyban is egyre több zavart lehet érzékelni. A jelen

¹ Vasas, 1993, 56. o.

² Vasas, 1993, 56. o.

³ Szerzői megjegyzés. B.É.

gyors ritmust, és eszeveszett tempót diktál a környezetre, más igény-szintet állít úgy a felnőtt, mint a gyermek életébe. Annak ellenére, hogy a földrészünket érintő fejlődés gazdasági indíttatású, a szellemi életre is kihatott. A felgyorsult ipari termelés, a piacorientált gondolkodás felgyorsult életmódot vont maga után. Habár a városokban a változások hamarabb történnek, mint a falvakban, az alkotó kedv egyaránt csökkent mindenhol. A készen kapható ipari termékek nem készítetik leleményes megoldásokra a felnőtteket, így a gyermek sem lát erre mintát szüleitől, nagyszüleitől. A változások hatására átalakult, vagy megszakadt a népi játékok természetes átöröklése is. Előfordul elvétve, ha kitartóan keresgélünk, hogy néhányan még a nagyon idős falusi nénik és bácsik köréből emlékeznek néhány játékra, vagy csak töredékeikre, még gyermekkorukból. Nagyon hálásak lehetünk azoknak a szakembereknek, akik az egész magyar nyelvterületről összegyűjtötték, lejegyezték és rendszerezték a játékokat, így a hatalmas játékkincstár tanulható és tanítható.

Napjainkban a népi játékok átadása, tanítása többnyire a pedagógusokra háruló feladat. A játékok tanítása közben arra kell törekednie, hogy az ugyanúgy történjen, mint a hagyományban. A pedagógus munkája során értéket ad át, mely a gyermek egész személyiségére kihat. Ez a szépsége és egyben a nehézsége ennek a feladatnak. Kodály Zoltán írja a Magyar Népzene Tára I. kötetének előszavában: *„a nevelő nem lehet el a játékok beható ismerete nélkül. Szomorú gyermekora nyomait holtáig viseli, aki úgy nőtt föl, hogy nem volt része bennük. Annak nincs sürgősebb teendője, mint utólag megtanulni, beleélni magát, mert e nélkül nem férkőzik a gyermek lelkéhez”*.⁴ Szerencsére ma már sok pedagógus vallja, hogy a gyermek lelkéhez az élményen és tapasztaláson keresztül visz az út. Sokan felelősségüknek érzik azt, hogy cselekvéses módon juttassák élményhez a velük játszó gyermeket, aki éppen az együttjátszás során kezd el megtanulni kapcsolódni a többiekhez és bízni a felnőttekben. *„Az a gyerek, aki nem akarja megfogni senkinek*

⁴ Kerényi, 1957, I. kötet

a kezét, azt fejezi ki ezzel, hogy nem kötődik senkihez, nem bízik senki-ben.”⁵ A játék tudatos érzelmi nevelést jelent, a játszó gyermek megéli, ismételten megtapasztalja a játék feszültsége okozta különböző érzéseket, és megtanulja kifejezni is azokat. Ilyen helyzetet kínálhat a párválasztás, vagy a beugratások, illetve egyéb szerepjátékok is: „egyszerre ott van a lehetőség a sikerélményre és a kudarcra, az elbukásra és újrakezdésre. Lélekfeszítő szélsőségek edzik keménnyé, kitartóvá a lelket, elviselhetővé a magárahagyottságot.”⁶ Jelenünkben pedig egyre nagyobb szükség van mindezekre.

A pedagógus személyisége szempontjából legfontosabb, hogy munkáját hassa át a szeretet. Csak az a pedagógus szeretheti a gyermeket, és csak az tud megfelelően népdalt, népi játékot átadni, aki maga is szeret énekelni, játszani. Akkor tudjuk átérezni őszintén a gyermek pillanatnyi állapotát, ha megfelelő beleélő készséggel rendelkezünk, megértőek

⁵ Lázár, 2002, 49. o.

⁶ Vasas, 1993, 59. o.

és türelmesek vagyunk. Ne feledjük, hogy egész jelenlétünkkel a hagyományhoz való viszonyunkat is megmutatjuk: legyünk ápoltak, igényesek, beszéljünk tisztán, kifejezően. Viselkedésünk példaértékű, utánzásra minta, alap. Nagy öröm a gyerekeknek, ha mi, felnőttek is részt veszünk a játékban, természetesen velük együtt mozgunk, énekelünk, ugrálunk, és a játék szabályait is egyértelműen adjuk meg. Ahogy Rudolf Steiner fogalmaz:

„A mi vélekedéseink és meggyőződéseink csak a mi számunkra érvényesek. Az ifjúság elé tárjuk őket, hogy azt mondjuk: így látjuk mi a világot. Nézzétek meg most már ti is, milyennek mutatja magát nektek. Képességeket ébresszünk fel, és ne meggyőződéseket közvetítsünk. Ne a mi igazságainkban higgyen az ifjúság, hanem a mi személyiségünkben. Azt vegyék észre a felnőttek, hogy mi keresők vagyunk, és őket is a keresők útjára kell vezetnünk.”⁷

7.2. A népi játék kiválasztásának szempontjai

„Higgyünk, bízzunk a játék örömeiben, mert az előbb-utóbb meghozza a gyümölcsét. [...] A játékban a feladatunkkal mindnyájan változunk – a gyermek is és a pedagógus is.”⁸

A játsszó kedvű pedagógusnak a játék szeretete mellett felkészültsége is mérvadó a tanítás folyamatában. Sok-sok játék legyen a tarsolyában, ismerjen különféle típusokat és változatokat, elsősorban így fogja megtalálni a legmegfelelőbbet, amelyikhez a gyermekcsoportnak kedve vagy szüksége van.

A következőkben **dr. Forrai Katalin**, **dr. Lázár Katalin** népi gyermekjáték kutatók, szakemberek által megfogalmazottakat ötvözve kínáljuk.

- A játékok tudatos kiválasztásánál a mi felelősségünk, hogy vigyázunk a népi játék értékére, ismerjük fel benne népi kultúránk hagyományos ízlésvilágát és elemeit. Hiszen ezzel is alakítjuk a gyermek ízlését,

⁷ http://www.citatum.hu/szerzo/Rudolf_Steiner/5 (2015. aug. 19.)

⁸ Demeter, 2008, 145. o.

hogy majd felnőttként maga is el tudja választani a hamist a valóditól, a búzát az ocsútól.

- A legfontosabb, hogy ismerjük a **gyermekcsoport képességeit**, és pontosan tudjuk a **játék célját**, azt, hogy mit kívánunk elérni a gyermekeknél: hallásfejlesztés, ritmusérzék-fejlesztés, koordinációs képesség, kondicionáló képesség, értelmi fejlesztés, szórakoztatás, stb. A térigényes játékokat ajánlatos szabadban játszani, és mindig az esetleges akadályokat eltávolítva tervezzük a játékot.

- A gyermekcsoport **életkori sajátosságait** is figyelembe véve olyan játékot választunk, amely megfelel a gyermek mozgás- és beszédfelettségének, szellemi érettségének, de az a legjobb, amelyiket **szívesen játszanak**. Ugyanakkor irányt adhat, ha tudjuk, hogy hagyományosan hány évesek játszották az adott játékot, anélkül, hogy mereven ragaszkodnánk hozzá, hiszen a játék keletkezése óta változott kultúránk és a gyermekek ehhez való viszonyulása is.

- Nagyon fontos, hogy olyan **dalt válasszunk** tanítás céljából, amit mi magunk is szívesen énekelünk. Első lépésben a korosztálynak megfelelően válasszuk ki a dalt, így tanítása során örömteli, jó zenei élményben részesülnek gyermekeink és megszeretik az éneklést. Javasoljuk, hogy játékba, cselekvésbe ágyazottan tanulják a dalt. Így anyanyelvük mellett a zenei anyanyelvük elsajátításához, elmélyítéséhez is hozzásegítjük hosszú távon.

Dr. Lázár Katalin⁹ a következő tényekre mutat rá:

- Régebben a leánykérő játékokat 12-14 éves lányok játszották, akik már a férjhezmenetelen gondolkodtak (ezért játszották csak lányok), a mai hasonló korúakat még nem érdekli a férjhez menés, és az énekes játékokba sem állnak be már szívesen. Viszont a kisebbek, már az óvodások is szívesen játsszák egészen úgy 8-9 éves korig.

- A fogócskákat, egyes bújócska-változatokat minden korosztály szereti.

- Vannak viszont olyan játékok, ilyen a **sövényfonás**, amelyeket életkori sajátosságuk (viszonylag rövid karjuk) miatt az óvodáskorúak nem

⁹ Lázár, 2002, 49-66. o.

tudnak eljátszani, a nagyok már nem akarják és félő, hogy kikopnak a játékkészletből.

- A guggolás, az ölbeli játékok, a kifordulás játékok a kicsiknek segítik a térérzékelést, érzelmileg is ezek állnak közelebb hozzájuk: a nagyoknak már unalmasak az ilyen feladatok, például szépen leguggolni anélkül, hogy elesnének. A nagyobbak a bonyolultabb szabályjátékokat szeretik.

- A dal kiválasztásával kapcsolatban az a tapasztalat, hogy a szöveg hossza nem köthető életkorhoz. A két-négy játékdalból álló füzéretet már a 3-5 éves kicsik is meg tudják jegyezni.

- Ha közös játékokat tanítunk, figyeljünk, hogy az eszközök megfelelő méretűek legyenek (pl. kis gyermeknek nagyobb méretű labdát adok, hogy könnyebb legyen megfogni).

- Tartsuk meg a néphagyomány gazdag, változatos mozgásvilágát, tartsuk tiszteltben a mozgások sajátosságait, és úgy keressünk változatokat, hogy alkalmat adjunk a gyermekeknek arra, hogy bármiféle mozgáshoz legyen megfelelő játék.

Dr. Forrai Katalin az óvodás korú gyermekek zenei nevelését, énekkutatását dolgozta ki. A néphagyomány ápolását, ezen belül a dallamos vagy csak ritmikus szövegek óvodai tanítását igen fontosnak tartja több szempontból is. Ezeket a gyermek észrevétlenül tanulja meg, a beszéddel együtt, amikor *„dallamokat énekel, vagy komponál, játékos dallamalkotása a magyar nyelvi, illetve zenei sajátosságoknak felel meg.”*¹⁰

- A szövegek és dalok a gyermekek ajkán csiszolódtak, a régies kifejezések és tájszavak érdekesek, sajátosak és fejlesztik a mai gyermekek szókincsét. A ritmikus, deklamáló vagy dallamos **hanglejtéssel** előadott szövegek zenei értéke a gyermekdalokéval egyenlő, ugyanúgy hangsúlyos, ritmusos, lüktető, mozgásos mindkettő. Az eltérés a dallamnál található, ugyanis amíg a gyermekdaloknak dallamuk van, a szövegek egy részénél deklamáló vagy dallamos hanglejtés, és olykor a kettő összemosódik.

- A szövegmondás közben lelassul a **beszédrítmus** a kísérő mozgás miatt, a szöveg negyedenkénti hangsúlyozásával a mássalhangzók kétszeres hosszúságúra nyúlnak.

¹⁰ Forrai, 1993, 35-42. o.

- Figyeljünk arra, hogy a **szövegek** egy része **kétszemélyes**, a **kiolvasók** pedig **társaságban** zajlanak.

- A folyamatos **lüktetés** elősegíti a beszéd fejlődését, a szép kiejtést és a jól hangsúlyozott folyamatos beszéd technikájának elsajátítását.

- A szövegeknek kétféle **hangsúlyozása** van, amelyek egy szövegen belül is előfordulhatnak: az egyik a mozdulatokat kísérő **szabályos**, negyedenkénti: ci-ni, ci-ni, mu-zsi-ka; a másik fajta a **szabálytalan**, amikor egy bizonyos szó vagy mozdulat hangsúlyozása attól független, hogy hány szótag kapcsolódik össze: Ez elment **va**dászni, ez meglőtte, [...] **egy szövegen belül egyszer szabályos, majd szabálytalan súlyok**: Szi-ta, szi-ta, sű-rú szi-ta[...] a végén: Meg-zsi-ro-zom, meg-va-ja-zom, még-is, még-is ne-ked a-dom.¹¹

- Mondogatásuknál fontos a **mássalhangzók kiemelése**, a magán- és mássalhangzókkal játszó mondókák esetében: En-ce, Ben-ce, kis ke-men-ce..., vagy az A-pa cu-ka. fun-da-lu-ka...

A **párválasztó körjátékokat** a 3-7 évesek sohasem játszották, csak figyelői voltak. „Mégis fontosnak tartjuk óvodában ezeket a játékokat, mert a gyermekek a játék örömeit megtartják, az éneklést megszeretik, a drámai feszültséget és oldást lelkesen átélük.”¹²

A **gyermekdalok zenei sajátosságai** a beszéd hanglejtéséből és hangsúlyaiból, valamint a játék mozgásából fakadnak. Éneklésükkor az élő beszédhez igazítjuk a ritmust, fontos a rövidített és az enyhén nyújtott szótagok kiejtése.

„A zene az életnek olyan szükséglete, mint a levegő. Sokan csak akkor veszik észre, ha már nagyon hiányzik.”¹³

„A játékok nem esetleges találmányok. Megvilágítják a felnövekvés gondjait és örömeit, megkönnyítik a csecsemőkortól a felnőttkorig való utánpótlást. Megtanítják a gyermeket arra, amiről soha nem is gondolta, hogy meg kell tanulnia, és soha nem is fog emlékezni rá, hogy valaha

¹¹ Forrai, 1974, 11. bővített, átdolgozott kiadás 1993, 37. o.

¹² Forrai, 1974, 11. bővített, átdolgozott kiadás 1993, 38. o.

¹³ Kodály: <http://www.citatum.hu/idezet/14503> (2015.09.14.)

tanulta. Ellátja őt a legkülönbözőbb tapasztalatokkal, amelyekre semmilyen más módon nem tehetne szert. (Cherfas J.: Ez csak játék)”¹⁴

7.3. Mit játsszunk?

A gyakorló pedagógusoknak kialakult már egy sajátos módszerük, amivel a leghatékonyabban adják át a tananyagot, a népi játékok tanításánál azonban feltétlenül vegyük figyelembe, hogy maga a **játékosság** a módszer, melynek legfontosabb eszköze az **utánpótlás**. A módszereket kezeljük rugalmasan, mindig a természetes tanulási folyamathoz igazítva. A játék, olyan összetett műfaj, melynek alkalmazása – a szövegen, a dallamon és a mozgáson keresztül – a gyermek egyéniségére ható általános nevelési terület mellett egy időben hatással van a készségek fejlesztésére és a zenei anyanyelv elsajátítására. Az énekes játékot, népi gyermekdalt, amint azt már hangsúlyoztuk, nem egymástól elválasztva, hanem **egységekben tanítjuk**, azaz éneket, játékot, mozgást együtt, ezért **összetett a tanítási módja is**. Néhány olyan gyakorlati szempontra hívjuk fel a figyelmet, amit tanultunk módszerként, vagy szakkönyvekből ihletődünk, és tapasztaltunk éveken át a gyermekekkel való együttjátásaink során.

7.3.1. A szöveg tanítása

A szöveg elsajátítása hatékony, ha egy mese vagy olyan történettel indítunk, amiben a gyermek is benne van. A mese vagy történet során azokat a szavakat, szófordulatokat használjuk fel, amelyek a tanítandó dal szövegében is előfordulnak, így könnyebben értik, értelmezik a dalok szövegét (a régies, ma már nem használt kifejezéseket, amelyek a hagyományos szövegekben gyakran előfordulnak). Ezek után a dallam természetes hozzátartozója lesz a szövegnek és a mozgásnak, ami a játékkal jár. A játék során a **többszöri ismétlés** kellőképpen elmélyíti a dalt, a szöveget. A dallam nélküli szövegeket érdemes soronként (a „sor” itt két 2/4-es ütemből álló ütempárt jelent) előmondani, a gyermekek visszhangozzák. Ahogy megtanulták, ösztönösen együtt mond-

¹⁴ Demeter 2008, 19. o.

ják velünk. Ugyanígy a dallamos játékoknál is.

Gyakran előfordul, főleg a mondókák esetében, hogy hozzáköltenek, vagy kicserélik a szavakat. Például az *Eke-te-pekete cukota pé, Ábel bábel dominé* rigmusnál, a dominé helyett egy óvodai csoport Dominik-et mond, hiszen a csoportban Ábel nevű fiú is van és Dominik nevű is, így adnak „értelmet” a szövegnek, így éltetik a hagyományt a maguk módján a gyermekek.

7.3.2. A dallam tanítása

A játékok dalainak tanításánál fontos a dal **bemutatása**. A dallamot játék közben mutassuk be. Vigyázzunk a megfelelő hangmagasságra: tudni kell, hogy a kicsik hangja magasabb, mint a felnőtteké, és ez esetben nekünk kell alkalmazkodnunk!

Ha a csoportban van kimagasló énekképességű gyermek, őt érdemes segítségül hívni, mert ennek hallatára a többiek is kedvet kapnak az énekhez megnövekszik bátorságuk, önbizalmuk. A *Danikáné* leánykérő várkörjáték esetében pl. a párbeszédes részt megajánlhatjuk számára.

8 éves kortól érdemes több figyelmet szentelni a hangközök kiéneklésének tisztítására.

7.3.3. A játék mozgása, cselekménye

Az **egyszerű cselekményű** játékoknál az utánzásra alapozzuk a játék tanítását: egy vonulós játéknál pl. megfogjuk egy gyermek kezét és elin-

dulunk énekelve. A többiek nagyon hamar utánoznak bennünket: megfogják ők is egymás kezét. Folyamatosan énekelve haladunk, félkör-formába vezetve a sort, amíg mind bekapcsolódnak a játékba. Ezután a kialakult félkör utolsó két gyermekének keze alatt átbújva átvezetjük a többieket (pl. a *Hold, hold, fényes hold* kapus-hidas játék esetében).

A játék **eredeti formáját** és a dal szövegéhez kapcsolódó játékmozdulatokat lehetőség szerint megtartjuk, de pedagógiai okokból változtathatunk rajta. Hogy mindenki sorra kerüljön, nem egy, hanem több gyermeket állítunk a körbe, a kétszemélyes játékokat (pl. *Eladó a túrócska; Csip-csip, csóka*) az egész csoporttal játszhatjuk úgy, hogy párosával egymás felé fordulnak a gyerekek.¹⁵

A népi játékok játszása alatt az **egyenletes lüktetés** folyamatosan jelen legyen (vagy hangzásban, vagy mozgásban), akár énekes, akár szöveges vagy körjáratot játszunk.

A **ritmusérzék** fejlesztésénél érdemes betartani a fokozatosság elvét. Egy ötlet: körben ülve (vagy állva) átadjuk a ritmust tapssal a mellettünk ülőnek *Hess el kakas, ne matass*, ő továbbadja, míg körbemegy. Az egyszerűbb négynegyedes ritmustól kezdünk, majd nehezítve, a következő kört hosszabb, bonyolultabb ritmussal folytatjuk, egy újabb körbe pedig szünetet illesztünk be. Először tapsoljuk, majd lehet fokozni: dobbantással, pittyentéssel, combokon csapással, szomszédokkal (párosan) tapsolni. A végére kedvesen simogatással, csiklintással, orrcsavarással jó lezárni a játékot.

7.3.4. A szabály tanítása

A szabály tanítása kapcsán is az egységességre törekedjünk. A játék bemutatása egyben a szabály tanítása is. Egyszerűen elkezdjük a játékot a gyerekek bevonásával, és végigjátsszuk azt. Ha tisztázatlan marad egy-egy szabályelem, azt fokozatosan tisztázzuk amikor arra sor kerül. A játék dallamát is utánzással, többszöri ismételéssel, játszás közben tanítjuk.

¹⁵ Forrai, 1993, 44. o.

7.3.5. Alkalmazkodás különféle játékhelyzetekben

Abban az esetben, ha a csoport egyik része akarja játszani a felkínált játékot, a másik része pedig nem, vagy más játékot szeretne, érdemes más lehetőségeket is felkínálni. Ha van elég játékidő, azt javaslom, hogy mindkét játékot játsszuk el, ha kevés a játékidő, akkor több lehetőséget kínálók: vagy csak az egyiket és következő alkalommal a másikat játszunk el, vagy egy harmadikat javaslok.

Érdemes szólni arról is, hogy meddig játszunk egy játékot. Általában addig, amíg a játék eléri a pedagógiai célt, mindemellett pedig fontos, hogy addig tartson, amíg ez örömet okoz a gyermekeknek. Sok esetben már a gyermekek kérnek vagy megneveznek egy másik játékot.

7.3.6. Zenei képességek fejlesztése

Jó, ha gyermekeink először olyan dallamokkal találkozhatnak, amit akadály nélkül ki tudnak énekelni vagy meg tudnak hallani. **A dallamkészlet fokozatos bővítése** magával hozza az **énekhang fejlődését**, és a gyermekek hangterjedelmének növelését. Kisebb korosztálynak (óvodások) kisebb hangterjedelmű dallamokat választunk (2-4 és 5 hangból álló dalok). Óvodás korban, ha a gyermekek **rendszeres zenei nevelésben** részesülnek, 6-7 éves korukra ki tudnak énekelni akár oktáv, vagyis nyolchangos terjedelmű dallamokat is. Rendszeres zenei nevelésben részesülő kisiskolás gyermekeknek már nem lesz akadály a hangterjedelem, itt inkább a cselekmény kiválasztása igényel nagyobb figyelmet.

Abban az esetben, amikor a csoport **alkalmi zenei nevelésben** részesül, és csak kevesen tudják tisztán kiénekelni a korosztályuknak megfelelő hangterjedelmű dalokat, eltérünk a szakirodalomban előírtaktól, és kisebb hangterjedelmű dalokat tanítunk. Ez fordítottan is érvényes, hiszen ha olyan csoporttal találkozunk, akiknek zenei tehetsége fejlettebb, mint korosztályuk alapján várható, akkor nyugodtan lehet a nagyobb hangterjedelmű dallamokat is alkalmazni játékaikban.

Gyakori énekelgetéssel hangjukat a **beszédhanggal** egy időben fejleszthetjük, hiszen gyakran előfordul, hogy egyes gyermekek, könnyebben énekelnek, mint beszélnek.

A hagyományos magyar zenei világ által a gyermekeink olyan **hangszerekkel** és hangzással találkozhatnak, amelyek csak ránk jellemzőek. A klasszikus furulyát jó megkülönböztetni a pásztorfurulyától, a magyar dudát a skót dudától. A hegedű, brácsa, nagybőgő, citera, cimbalom, kobza, furulya, magyar duda és nagyon sok más hangszer muzsikája alapvetően meghatározza zenei ízlésüket, kultúrájukat.

7.4. Kivel mit játszunk?

„Az újabb lélektan meggyőzően fejt ki, hogy a nevelésben a három-hét éves kor sokkal fontosabb a következő éveknél. Amit ez a kor elront vagy elmulaszt, később helyrehozni nem lehet. Ezekben az években eldől az ember sorsa jóformán egész életére.”¹⁶

Az óvodapedagógusok oktatási tervbe foglalva tanítják a 3-6 éves gyermekeket. Tapasztaljuk, hogy áldásos az ő munkájuk, hiszen sok esetben az óvodába járó kisgyermek általuk részesül szeretetteljes életműben. Erre a korosztályra a nagy mozgásigény jellemző, ugyanakkor ez még összerendezetlen. Az óvodapedagógusok ráéreznek, hogy a testi képességek fejlesztése – mint az ügyesség, gyorsaság, hajlékonyság, rugalmasság, helyes testtartás, egészséges mozgáskészség – az ölbeli gyermek játékeinak játszásával, valamint az egyszerű mozgásos játékokkal hozzá tudják segíteni a gyermeket mozgásának természetes, harmonikus fejlődéséhez. Ezért fontos a tudatosan választott játék, melynek során fejlődnek a nagymozgások, az egyensúlyérzékelés, a finommozgások, a testrészek – és a test térben való érzékelése, a szemkéz, szem-láb összerendeződése. Mindehhez az adott korcsoport számára kiválasztott legmegfelelőbb hangterjedelmű énekes játékforma, a ritmus, az egyenletes lüktetés és a játék cselekménye adja az örömteli élményt, melynek a megismétlését a „*Még egyszer!*” kéréssel fejezik ki.

¹⁶ Kodály, 1982, 94. o.

A csoportos játékok folyamán alaposan megismerjük a gyermek tulajdonságait. Ha jól megfigyeljük, észrevesszük, hogy milyen jellemvonásokat tudunk erősíteni, felszínre hozni és melyek azok, amelyeken még csiszolunk, változtatunk kell az együttjátszások során:

- a törtető, mindig győzni akaró játékosnak jót tesz, ha néha veszít;
- a félénket, bátortalan, önbizalmának megerősítéséhez segítjük;
- a figyelmetlen, szétszórt gyermekkel figyelemösszpontosító gyakorlatokat végezhetünk;
- az esztétikai hatást fokozhatjuk a játékok szép felállításával, a szerepek helyes megformálásával, az ének és mozgás pontos egybehangolásával;
- a versenyjátékok beindításánál legyünk határozottak, számolással, tappsal adhatunk jelt, ami már ismerős jelzés számukra.

7.4.1. Vegyes korosztályú csoport

A játékok kiválasztásánál a nagyobb gyermekek számára kötött foglalkozási formában tervezzük a játékot, és úgy kínáljuk, hogy a gyermek vonzónak találja, szívesen játssza végig, míg a kisebbek részvétele legyen önkéntes: úgyis az marad a játékban kitartóan, aki képességei szerint erre már érett.

A játék idejét a gyermekek játékkedve határozza meg, a kisebbek részvételét kezeljük rugalmasan (elmehetnek és visszaállhatnak a játékba).

Előnyös lehet, ha egyszerűbb játékformákat választunk, vagy olyanokat, amelyeket a nagyobbak a kisebbekkel párosan is játszhatnak.¹⁷

Ha úgy állítjuk össze a sorrendet többféle típusú játékból válogatva, hogy legyen benne egyszerűbb és nehezebb is, akkor akár több korosztály számára is alkalmazható lesz. A játszás során derül ki, hogy hány-szor játszunk el egy-egy játékot (ez függ a tér nagyságától és a gyermekek kedvétől). Érdemes egy vonulós játékkal kezdeni, amivel kialakítunk egy térformát:

1. *Bújj, bújj, zöldellj* – láncba fogózunk, a két első kaput tart, a másik vége átvezeti a játszókat a láncon.

¹⁷ Forrai, 1993, 31. o.

2. *Lánc, lánc, eszterlánc* – körben járunk, majd kifordul az, aki a nevét hallja.

3. *Kőkertben uborka* – kiolvassuk a kecskét és a gazdasszonyt.

4. *Kecske ment a kis kertbe* – énekelve körbe járunk. A dal végén a gazda kérdez, a kecske felel. A párbeszéd után a gazda elkezd kergetni a kecskét, akinek a körben álló játékosok kaput tartva segítenek. Ha a gazda megfogja a kecskét, akkor beáll a körbe, a kecske gazda lesz, és a következő játékra másik kecskét választunk.

5. *Elvesztettem zsebkendőmet* – a párválasztó körjátékot néhány-szor eljátsszuk úgy, hogy a dal végén a kör közepén álló gyermek választ párt magának (ha sokan vannak, beállíthatunk több gyermeket is a körbe), ezután cserélnek, a választott gyermek marad a körben és az ének végén választ másikat.

6. *Túrót ettem* – párosan forognak, a végén leguggolnak, egy gyermek a fogó. Aki nem guggol le időben, azt megfogja a fogó, és szerepet cserélnek.

7. *Antan titiom* – párosan szökdécselve kivonulunk a játékterről.

Csak annyi utasítást adjunk, amennyi feltétlenül szükséges, pl. *Most számoljuk ki a kecskét!*, vagy amikor váltani szeretnénk játékot, mondhatjuk, hogy: *Játsszunk Túrót ettemet! stb.*

A játszást is rugalmasan kezeljük, vegyük figyelembe a gyermekek ötleteit: ha például játék közben javasolnak egy másikat, ami beilleszthető, azt is befűzhetjük. E fűzések során az együtt játszó kicsik játék-helyzetben utánozhatják a rátermett nagyobbakat. A nagyobbak is segítik a kisebbeket, igazgatják mozgásukat.

7.4.2. Játékjavaslatok típusok alapján

A következőkben a különböző korosztályú gyermekeknek ajánlunk tanításra játékokat a Lázár Katalin¹⁸ felosztása alapján készült típusrend szerint.

¹⁸ Lázár, 1997, 33-51. o.

1. Eszközös játékok

Minden játék fejleszti a gyermeket. Az eszközös játékoknak a lényege, hogy a játészó gyermek valamely eszközzel kellő ügyességgel tudjon bánni. Vannak tárgykészítő, az eszközös ügyességi és labdajátékok. Játészhatóak egyedül, vagy csoportosan, versenyszerűen. Már a 6-7 évesek is szeretik játszani az elkapós és a kidobós labdajátékokat. Elkapós játékok pl. a cicázás, a falhoz verő, a sima elkapás. A kidobós játékokat játszhatjuk két csapatban, vagy mindenki mindenki ellen úgy, hogy kiáll a játékból, akit eltalálnak a labdával. Valamennyi eszközös játék a nagymozgásokat, az egyensúlyérzékét, a fizikai állóképességet és a gyermekgyorsaságát fejleszti. Általuk ügyesednek, rugalmasabbá válnak.

2. Mozgásos játékok

A. Ölbeli gyermek játékai

„Ezek a szövegek akkor élnek, ha élő ember mondja őket élő embernek, itt és most. [...] Egy felnőtt már könyvből is tanulhatja a <simogatást>. A gyerek csak a kéz meg a hang melegét érti. [...] Amikor még egészen kicsi az ember, s amikor már újra egészen gyámoltalan, legjobban a ringatást és a simogatást igényli. [...] Ha csak tehetjük, adjuk meg neki. Az érintés puha betakarás.”¹⁹

A kicsi, 3-4 éves korosztálynak még szüksége van egy nagyobb gyermek vagy felnőtt játészótársra. Játékuk még nem csoportos, hanem egyéni, és a sok-sok együtt játészás hatására alakul ki a közös játészás igénye is. Az ölbeli játékok során ölünkbe ültetjük a kicsiket, egy-egy szöveg mondása közben megérintjük különböző testrészeit, simogatjuk, hintáztatjuk, ringatjuk, tapsoltatjuk, ugráltatjuk. Így a játék a gyermeknek segít megtanulni saját testének határait, testrészeinek mozgatását, fejlődik egyensúlyérzéke, térlátása, szem-kéz koordinációja, finommozgása. Később ahogy fejlődik a gyermek, ő maga kéri és önállóan el is játészsa

¹⁹ Gabnai, 2012, 287-288. o.

ezeket a játékokat: cirógatja a saját vagy a felnőtt tenyerét, tapsol, ugrál, ütemesen ringatózik.

„Az éber csemete ragyogó ábrázattal várja, hogy höcögtető, pacsit adó, piszézó vagy csipkedő játéokban megérkezzék a ritmust váltó pillanat vagy az, amikor orra vagy a homloka összeérhet a másikkal. Ilyen móka közben nem lehet szöveget könyvből olvasni. Ami tetszik, azt legjobb, ha megtanuljuk.”²⁰

Ilyen játékok lehetnek az orr-összedörzsölők: *Én is pisze, te is pisze; Ciróka, maróka*; arcmutogatók: *Hazajövök; Sűrű erdő; ujjasdi-tenyeresdi: Az első meglötte; Kerekecske, dombocska*; fejhajtogatók: *Szita, szita, sűrű szita*, tapsoltató: *Tapsi kacsám; ökölütögető: Töröm, töröm; kéz-csipkedő: Csipi csóka; láblóbáló: Lóg a lába; csiklandozó: Megyen bogár; táncoltató: Cini, cini muzsika; höcögtető: Höc, höc, katona; hintáztató: Így lovagolnak; sétáltató: Sétálunk, sétálunk*. Ezek a játékok alkalomtól függetlenül játszhatók, akár egy nagyobb gyermek a kisebbel, akár a felnőtt a gyermekkel.

B. Mozgásos ügyességi és erőjátékok

A mozgásos ügyességi játékok eljátszásához szükség van valamilyen készségre: erőre, gyorsaságra vagy ügyességre. Vagy egyszerre többre. Ezek a játékok nagymértékben fejlesztik e képességeket, illetve a térben való tájékozódást, a ritmusérzéklet, reakcióérzéklet, egyensúlyérzéklet, nagymozgást (az egyenletes járást, a futást, az ugrást). Korosztály szerint mást jelent az ügyesség: a 3-4 éveseknek még érdekes, hogy úgy tudjanak leguggolni, és fölállni, hogy ne essenek el. A nagyobbak, a 8-10 évesek körében azonban a páros forgók, páros szökdelők kedveltebbek.

Vannak olyan játékok, amelyeket kisebbek-nagyobbak, fiúk-lányok is szívesen játszanak: ilyenek a páros tapsolók vagy a versenyfutás. Az

²⁰ Gabnai, 2012, 288. o.

ügyességi játékok típuscsoportjába tartoznak a guggolás és kifordulás körjátékok: *Ég a gyertya, ég; Kis kacska fürdik*; a páros szökdelő: *Kert alatt*; a páros forgó: *Húzzad, húzzad magadat*; az ugróiskola, a „páratlan”: *Hatan vannak*; a kendős játék: *Tűzet viszek*. A testedző játékok fizikai erőt kívánnak a játékosoktól; lóbáló: *Zsipp-zsupp, kenderzsupp*; hordozó: *Gólya viszi*; talicskázás, bakugrás, sőtörés: *Ignác, mit látsz*; láncszakítás: *Adj, király, katonát!*

„Ezekkel a sorokkal az elmúlt évszázadok hasonló helyzetben lévő felnőttje és gyerekei szólnak hozzánk, a sebes térdű, fára mászó kiskamaszok hajdani vigyázói s a rongybabás kislányok ősanyái s kortársai.”²¹

C. Fogócskák

A gyermeket a fogócska-játékokban „veszélyhelyzet és oltalomra találás izgalomával ajándékozzák meg.”²² Itt választanak egy fogót, aki igyekszik valakit megfogni, így a játék ideje alatt állandó a veszélyhelyzet. A játékban lehet menedék – kijelölt hely vagy cselekvés: leguggolás, köpés – itt, vagyis a *házban* (ahol tilos az elkapás) olykor megpihennek, majd tovább szaladnak, menekülnek a fogó elől. A játszó gyermekek pl. a *Benn a bárány, kinn a farkas* játékban akadályozhatják a fogót és kedvezhetnek a futónak.

Ennél a játéknál is fellelhetjük az egyszerű és neheztettebb változatokat. Lehet egy vagy több fogó, nehezített mozgáslehetőség, pl. bekötött szem: *Szembekötös*. A *Cegapec*, a *Hátulsó pár, előre fuss!* olyan változatok, amelyekben a kiáltás után a párban álló gyermekek szétválnak, majd oltalomra csak akkor találnak, ha sikerül mindkettőjüknek elmenekülni a fogó elől és újból összefogózni. Itt a gyermekek rövid idő alatt ismételen átélnek az elszakadás-összekapaszkodás élményét. Ugyanakkor „a fogóra nyomasztólag hat a magárahagyatottság, s ezt igyekszik a párkereséssel, -fogással gyorsan felváltani.”²³ Ezzel kapcsolatosan is vannak változatok:

²¹ Gabnai, 2012, 288. o.

²² Gazda, 1980, 308. o.

²³ Vasas, 1993, 63. o.

akit megfog a fogó, az lesz az új fogó: *Hátulsó pár, előre fuss*, vagy ő is fogó lesz: *Páros cica*, vagy kiáll a játékból. Játshatják kötött térformában, oszlopba állva, két csoportban vagy kötetlen formában bárhol.

Tapasztalataink alapján a 3-6 évesek szívesen játsszák a *Kecske ment a kiskertbe* játékot, a *csirkést*, az *Érd utol kakast*, a 6-8 évesek a *Fekete embert*, a *hármast*, *sokpáros fogócskát*, az *Üsd a harmadikat stb.* Ajánlatos minél több fogócskát tanítani, hiszen az egyik közkedvelt játéktípus, amely által felszabadul a gyermek személyisége, kibomlanak képességei (mozgékonyysága, fürgesége, térérzékelése stb.).

D. Vonulások

Már 4-5 éves kortól bejárhatunk különböző térformákat: a *Tarts kaput*, ahol két játékost kiválasztunk kaputartónak és átbújunk, vagy *Haj, rétes, béles*, ahol láncot alkotva föltekeredünk, a végén meg leguggolunk, ki-be is tekerhetjük. A lánc utolsó két játszója kaput tart, átvonulunk alatta: a *Bújj, bújj, zöldellj* játékban ezután az első kettő tart kaput, ami alatt szintén átbújunk az utolsó játékos vezetésével. Ennél a korosztálynál még a felnőtt a vezető, viszont a 6 éves korúak már jól tájékozódnak a térben, képesek arra, hogy ők maguk irányítsák a játékot pl. a *Hold, hold, fényes hold* vagy a *Bújj, bújj medve* játékokban is.

E. Szellemi ügyességi játékok

Vannak olyan játékok, amelyek szövegek mondogatására, párbeszédre épülnek, a játszókértelmére hatnak. A gyors tanulási készséget és az emlékezőképességet fejlesztik, vagy ismereteket közölnek (pl. a hét napjait), vagy számokat sorolnak föl. A kisebbek inkább a rajzolókat, vonáshúzogatókat és a beszédgyakorlókat kedvelik, amelyek pl. a *r* hang helyes kiejtését is segíthetik megtanulni. A nyelvtörőket, alliterálókat, a felelgetőket a nagyobbak szeretik. A huncutkodó, egymást megtréfáló játékokhoz a 7-9 éves gyermeknek már elég fejlett a humorérzéke, jó a társas kapcsolata. Ilyen játékok voltak régen:

- a **beugratások**, beavatási szertartások játékváltozatai, amelyeket csak egyszer lehet egy gyermekkel eljátszani, mert ha már ismeri a játékot, nem hagyja, hogy becsapják.

- a **kitalálás** játékok gazdag változatai között megtalálhatóak az énekes körjátékok: *Árva Panna húgom*, *Koszorú*, *koszorú*, ahol a lényeg az egyik játészó fölismerése. Már 4-5 évesekkel lehet játszani. Ide tartoznak a kérdés-felelet típusú kitalálósdiok: *Mi van aládában?* (barkochba); az utánzó és megfigyelésen alapuló játékok: a *Főzőcske* játékban a mozdulatok alapján kell kitalálni, hogy milyen étel készül.

- a **rejtő-kereső** játékok jó megfigyelőképesseget igényelnek, az elrejtett tárgyat vagy az elbújt játékost kell megtalálni. Ilyenek: *Melyik kezemben van?*; *Tűz-víz*; *Hideg-meleg*; *Csön, csön gyűrű*, *aranygyűrű*; ezeket a játékokat 4-5 éves kortól játszhatjuk.

- a **bújócskák** lényege az elbújt játészók megkeresése. „*Elbúváskor búcsút mondanak a külvilágnak, előjövésakor újra átélük a viszontlátás örömet.*”²⁴ A rátalálás örömet pedig az növeli, ha minél körülményesebb a bújóra való rátalálás. A bújócskáknak több változata ismert, az alapforma megtalálni az elbújtakat, akiket egyedül keres a bújó, pl. az *Ipi-apacs*. Vannak két csapatban játszott változatok is, ilyen a *Számháború*. Függetlenül attól, hogy melyik változatot játsszák, a játék menete ugyanaz. Először megegyeznek a szabályokban, majd kiválasztják a *hunyt*: ez történhet kiolvasással, vagy csak egyszerűen kijelölnek valakit. Ezután elkezdik a játékot, ötleteiknek semmi nem szab határt. Lehet játszani bent a szobában, lakásban, pincében, vagy kint a szabadban.

- a **tiltó** játékok. Az együttélésnek vannak viselkedési szabályai, amelyekben kötelezettségek és tiltások is szerepelnek. Vannak olyan játékok, amelyekben nem szabad pislogni: *Erdőben jártál-e*; nevetni: *Egy kis kertet kertelék*; megmozdulni: *Szobrosdi*; megszólalni: *Csendkirály*; egyes szavakat nem szabad kimondani: *Feket-fehér-igen-nem*. Az 5-6 évesekkel már játszhatjuk.

²⁴ Vasas, 1993, 61. o.

3. Párválasztó játékok

Régen a 8-12 éves lányok játszották ezeket a játékokat, a fiúk ugyanezt érzélgősnek tartották. A lányok a játékokban fejezték ki baráti vonzódásukat, érzelmi alapon választottak vagy cseréltek párt egymás között; *„ebben a korban erősödött a nemek közti elkülönülés: a kicsik még, az ennél nagyobbak már szívesen voltak együtt, de az ebbe a korosztályba tartozó fiúk és lányok inkább külön játszottak.”*²⁵

A párválasztó körjátékok típuscsoportjának számos változatában az alaptérforma a kör. A játék módja: körbe állnak, valaki középre megy, a dal megfelelő helyénél párt választ a körből, és tánc után vagy anélkül beáll a párja helyére. A játékmód szövegei és dallamai igen változatosak, különbözőek.

- A **leánykérő** játékok nagy része várkörjáték, a szöveg és a cselekmény is leánykérésre utal: *Viszik már, viszik már; Járom az új vár alját; Hol jársz.*

²⁵ Lázár 1997, 40. o.

- A **párválasztó társasjátékok** lényege, hogy fiúk, lányok együtt játszották, fiúk lányt, lányok fiúk választottak: *Fordulj bolha, A hoppon maradt vőlegény*.

A kör kialakítása és megtartása, jobbra-balra való elmozdulása nehéz, ezért a kisebbeknél 3-6 éves korig olyan játékokat válasszunk, amelyekben áll a kör, vagy be-ki mozog: *Fehér liliomszál*. A nagyobbaknál lehet: *Elvesztettem zsebkendőmet, Fehérvári kapitány, Hova jártál Szent Erzsébet*. A játékok által fejlődik az irányérzék (jobb-bal, előre-hátra)

4. Mondókák

A mondókát mindig az adott alkalommal mondják, pl. naphívogatót csak akkor, ha történetesen rossz idő van, esőbiztatót, ha esik az eső, ellenében az ölbeli játékokkal, amelyek bármikor játszhatóak. Attól függően, hogy kihez vagy mihez szólnak, a mondókák több csoportba oszthatóak:

- **természetmondókák**, amelyek főként a naphoz és az esőhöz szólnak. Naphívogatók: *Süss fel nap; Bújj el hideg*; és az esőhöz szólók: *Ess eső, ess; Esik az eső*.

- **növénymondókák**, amelyek a növényekhez szólnak, ilyen pl. az akáclevél-tépdese: *Szeret, nem szeret*.

- **állatmondókák** akkor hangzanak el, amikor találkoznak az adott állattal.

- **tárgyak hangját utánozó mondókák**: a szekér, vonat, harang hangját utánozták.

- **altatódalok** csak akkor hangzanak el, amikor altatják a kisbábát: *Tente, baba, tente; Csicsíjja, Hajta beli*.

- **csúfolók**: aszerint, hogy mit csúfolunk, lehetnek név-, tulajdonság-, nemzetiség-, foglalkozás-, falu- és más csúfolók. Csúfolók, átkozók, bájolók esetében „megnyugtatta láthatjuk, eleink sem voltak mindig jókedvűek, de volt megformált szavuk a haragra is. Miért titkolnánk kortársaink elől ezeket az olykor nagyon is kemény mondatokat?”²⁶

²⁶ Gabnai, 2012, 288. o.

- **egyéb** mondókák: ezekből meglehetősen sok van, pl. ha elcserélnek valamit: *Cserebere, fogadom.*

5. Kisorsolók, kiolvasók

A kiolvasóknak is funkciójuk van: mindig a játék előtt kerül rájuk sor és kapcsolódnak a játékhoz, eredetileg valószínűleg sokkal több volt dallamos, mint amennyit most dallammal ismerünk.²⁷ „A kiolvasók – mint a sors útján való döntés szokásának továbbélése minden nép gyermekeinél – szövegükben is sok archaikus elemet őriznek: ráolvasó, varázsformulákat, régies számolási módot, értelmetlené torzult, gyakran idegen eredetű szavakat.”²⁸

- a **kisorsolónak** egy-egy játékban a főszereplő kijelölése a szerepe. Gyakoriak a csapatjátékok előtti kisorsolások, itt két csapat közül jelölik ki, hogy ki kezdi a játékot. Régen a hagyományos falvakban általában a vezető személyiségű gyermekek jelölték ki a szereplőket. Olyankor alkalmazták a kisorsolót, amikor valaki nem fogadta el a neki szánt szerepet.

„A kiszámolók ritmikus szövegei segítenek a betonnal fedett, tűzfalakkal körülvett óvodák és iskolaudvarok zugaiba természetes játékoságot vinni.”²⁹

7.5. Hogyan játsszunk?

„Nézzünk meg egy játsszó gyermeket! Mennyi komolyság, öntudat van a mozdulataiban, milyen sok önérzet egész viselkedésében. Arcáról leolvashatjuk, hogy ő tulajdonképpen nem is játszik, hanem egy nagyon is komoly kötelességet teljesít: élni tanul [...]”³⁰

²⁷ Lázár 1997, 49. o.

²⁸ Borsai 1981.14. o.

²⁹ Gabnai, 2012, 288. o.

³⁰ Kosztolányi: A Bácskai Hírlap 1905. április 16. sz.

Óvodában és a kisiskolás oktatásban meghatározó a pedagógus hozzáállása, hogy ő fontosnak tartja-e a népi játékok alkalmazását a nevelő-oktató munkában.

Számtalan alkalmat találhatunk a játszásra, viszont néhány **pedagógiai és szervezési szempontot** jó átgondolnunk. Néhányat szeretnénk bemutatni kizárólag ötletindítónak.

Legfontosabb hozzásegíteni a gyermekeket az **élményszerzéshez**, érezzék azt, hogy az egész óra egy jó játék volt. Óra végén pedig csillogó szemmel mosolyogva távozzanak, és vágyakozzanak a következő játszó alkalomra.

Ha tudjuk előre, hogy szabadban vagy teremben, szűk vagy tágas térben fogunk játszani, aszerint válasszuk ki a játékokat. Érdemes a hagyományt itt is figyelembe venni: ha van lehetőségünk, akkor a szabadban játszott játékokat mi is próbáljuk ott játszatni.

Ha tudjuk a **gyermekek életkorát, létszámát**, aszerint válasszuk ki a játékokat, hiszen más játékot játszunk kis létszámnál, összeforrt csoportnál, mint **egymást nem ismerő csoportnál**. Vendég iskolások vagy óvodások látogatása alkalmával például érdemes először egy mesével kezdeni, így már lesz közös élményünk, ezután a mesére (vagy a mesében előforduló szereplőkre) utalhatunk, és a hozzá kapcsolható játékokkal kezdeményezhetünk, mint: *Melyik állatot babonázta meg a csillagszemű juhász?* (Válasz:) *A medvét! Igen, így van. Ki szeretne medve lenni?*, és már kezdődhet is a *Bújj, bújj, itt megyek* párválasztó körjáték. Nagy létszámú gyermekcsoportnál szép vonulós játékokat, fogócskákat, guggolós körjátékokat: *Gombolyag cérna, Ég a gyertya, ég; páratlan játékot: Nyulak, ki a bokorból; páros tapsolót: Ráz, váj tri*, stb. ajánlott játszani.

Érdemes figyelni arra, hogy egy játékkalal a gyermekek minél több készséget gyakoroljanak. Jó, ha változatos egy tanóra felépítése úgy, hogy a nagymozgásokat kismozgások követik, lassan kezdjük és minden újrajátszásnál fokozatosan gyorsítunk, a halk játékot a hangos követi stb. Ezek a változtatások másfajta lendületet adnak, az óra hangulatában, és hosszú távon a zenei képességeket is erősítik.

7.5.1. Egy foglalkozás leírása

A következőben részletesebben mutatunk be egy népi játék foglalkozást, ahol 5-7 éves korú gyermekekkel csoportszobában vagy kisebb tornateremben játszunk. A tanóra **bevezetőjében** a gyermekekkel körbe állunk (a kicsiknél leülünk), megfogjuk egymás kezét és köszönünk: *Jó napot kívánok!* Mivel most találkozunk először a nap folyamán, így megfigyelhetjük, hogy milyen a pillanatnyi lelkiállapotuk. Már a hangszínük elárulja, hogy milyen kedvük van. Néhányszor elismételjük a köszönést, változtatva a hangszínt (unottan, félénken, bátran, vidáman), amíg megtaláljuk „az igazi hangunkat” (többször elnevetik magukat), és valóban az igazi hangunkon *Jó napot kívánunk*. Ezután megfogjuk a mellettünk levő gyermek kezét és elindulunk körbe a *Bújj, bújj zöld ág* kezdetű játékkal; egy kör után tekergőzve bejárjuk a termet, vagy átbújunk az utolsó két gyermek keze alatt; majd hirtelen visszafordulunk és több gyermek között átvezetjük a csoportot. Lehet más vonulós játékot is játszani.

Ezután az ismert különféle típusú játékokból néhányat egymás után **fűzünk**, mindeniket kétszer vagy háromszor eljátsszuk. Például egy vonulós játék: *Tekeredik a kígyó*, a láncot feltekerjük rétesnek, ebből a térformából egymás kézfejét megcsípve a *Csip, csip, csókát* játsszuk el, és *miután elröptültek* a csókák, fél lábon ugrálunk, vagy kis ugrásokkal egy szövegre kört alakítunk: eljátsszuk a *Keringő baba* játékot, majd a körből valakit kiszámolunk: *Ica-bica, cibere, neked mondom, állj ki te!* Kendőt adunk a kezébe, ő viszi a *Tüzet viszek, ne lássátok* kezdetű játékban.

Új játék tanításánál nagyon fontos az érdeklődés felkeltése és fenntartása. Témától függően a játék körülményeiről meséljünk röviden a kisebbeknek, a nagyobbaknál a népszokásokról is lehet, vagy saját személyes élményeinkről, emlékeinkről. Itt van néhány mondatkezdés: *Amikor még nem volt iskola...*, vagy *Amikor én kicsi voltam*. Amíg megpihennek, vagy ha összetett az adott körjáték, ráhangoljuk őket lelkileg, e pár mondattal előkészítjük a játékot. Nem ismertetjük még a játék szabályát, csak a kíváncsiságukat „piszkáljuk”, hogy legyen kedvük kipróbálni játékot. Pl. A *csirkés* játéknál a varjúról, kotlóról, csibékről me-

sélhetünk, ezután jöhet a játék: *Játsszunk csirkést!* Kiolvasóval is ki lehet választani a varjút: *Madarak voltunk*, ezután a kotlót: *Ki lesz a kotló?*, de önként jelentkezőt is lehet választani. A csirkék a kotló mögé állnak, és belekapaszkodnak az előttük álló vállába, vagy derekába. Ezután előre mondjuk a kotlónak, varjúnak a szöveget, ők pedig utánunk mondják: *Varjú koma mit ás? – Murkot. – Mivel eszi meg? – A maga csirkéivel.* Ezután ugrik a varjú, próbál valakit elkapni, a csirkék meg együtt, összekapaszkodva menekülnek a varjú elől. Ha nagyon szükséges, biztatjuk a kotlót: *Védd meg őket!*; a kotló kitárt karokkal, jobbra-balra mozogva próbálja elkergetni a varjút. Addig játsszuk, míg a varjú elkap valakit, és az lesz az új varjú. Újból kezdjük a játékot, a kotló maradhat, amennyiben akar, ha nem, akkor választhat maga helyett másikat. Néhányszor eljátsszuk, amíg érdekes számukra, majd az eddig ismertekből játszunk el kívánság szerint néhányat.

Az óra **lezáró részében** egy erre a célra választott népdallal és egy szöveggel – *Mese, mese, meskete* – mesére hangoljuk őket. Majd egy olyan mesét mondunk, amely a játékhoz vagy az évszakhoz kötődik. Miután meghallgattuk friss élményeiket, énekelhetünk egy népdalt. A befejezésnél körbe állunk és búcsúzóul mondhatjuk nekik: *Azt sut-togta a... (patak, a felhő, a szél), hogy itt minden kislány egy királylány, és minden kisfiú egy királyfiú. Így van? – Igen! (ez a válasz). Gyertek, készítsünk egy nagy koronát, és ezt a korona itt marad minden királylánynak és királyfiúnak, vigyázzatok rá nagyon.* Ezután számolunk, és háromra egyszerre emeljük fel a kezünket, így alakítjuk a koronát, majd mindannyian mondjuk: *Viszontlátásra!*

A foglalkozás egységeit, tartalmi kereteit az életkori sajátosságok, korcsoportok, tanítási területek szerint lehet változtatni, kiegészíteni és rugalmasan alakítani.

7.5.2. Aprók a táncházban

A gyermektáncháznak célja a kötetlen szórakozás, a játék- és tánc-tanulás, ami megalapozza a gyermekek tánchoz és hagyományainkhoz való viszonyulását, készségét. Lényege a spontaneitás és a rögtönzés,

mint a hajdani közösségi alkalmakon. A táncházban a hagyományokat, népszokásokat népi játék keretében tapasztaltatja meg a gyermek. A táncház nyitott minden óvoda és kisiskola számára.

A kisgyerekek számára kevés olyan lehetőség nyílik, ahol élő népzene hallhatnak, és láthatják is a hangszereket (pásztorturulya, hegedű, brácsa, kobza, cimbalom, citera, bőgő, gardony, dob, stb.). Heti rendszerességgel működő gyermektáncházainkban (főleg városokban kulturális intézmények vagy civil szervezetek kezdeményezésére) az aprók táncában népi játékokat játszunk, néhány tánc-, táncrend elemet (pl. moldvai, gyimesi kör- és láncdanc, felcsíki polgári táncok, vagy bármely más tájegység táncai) zenei kísérettel alkalmazunk. A ritmusérzék fejlesztéseként bejárunk különböző térformákat és a hangulat fokozásáért sok dalt énekelünk. A zenészekkel együtt fontosnak tartjuk, hogy a gyermekek minél gyakrabban hallják a népzene, hogy az érzelmegazdag környezet készítésére merítkezzenek meg évezredes hagyományaink tiszta közegében. Tapasztaljuk, hogy a táncházba járó kisgyermek, ahogy nőnek, iskolába kerülnek, szívesen választják délutáni szabad tevékenységnek a néptáncot –

városszerte több táncscsoport is ennek köszönhetően alakult ki. A nagyok is szívesen maradnak ennél a műfajnál (sok fiatal elmondja, hogy nem választja a modern szórakozási formákat). Sőt később, ha továbbtanulnak más városban, akkor is keresik a néptáncscsoportokat vagy néptáncos alkalmakat. Manapság is érvényes az, hogy hosszú távon meghatározhatja a fiatalok életét a táncház, és azáltal, hogy megtanulnak együtt mulatni, énekelni, barátságok, szerelmek szövődnek, amiből gyakran házasságok is kötődnek, életformává válik.

A táncházban a gyermekek megismerik a **népi ünnepek szokásait**. A táncvárosi évadot az iskolai évhez igazítjuk: októbertől júniusig tartjuk. Így az őszi ünnepi szokások közül a szürettel, a téliel közül a karácsonyi köszöntővel és a regöléssel, a téltemető farsangi hagyománnyal ismerkedünk, húsvéti ünnepre tojásírással és locsoló rigmusokkal készülünk stb.

Kerek istenfának szép tizenkét ága,
Szép tizenkét ágán ötvenkét virága,
Ötvenkét virágán három aranyalma,
Aki kitalálja álljon mellém táncba.³¹

Éradony

Régen a falun élő gyermek az ünnepi készülődések pillanatait elleste, játékában kipróbálta:

„Eljátszani-végigélni azok fő- vagy bár mellékszerepeit, valamennyiük vágyának netovábbja volt. És valóban: éveik számához mérten egy részüket – a párválasztást, lakodalmat, keresztelőt, vagy temetést – még inkább csak végigjátszották, csupán ez utóbbira mentek el, ha rokon halt meg, más részüket végig is élték. A jeles napok ünnepi szokásait saját önálló társadalmukban szervezett, testükre szabott, életkorukhoz alakított, egyszerűsített ceremóniákkal tarkították.”³²

Mára már megváltozott az ünnephez való viszonyulásunk, mivel az ünnepre való készülődést többnyire a külsőségekben érzékeljük. Mindezt

³¹ Faragó-Fábián, 1982, 118. o.

³² Gazda, 1980, 107. o.

visszafordítani nem tudjuk, csak érintőlegesen, egy esztendő fordulóra jellemző kis köszöntőkkel, rigmusokkal, énekekkel, játékokkal érzékel-tetjük az ünnepre való ráhangolódást a táncházba járók számára. Városunkban, Sepsiszentgyörgyön 1995 óta civil kezdeményezésre (a Guzsalyas Alapítvány) éltetjük a hagyományainkból merített ünnepi cseppeket, és a következőkben ezekből kínálunk pedagógustársainknak néhányat.

Egy-egy **ünnephez** vagy jeles naphoz kötjük az évadnyitó és -záró alkalmakat. Szeptember végén vagy október elején szüreti hangulatot alakítunk ki, feldíszítjük táncteremünket. A táncház egy órát tart, témája meseszerűen felépített, melyet így indítunk: *A begyűjtött termést ellop-ták a madarak*, meghívjuk a résztvevőket, hogy keressük meg azokat. *Igen ám, de csak azok tudják megtalálni, akik: átbújnak az aranykapun, nem ejtik el a homlokuk közé szorított almát a tánc közben, a zene végén leguggolnak, vagy szépen forognak, kipördítik (megforgatják) párjukat stb.* Vonulós, párválasztós játékokat játszunk, közben sok szöveget mondunk, éneklünk, majd ügyességi játékokkal folytatjuk, és miután megtaláltuk, elfogyasztjuk a szőlőt, almát, diót, amit a madarak elrejtettek előlünk. Ezt követően egész októberben a megélt játékokat ismét-eljük, újból és újból örülve a humoros játékhelyzeteknek.

A **téli ünnepkörre** készülődve a hagyományból tanult karácsonyváro énekeket énekeljük. Az adventi várakozás időszakában van alkalmunk családias légkört teremteni, melyben sok személyes történetet, emléket mesélünk a gyermekeknek a szokásokról, hiedelmekről (boszorkányokról, a Mikulás misztériumáról, stb), hogy képzeletükben közelebb kerüljenek, és megérezzék az ünnep hangulatát. Játékaink egy kicsit visszafogottabbak: megjelenítjük a karácsonyi szimbólumokat az *Egy aranyalma* játékkal, elaltatjuk babáinkat altatódalokkal. A játékok során szép térformákat használunk: feltekeredünk, kört formálunk, szűkítjük-növeljük azt, majd a végére lassan leguggolunk, hogy a gyertya „el ne aludjék”. Mozdulatainkra rácsodálkozva ugyanúgy megéljük a **csodát** egy-egy bensőséges gesztusban, szép leguggolásban. Az **ajándékozásra** regöléssel készülünk. Megtanulunk egy nagyon régi rigmust (a kénosi regölést, lásd a 6. fejezetben). A zenészek kíséretében, jól fel-

öltözve, lámpásokkal, zörgő láncos botokkal felszerelve a szülőkkel együtt elindulunk, és énekelve vonulunk át a városközponton. Több megálló után *Benyomozunk a György család udvarába*, mint régen a regösök: férfiak, legények, és elénekeljük jókívánságainkat. Ajándékunkért a család szeretettel megvendégel bennünket.

Farsang végén **a telet búcsúztatjuk**, és várjuk a természet megújulását. A víg mulatozások időszakában hétről hétre a farsang végi, a húshagyó keddi felvonulásra készülődünk. A tél elkergetésére különböző állatalakoskodó maskurák is megjelennek: különösen kedvelt a medve, a kecske és a gólya, és az ördög maskara. Táncházunkban előre megismertetjük a gyermekekkel a maskarákat, jelmezeket, játszunk hasonló állatos fogócskákat, és táncolunk hozzá pl. moldvai kecskés táncot, vagy a felcsiki *Ha megfogom az ördögöt* kezdetű medvetáncra dobogtatunk, és ugrálunk. Vidám rigmusokkal kicsúfoljuk a lányokat: *Lányok, lányok, földi boszorkányok*, a fiúkat: *Fiúk, fiúk, lyukas a csizmátok*, majd egymást: *A te fejed akkora...* A farsang végén fiatal leányokat és legényeket vonunk be az alakoskodó szerepekre. Az *Elmúlt a rövid farsang* kezdetű és más

énekeket énekelve, maskarákba öltözötten a sok-sok óvodás és iskolás, szülő és felnőtt zeneszóval a központi parkba vonul. Ott hangoskodva a már jól ismert kecskét vásárra visszük. Vásári alkudozásba kezdünk, megpróbáljuk eladni azt, dicsérgetjük, de mivel nem kel el, a végén elhajtjuk. A *Bújj, bújj, medve* énekkel a medvét kibújtatjuk a barlangból, a *Megfogták a vén medvét* kezdetű dalra pedig megtáncoltatjuk. A hangulat erre már harsányra fokozódik, ez az esemény csúcspontja. Más farsangi jelképeket is megjelenítünk a felvonulás során: ilyen a gólya, a kakas, a huszár, a hóhér, a hamubotosok, és rövid cselekmények is előfordulnak, például a fordítottan felöltözött menyasszony és vőlegény összeesketezése. A farsangi menet a székhelyre érkezik vissza, ahol elégetjük a bábukat (nő és férfi szalmaalakok), ezeket előzőleg önkéntes szülők húzzák végig forgó székereken a felvonulás során. És míg a tűz ég, csujogatunk, kiabálunk, minden rosszat kikiáltunk magunkból, közben táncolunk. Később a csendesedő tűz körül tavaszváró énekeket énekelünk, pl. *Sándor, jöjj el, hozz melegeket*.

A táncház keretei között dramatikus népszokás színpadra állításával nem foglalkozunk. Pünkösddőlő vagy betlehemes szokásokat az oktató-

si intézmények felkérésére, a pedagógusokkal együttműködve állítunk össze: ezeket legtöbbször a szülők számára mutatják be.

7.6. Előadásra készülünk

Évről évre a pedagógusok karácsonyi, farsangi, anyák napi, évzáró vagy más jellegű ünnepeket szerveznek. Ezáltal leginkább a szülőknek, a hozzátartozóknak mutatkoznak be. Jó esetben azt szeretnék megmutatni, hogy a közös tanulás, munka, játék során hol tartanak, és hogy miben jártasak a gyermekek. Kevésbé szerencsés, ha a kis műsor létrehozása kötelező, és a megszokás uralta elvárásból, nem pedig a belső, az év során kialakult folyamatok indíttatásából születik. Régen szereplésnek hívtuk ezt. A gyermekek számára nagy élmény a bemutató, műsor vagy előadás, és már az erre való felkészülés is sok izgalommal jár. A megszokott biztonságos közegből egyszer csak nézők elé kerülnek. Ez a találkozás nem mindig feszültségmentes, a feszültség pedig csak akkor fontos a mi esetünkben, ha a játék izgalma miatt történik, nem pedig külső megfelelésből. Egyrészt igen szerencsés, ha kis műsorunk mindannyiunk számára ünneplés és örömforrás, másrészt jó tudatosítanunk, hogy művészetpedagógiai területen vagyunk, és az előadó művészetnek vannak bizonyos feltételei.

7.6.1. Tartalom, téma, anyagválasztás

Attól függően, hogy **mi a célunk**, előadásunk témája bármi lehet. Csak az ne legyen téma, ami meghaladja felkészültségünket és lehetőségeinket! Amiből általában meríthetünk: mese, vers, ünnepre szerkesztett műsor, néptánc, népi játékok füzére vagy más drámapedagógiai eszközök. Alkalmazhatunk mesejelenetet, improvizációs gyakorlatokból megjegyzett párbeszédet, próbálkozhatunk mesefigurák spontán szerepbe léptetésével és csoportos dramatikus elemeket felhasználó játékokkal is. Célunk, hogy alapot keressünk *produkciónkhoz*, vagy azt beépítsük meglévő témánkba (csoportképeket, tablókat, mozgássorokat a bemutatandó előadásba is).

Jó, ha elengedjük azt a törekvésünket, hogy csak a táncanyagot feldolgozó, kötött formájú **koreográfiát** mutassunk be. Gondoljunk arra, hogy egy-egy koreográfia betanítása korlátozza a gyermekek spontán kreativitását. *„Falun más volt az élet rendje, a gyermekeket hagyományos kultúra vette körül napi 24 órában, s a hároméves gyerek már lakodalomban próbálgatta a ritmikus mozgást, amihez alapot kapott a mindennapi játékból.”*³³ Műsorainkban szabadon rögtönözünk, ahogy azt a paraszti kultúrában is tették.

A **műsorban bemutatott anyag** tartalmazhatja a jeles napok (virágvasárnap) vagy ünnepek (pünkösddőlő, regölés, betlehemezés, stb.) szokásait, vagy lehet népi játék: szövegekből és mozgásos, énekes játékokból álló fűzés. A játékok fűzése esetében lehet guggolós körjáték, vagy guggolva ugrálás, versenyfutás, fogócska, várkörjáték, vonulás, láncszakító, sorjáték, kifordulós körjáték, rétes, kiolvasó stb., de egyszerűen csokorba rendezhetjük a kedvenc játékokat, vagy téma szerint szerkeszthetjük egybe őket: gyakran mutatunk be pl. fiús-lányos játékfűzéseket, állatos

játékokat, illetve a tavaszhoz, évkezdéshez kötődő tavaszi körjátékokat, falukerülőket.

Szerencsés helyzetben vagyunk, hiszen a népi **játékok** természetesek, és mint láttuk, teljesen megfelelnek a gyermek képességeinek. Így a játékok előadása is gördülékeny lehet. Ha a játékok eredeti formáját alkalmazzuk, játszani tanítjuk a gyermeket és nem szerepelni. Tanítsunk év közben minél többféle játékot, amelyekből kiválaszt-

³³ Lázár, 2002, 121. o.

hatjuk a gyerekek által kedvelteket. Ha csupán egymás után fűzzük ezeket, máris készen állunk a bemutatásra szánt anyaggal. Tapasztaljuk, hogy a szülőnek is öröm, ha azt látja gyermekén, hogy szívesen játszik, és milyen jártas már az adott játékhelyzetben. Lázár Katalin szerint 5-6 játéknál több egy fűzésbe nem szükséges.³⁴

Ami megérint, azzal foglalkozzunk! A továbbiakban Gabnai Katalin – kiváló drámapedagógus, színházi és gyermekszínházi alkotó – dramatisáláshoz ajánlott szempontjait is ötvözzük saját tapasztalatainkkal.³⁵ Az **anyagválasztásnál** – a népi játékon túlmenően is –, ha tematikusan csoportosítunk, legyünk tekintettel bizonyos **szerkesztési szempontokra**. Ha népmesét dramatizálunk, bemutatásra szánunk, akkor figyeljünk: sűrítendő-e a cselekmény? Térben és időben a szereplőket összevonhatjuk-e? Miről szól nekünk és a gyerekeknek? Hát másoknak? Mit lehet elmondani vele? Megjeleníthető-e színpadi formában? Beépíthető-e felnőtt szereplő (pedagógus)? stb.

7.6.2. A felkészülés folyamata

Akkor jó érzés a fellépés, ha a **felkészülés is játékosan zajlik**, könnyed, feszültségmentes. A **kisebбекnél** figyeljük meg, hogy a tanult játékok közül melyeket játsszák szívesen. Azokat válasszuk ki és fűzzük egymás után, gyakoroljuk, esetleg még hozzátehetünk néhány szöveget is. Mikor közeledik a bemutatás ideje, mondhatjuk: *Nagyon jól megy már, ötletesek vagytok, szépen énekeltek, gyorsan átbújtok és leguggoltok stb. És ezt a születeknek is elmondom. Szeretnétek, hogy ők is lássák?* A válasz: igen. A többi már csak szervezés kérdése. Még a legfélénkebb, visszahúzódó gyermek is beáll a játékba.

A **kisiskolásoknál** is a játékoság elve mentén haladjunk: az előadás anyagát alkothatjuk együtt. Ha találtunk olyan mesét vagy rítust, ami közel áll hozzájuk, és amit szívesen játszanak, akkor keressünk olyan **pillanatokat**, amelyek fontosak. Ha egy ünnepi szokást szeretnénk be-

³⁴ Lázár, 2002, 124. o.

³⁵ Gabnai Katalin, 2012, 377. o.

mutatni, elmesélhetjük, miként zajlott ez régen: *Elindultak a legények, ajándékba énekeiket, jókívánságaikat vitték, elől ment a...* (elsoroljuk a szerepeket), *minden ablak előtt azt énekelték, hogy...* Az átélés során a történet hallgatásakor bennünk képződő legfontosabb **képeket** válasszuk ki, ezután a gyermekek már önként vállalnak **szerepet**. Ezt jó megbeszélni csoportban.

A képek kiválasztása után érdemes **végiggondolni**, hogy milyenek lesznek ezek majd kint a térben. Mik lehetnek váltópontok? A folyamatokat figyelve: honnan hová jutunk? Hol vannak erős érzelmek? Mit lesz nehéz megcsinálni? És mit lesz öröm eljátszani? Melyik az a rész, amit ne rontsanak el, mert fontos? Mi az, amit ajánlatosabb lenne elhagyni a történetből?

A **cselekmény magjának** meghatározásakor először a lényegre hozzuk vissza a választott történetet. Majd utána választjuk meg az irányt és a formát, ami hozzánk közel áll.³⁶ Mi a lényeg? Kik a kihagyhatatlan **szereplők**? Melyek a többszörözhető figurák? Lehet több szereplős: boszorkányból hármat, egy nemkívánatos vendégből egy csapatnyi betolakodót, várkerülőkből párost stb. Lehetnek-e újonnan beiktatandó alakok? Melyek a föltétlenül szükséges **helyszínek, tárgyak**? Hol vannak a **fordulópontok** a cselekményben? Hogyan **változnak** az erőviszonyok?

Vers, rigmus esetén nem a drámaiságról szól már a műsor. Törekedjünk a líraiságot, a finomságot, zeneiséget, ritmust kiaknázni belőle. A gyermekek mondják és élik a verset, kerüljük a szavalást! Segítségként teremtsünk köréjük olyan varázslatos, elvontabb, színházibb környezetet, ami a hangulatot, érzést felerősíti (kellék, zene, fény).

A **szerepválasztás** legyen alkát- és korosztályfüggő. Olyan szerepet válasszunk a gyermeknek, amiben **segíteni** tudjuk őt, hogy önmaga lehessen, amiben jól érzi magát, és örül, ami nem nehéz, nem megterhelő. Fontos, hogy ne az előadás alatt bizonyítsa, hogy azt is meg tudja tenni, ami neki nehéz, hanem az azt megelőző folyamatban. Legyen szemünk előtt, hogy csoportban mindig könnyebb a feladat!

³⁶ Gabnai, 2012, 379. o.

Az előadás során szerkesztett játékfűzés esetében minden **játékot más gyermek vezethet le** úgy, hogy ő kezdi el az éneket és a játékot is. A sorrendet könnyen megjegyzik, a bemutatást önállóan lebonyolítják, hiszen ez is egy fokmérője fejlettségi szintjüknek. A nagyobbakat már az év során bevonhatjuk a játék megszervezésébe. Minden órán egy-egy vállalkozó vezeti le kedvenc játékát. Ezáltal kipróbálják és megszokják a feladatvállalást.

Sokszor kérdezik a **pedagógusok**, hogy **vegyenek-e részt a játékok előadásában**. Óvodás korban mindenképp fontos, hogy az óvónő fogja össze a játékot. Népi játékok, szerkesztett műsorok esetében is lehet a körjáték részese, és jó is, ha az irányt, a ritmust ő adja. Kis feladatokat, mint a bevezetés stb. rá lehet bízni egy-egy vállalkozó, rátermett gyermekre, de az óvónő biztonságos jelenléte megnyugtató, egyfajta keret. Amúgy is együtt játszanak a hétköznapiakban, jó érzés, ha együtt élük meg ezeket az ünnepi perceket. Iskolában még az előkészítő, az első és a második osztályban is a gyermekekkel lehetünk az előadás terében, és egyre nagyobb feladatokat bízhatunk rájuk. Harmadik és negyedik osztályban a **színpad** (ha van) mellett vagy előtt állunk, hogy a gyermekek jól lássanak bennünket. A nézőtérrel is segíthetjük őket, de igyekezzünk nem elvonni a nézők figyelmét sem megjelenésünkkel, sem magatartásunkkal, inkább biztatóan mosolyogjunk. Ha a **mese vagy a történet szereplője** a pedagógus: legyen a gyermekek között (így szerepből szólhat, irányíthat), csak ne váljon karmesterré! Azt mindenképp kerüljük el, hogy a takarásból integessünk, vagy irányítsuk a gyermekeket. Csak akkor **ne legyünk köztük**, ha teljesen meg vagyunk győződve, hogy el tudják játszani, előadni önállóan (nagyobb korosztály, 10 év felettiek).

7.6.3. Tér, díszlet, jelmez, kellék, előadó

Megfelelő **játéktér** bárhol lehet, a helyszín megválasztása fontos, mert az igazi hatás játékosokra és nézőkre egyaránt csak akkor születik, ha **jó a rálátás bárhonnant**! Legjobb, ha megpróbáljuk előre megismerni a helyszínt, így könnyen alkalmazkodhatunk, és műsorunk nem veszít minőségéből.

Tapasztalataink szerint, a gyerekek könnyed mozgásához leginkább a **kör** alakú térforma alkalmazkodik, igazodik; ebből indulhatunk ki szerkesztett műsoraink esetében is. Az óvodai, iskolai teremben, csoportszobában a **félkör előnye**, hogy rálátunk a legtöbb bemutatásra szánt jelzésre, a **kör esetében mindenre**, és még részesévé is válunk a történetnek.

Más (**idegen, nem otthoni**) térben igyekezzünk megkeresni a számunkra ismert, kényelmes, **kipróbált térélményt**. Szerencsés, ha korábban is megismerkednek vele a gyerekek. Ismeretlen térben ne hagyjuk magára a csoportot! Ha színpados teremben van a játszóhelyünk, népi játékok bemutatása esetében (is) előnyösebb, ha színpad helyett a **színpad előtti teret** alakítjuk ki színtérnek, és körben helyezzük el a nézőket. A gyermekeknek is jó, ha egy szinten vannak a nézővel, és esztétikai szempontból teljesen más a rálátás a gyönyörű térformákra, bújásokra, vonulásokra.

Hogyan töltjük ki, ha **túl kicsi** vagy **túl nagy a tér**? Ha ismerjük a helyszínt, például egy szabadtéri kis színpad, amire nem fér fel az egész csoport, akkor válasszunk olyan játékokat, amelyek kis térben is érvényesülnek. Ha túl nagy a tér, akkor válasszuk le, szűkítsük pl. székekkel, témánkhoz igazítva.

A **függöny** egyik hátránya, hogy erőteljesen elválaszt a befogadótól. Ha mindenképpen szeretnénk használni, szét- és összehúzással szerkezeti egységet választhatunk le vele: közösen előadott részek / egyéni vagy páros részek után. Jó, ha az előadás előtt már megismerkedünk a függönnyel! Ha nincs függöny, egy légtérben lehetünk, ez pedig erősíti a közösségi élményt. Szerepe helyettesíthető zenével való tagolás esetén dallammal (motívum), ami leválaszthat részeket; az átrendezést is megoldhatjuk nyugodtan nyílt színen, úgymint mindenki érti már, hogy előadást lát.

A hagyományos színház elemei: a **díszlet**, a **jelmez**, a **kellék**, az **előadó**.

Az **előadó** is része a színpadi képnek. Fontos összerendezni a testtartást, mozgást, jelmezt, kelléket, beszédet, hiszen ezek színpadi jelnek számítanak, amivel jellemezzük a figurát.

Mozdulataival, **gesztusaival** kifejezheti érzelmeit, érdeklődését, a partnerhez való viszonyát. A szereplők gesztusait a gyerekek spontán moz-

dulataiból építsük fel. Kerüljük a mesterkélt gesztusokat, ugrásokat, feszes testtartásokat és az erőltetett formákat. Engedjük, hogy az adott helyzetben ők határozzák meg a mozdulatot. Azonosulva a játékhelyzettel, tökéletesen megoldják azt, mint a fiú-lány csúfolóknál: *Mutasd meg, hogy csúfolod ki a lányokat, de úgy ahogyan csak te tudod!* és már mutatja is. Ezen többen felbátorodva, ők is kipróbálják. Miután jót nevetünk és utánozzuk a legviccesebbet, már meg is van a figurának szánt mozdulat, amit elismételhetünk néhányszor. A betanított mozgás nagykabátként lóg le csoportunkról.

A beszéd része a **testbeszéd**, a **hangszín** és a **szavak**. Ezek arányaira is figyeljünk. Az elhangzott szó legyen érthető, kifejező, és hangzós.

Fordítsunk gondot a **beszédre**, hiszen az előadás mindent *felerősít*, a civil, köznapi beszéd színpadi beszéddé alakul. Legyen szerephez illő, kerüljük az erőltetett és mesterkélt hangzást, színes és természetes beszédre törekedjünk, ami nem idegen a gyermektől. Például felnőtt szerepek, öregek, bölcsék eljátszásánál is a játészóhoz legközelebb álló beszédstílust válasszuk.

A színpadon minden **hangnak jelzésértéke van**. Jó, ha mindenhol hallható a színpadi beszéd, szöveg. Ha túlságosan halk, akkor érthetetlen; az elviselhetetlenül hangos beszéd pedig kellemetlen a hallgatónak. Ezért érdemes **bejárni**, „*behallgatózni*” a teret előadás előtt.

Nem szerencsés a gyerekeknek *mikrofont* használni, de ha mégis szükséges, szerezzünk tapasztalatot előzőleg, és figyeljünk a hangok beállítására (a *p*, *sz* hangok ejtése és hangzása!) és a távolságra. Ha van lehetőség, inkább használjunk térmikrofont.

A **hang** utalhat nemünkre, korunkra, tükrözi és felismerhetővé teszi érzelmeinket.

A **kiejtés** árulkodhat szülőhelyünkről (tájszólás), és fontos az érthetőség. Ha valakinek kimagasló akcentusa van, beszédtechnikai gyakorlatokkal segíthetünk, de ne erőltessünk a gyermekektől idegen kiejtést. A motyogás esetében hasznos lehet olyan témákról beszélni, amelyek igazán érdeklik a gyermeket.

A **hangerő** is utalhat kultúránkra (a finnek halkán, az olaszok hangosabban beszélnek, mint mi).

A **beszédtempó** megváltoztatásával színpadibbá tehetjük a beszédet, de maradjunk a játszóok természetes hangszínénél.

Foglalkozásainkra – nemcsak a zenei nevelés szempontjából – beszédtechnikai gyakorlatokat is be lehet lopni, mint: halk-hangos; gyors-lassú; magas-mély; vagy korhoz illő nyelvtörőket. Például: *Jobb egy lúdnak tíz tyúknyaknál, vagy Cseresznyemag meg meggymag*; és az állathang-utánzó mondókák.

A **csoport** legyen jól látható, és jól lásson mindenik kisgyermek. Ne zsúfoljuk be a tér sarkaiba a csoportot. A csoport dinamikus, a nagycsoportból könnyen lesz kiscsoport, és fordítva. A ritmus tempót ad, ez pedig fenntartja a néző figyelmét, mindemellett a csoportban játszó gyermek biztonságban érzi magát, ez az előadás javára válik.

A **díszlet, jelmez, kellék** egységet alkot. Minden kellék jelzésértékű: aláhúz, kiemel, megerősít. Mesemondó találkozókra a *meseszék* vagy egy *pásztorbot* már tökéletesen tudja jelezni a pásztor környezetét. Nem kell sokra törekedni, ne zsúfoljunk! A kellék **nem helyettesíti** a tartalmat, a szereplő jellemét, jelenlétét, hitelét.

A **jelmez szolgálja mindig a szerepet!** A királykisasszony nem attól válik királykisasszonnyá, hogy tetőtől-talpig fényes kisasszonyruhában van.

A gyermekek, ha jól elő van készítve a szerep, **elhiszik** magukról, hogy Árva Pannák, Holle anyók, szegénylegények és legkisebb királyfik, vagy huszárok, betlehemi királyok, sárkányok. Ettől pedig a néző is elhiszi.

A **kellékek** használatánál is az egyszerűsége törekedjünk. Egy melény, tarisznya, pávatollas kalap, egy kendő, egy kereplő, egy dobocska, egy székecske, székyharisnya, egy korona stb. elég lehet ahhoz, hogy tudjuk, ki van a színpadon.

A jelmez legyen a **gyerekre szabott**, kényelmes, ne szorítson, ne okozzon rossz érzést a viselése, ne szégyellje magát benne; ezt előzetesen fedezzük fel, különben az alakítás rovására mehet. Ne az előadás napján ismerkedjünk meg a jelmezzel, kellékekkel, a gyerek kíváncsiságát előzetesen elégítsük ki ezzel kapcsolatosan (együtt is készíthetjük).

Az előadás maga, **stílusa, hangulata** fontosabb, mint a merev, nagyon szabályos formába való rendeződés és a tökéletes mozdulat. Az

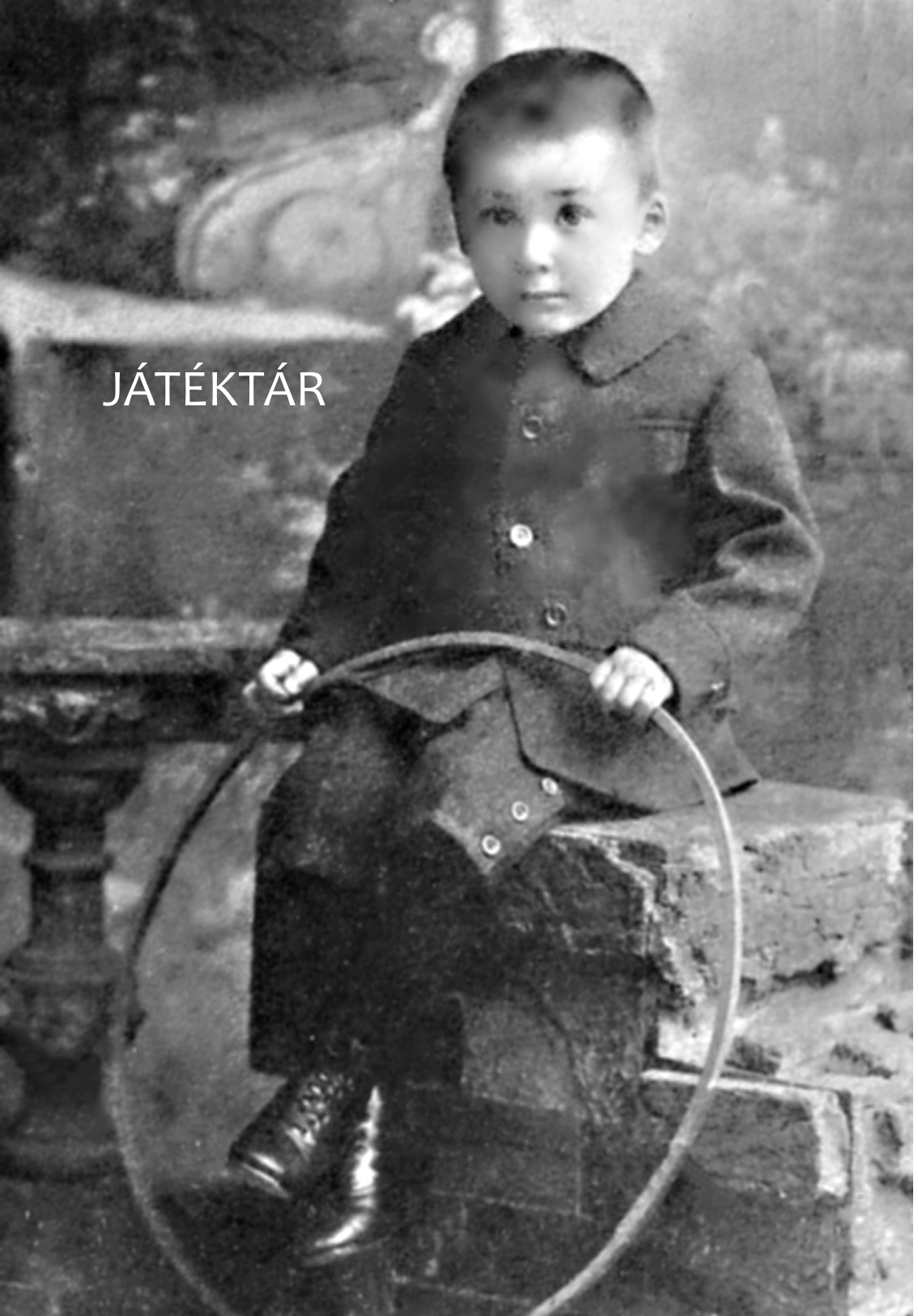

esetleges hibák, elesések is természetesek, nem javítjuk ki, hiszen így, *hibáinkkal együtt vagyunk tökéletesek*. Ha mégis tévesztés történik, és nem tudjuk ezt szerepből megoldani, a legtermészetesebb módon avatkozunk be, és indítuk újra a játékot, vagy azt a részt.

Ha valami nem megy, nem kell erőltetni. Ne legyen véletlenszerű és kényszerített semmi, ami játékterünkbe bekerül!

Az egész év lehet műsorunk előkészítésének folyamata, gyűjthetjük *az építőkockákat*. Keressük meg a közös örömet mindenben, amit teszünk! Aki nem érez kedvet, hívjon inkább segítséget: táncost, zenészt, bábost, testnevelőt, kézművest, vagy egy jártasabb pedagógus munkatársat, kérjen tanácsot. Ezek a munkák is értékes, közös alkotások, hiszen ennek is a gyermekek kiteljesedése a célja.

JÁTÉKTÁR

8. Játéktár

8.1. Mondókák

A mondóka konkrét alkalomhoz vagy szándékhoz kötődik, míg a népi játékok alkalomtól függetlenül játszhatóak. Ez a különbség a játék és mondóka között: *„A környező világ jelenségeivel kapcsolatos mondókákat [...] rendszerint valamilyen meghatározott alkalom váltja ki [...]. A játékok cselekménye helyett tehát a mondókáknak pontosan körülhatárolt funkciója van – s mindegyik funkcióhoz a legtöbb esetben egy vagy több jellegzetes mozdulat is hozzátartozik (Borsai 1981. 2.)”*¹

Egy részét a felnőttektől hallja a gyermek, más részét a nagybaktól tanulja: *„a gyermekmondókákat – évszázadokon át – valóban meztelbas leánykáink, fiacskáink alkották, ha pedig szüleiktől, nagyszüleiktől tanulták, akkor is a maguk kis észjárása és nyelve szerint forgatták-rakosgatták, alakígtatták-csiszolgatták, gazdagították, felhalmozták, szájról szájra tovább adták és mindannyiunk számára napjainkig megőrizték. A gyermekmondókák gyermekek nélkül, a gyermekkor világán kívül, nem élhetnének, semmiféle értelmük sem volna; nélkülük az emberiség folklórja, ha nem is a legnagyobb, de bizonyval egyik legbűbájosabb részével színtelenebb és szegényebb lenne.”*²

8.1.1. Természetmondókák

Eső

- 1) Ess, eső, ess,
Bu(gy)borékot vess.

Bélfenyér³

¹ Lázár, 1997, 44. o.

² Faragó-Fábián, 1982, 5. o.

³ Faragó-Fábián, 1982, 141. o. 1639.sz.

2) Esik az eső

Válaszút⁴

3) Esik az eső

Galambod⁵

Naphívogatók

4) Süss fel, nap

Beresztelke⁶

5) Bújj el, hideg, süss ki, nap,
Kert alatt a bárányok
Mégfagynak.

Árpád⁷

Szivárvány

6) Szivárvány van az égen,
A kezemmel nem érem,
Létrát teszek, elérem.

Nagyszalonta⁸

⁴ Lázár, 2002, 233. o. 172. sz

⁵ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 52. o. 234. sz.

⁶ Lázár, 2002, 233. o. 171. sz.

⁷ Faragó-Fábián, 1982, 141. o. 1631.

⁸ Faragó-Fábián, 1982, 143. o. 1669. sz.

8.1.2. Növénymondókák

7) Szabd a csihányt,
Üssed, vágjad,
Hogy ne csípje
A bokádat.

*Mezőcsávás*⁹

8) Üsd, vágd,
Nem apád,
Ne sajnáld!
Ne nőtt volna ide,
Most hagynám békibe.

*Galambod*¹⁰

Egy virág (margaréta) szirmait egyenként tépegetve mondtuk:

9) Szeret?
Nem szeret?
Szívből?
Színből?
Igazán?
Csakugyan?
Csak egy kicsit?
Cseppet se?

*Mezőcsávás, Mezőfele, Galambod, Mezőménes*¹¹

Amelyik kérdésnél a virágszirom elfogyott, ott ért véget a jóslás.

8.1.3. Állatmondókák

Cserebogár

10) Cserebogár, mikor lesz nyár?
Mikor apád kaszálni jár.

*Érmihályfalva, Nyüved, Örvénd*¹²

⁹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 73. o. 492.sz.

¹⁰ Faragó-Fábián, 1982, 188. o. 494. sz

¹¹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 86. o. 635-636. sz.

¹² Faragó-Fábián, 1982, 120. o. 1337. sz.

- 11) Cserebogár dungáló,
Szűnyódik a szolgáló.
Nem szűnyódom, asszonyom,
Csak a talpam vakarom.

*Apáca*¹³

Kislányok röptetik a katicabogarat, s kíváncsian figyelik, merre repül

- 12) Szállj el, szállj el
Katicabogárka.
Merre visznek férjhez?
Idegen országba?
Szállj el, repülj el.

*Galambod*¹⁴

- 13) Katicabogárka, reppenj el,
Jő anyád a seprűvel!

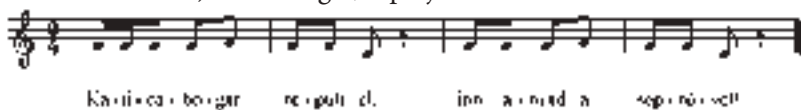
*Csernátfalu*¹⁵

- 14) Katicabogárka, repülj el

*Beresztelke*¹⁶

- 15) Katicabogár, repülj el

*Gyimesfelsőlok – Ugrapataka*¹⁷

¹³ Seres, 1984, 191. o. 277. sz

¹⁴ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 64. o. 370. sz.

¹⁵ Seres, 1984, 191. o. 274. sz.

¹⁶ Lázár, 2002, 237. o. 180. sz.

¹⁷ Lázár, 2002, 238. o. 181. sz.

- 16) Katicabogárka, nyisd ki szárnyadat,
Mutasd meg a hétpettyes ruhádat.

Margitta¹⁸

- 17) Katicabogárka, nyisd ki ládádat,
Mutasd meg énnékem a selyem ruhádat.

Nagyvárad¹⁹

Tücsök

- 18) Tücsök koma, gyere ki,
Szalmaszálon húzlak ki.
Házad előtt elsüllyedtem,
Hat ökröddel vontass ki.

Érbogyoszló²⁰

Amikor csigát találunk, ezzel a dallal hívogatjuk ki a házából:

- 19) Csigabiga, gyere ki

Nagyszalonta²¹

¹⁸ Faragó-Fábián, 1982, 159. o. 1909. sz.

¹⁹ Faragó-Fábián, 1982, 159. o. 1910. sz.

²⁰ Faragó-Fábián, 1982, 183. o. 2283. sz.

²¹ Bartók-Kodály, 1951, 54. o. 114. sz.

20) Csigabiga, bújj ki

*Beresztelke*²²

21) Csigabiga, gyere ki,
Ég a házad ideki,
Apáddal, anyáddal
Sóskútba vetlek,
Onnan ki se veszek,
Lapos kővel lenyomtatlak,
Hat ökörrel kihúzatlak,
Ihaha, nyihaha!

*Tatrag*²³

22) Csigabiga, dugd ki szarvad

*Beresztelke*²⁴

²² Lázár, 2002, 238. o. 183. sz.

²³ Seres, 1984, 190. o. 270. sz.

²⁴ Lázár, 2002, 239. o. 184. sz.

Béka

23) Brekeke, brekeke,
Nem volt eső egy hete.

*Mezőcsávás*²⁵

24) Brekeke, brekeke,
Rántott szúnyogpöcsönye.

*Barcaújfalu*²⁶

25) Brekeke, brekeke,
Minden szekér kereke.

*Hosszúfalu*²⁷

Kakukk

26) Kakukkmadár, mikor lesz nyár?
Mikor apád kaszálni jár.

*Albis, Bályok, Csokaly, Éradony,
Hegyközszentmiklós, Margitta, Paptamási*²⁸

Télen a cinege így mondja:

27) Itt sincs, ott sincs,
Itt sincs, ott sincs.

*Hosszúfalu*²⁹

Tavasszal, ha rossz idő várható, a cinege így mondja:

28) Friss idő, friss idő, friss idő!

*Apáca*³⁰

29) Csücsülj benn, csücsülj benn, csücsülj benn!

*Csernátfalva*³¹

²⁵ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 72. o. 477. sz.

²⁶ Seres, 1984, 201. o. 323. sz.

²⁷ Seres, 1984, 201. o. 324. sz.

²⁸ Faragó-Fábián, 1982, 121. o. 1. sz.

²⁹ Seres, 1984, 202.o. 328. sz.

³⁰ Seres, 1984, 202. o. 331. sz.

³¹ Seres, 1984, 203. o. 332. sz.

Ha jó idő várható, a cinege így mondja:

30) Kicsi jót, kicsi jót, kicsi jót.

*Apáca*³²

Fecske

31) Fecskét látok,
Szeplőt hányok,
Nézzétek meg
Az orcámat.

*Mezőcsávás*³³

Pacsirta

32) Csicseri borsó, vadlőncse,
Mezőn lönni szöröncse.

*Krizba*³⁴

Fürj

33) Pittypalatty,
Szép tavasz, nyár, itt ne hagyj!

*Krizba*³⁵

Varjú

34) Kár, kár,
Hogy a fejed ott áll.

*Krizba*³⁶

35) Kár, kár,
Messze a nyár.

*Tatrang*³⁷

Gólya

36) Gólya, gólya, gerlice,
Mét vörös a lábad?
Török gyermek elvágta,

³² Seres, 1984, 203. o. 334. sz.

³³ Seres, 1984, 204. o. 337. sz.

³⁴ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 85. o. 614. sz.

³⁵ Seres, 1984, 204. o. 339. sz.

³⁶ Seres, 1984, 205. o. 342. sz.

³⁷ Seres, 1984, 205 o. 344. sz.

Magyar gyermek gyógyítja
Sípbal, dobbal nádi hegedűvel.
Csicsilgassa, bubujgasssa,
Tóba mártogassa.

*Hosszúfalu*³⁸

37) Gólya, gólya, gilice

*Beresztelke*³⁹

Csóka

Az eperfa alatt, eperéréskor a csókának ezt szokták kiáltani a gyermekek:

38) Csóka, csóka, vess egyet,
Többet nem kérek tőled!

*Krizba*⁴⁰

Kakas

39) Hess el, kakas, ne matass,
Nem apád a fazakas!

*Csernátfalu*⁴¹

³⁸ Seres, 1984, 205. o. 345. sz.

³⁹ Lázár, 2002, 236. o. 177.sz.

⁴⁰ Seres, 1984, 193. o. 283.sz.

⁴¹ Seres, 1984, 194. o. 288. sz.

- 40) Kukurikú, kis kakas,
Mért vagy olyan tarajas?
Azért vagyok tarajas,
Mert a nevem kiskakas.

*Éradony*⁴²

Tyúk

- 41) Kot-kot-kot-kot-kotkodács,
Minden napra egy tojás.

*Mezőcsávás, Mezőfele, Galambod*⁴³

Csirke

- 42) Csirke mondja: csip-csip-csip,
Aki fürge, többet csíp.

*Albis*⁴⁴

Jérce

- 43) Rí, rí a jércike,
Miért rí a jércike?
Azért rí a jércike,
Mert nincs pénz a bögyibe.

*Krizba*⁴⁵

Pulyka

- 44) Mérges pulyka, dur-, dur-, dur-,
Ha felfújják, felfordul.
Ha levágják, megdöglök,
Ha megsütik, megeszik!

*Csernátfalu*⁴⁶

⁴² Faragó-Fábián, 1982, 168. o. 2060. sz.

⁴³ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 68. o. 420. sz.

⁴⁴ Faragó-Fábián, 1982, 169. o. 2081. sz.

⁴⁵ Seres, 1984, 194. o. 290. sz.

⁴⁶ Seres, 1984, 195. o. 292. sz.

- 45) Szebb a páva,
Mint a pulyka,
Szebb, szebb, szebb!

Mezőcsávás, Mezőfele, Galambod⁴⁷

- 46) Szebb a pulykánál a páva,
A pulykának rúd⁴⁸ a lába,
Szép a páva, aranyos,
A pulyka meg toprongyos.

Mezőcsávás, Galambod⁴⁹

Lúd

- 47) Nincs szebb madár, mint a lúd,
Nem kell neki gyalogút.
Télbe-nyárba mezítláb,
Így kímélik a csizmát.

Margitta⁵⁰

Liba

- 48) Száz liba egy sorba,
Mennek a tarlóra.
Elöl megy a gúnár,
Jaj de begyesen jár.

Galambod⁵¹

Vadliba

- 49) Ej-haj, vadliba,
Mit ettél a lagziba?
Tekintetes káposztát,
Méltóságos rántottát.

Galambod⁵²

⁴⁷ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 65. o. 376. sz.

⁴⁸ Rút.

⁴⁹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 65. o. 379. sz.

⁵⁰ Faragó-Fábián, 1982. 170. o. 2103. sz.

⁵¹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 68. o. 429. sz.

⁵² Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 68. o. 431. sz.

Kacsa

50) Zsák árpát, zsák árpát, zsák árpát!

*Krizba*⁵³

Macska

51) Tarkabarka, jaj de szép a macska farka.

*Cséhtelek*⁵⁴

Bárány

52) A zizegő szalmán,
Szopik a kisbárány.

*Nagyszalonta*⁵⁵

Bika

53) Bika, bika, gyöngyös,
Gyerekeket öldös.
Piros szalag a nyakába,
Rámás csizma a lábába.

*Mezőcsávás, Mezőfele*⁵⁶

54) Mérges állat a bika,
Szeme tüzes karika.

*Mezőcsávás*⁵⁷

Medve

55) Dörmög-dörmög a medve,
Mert nincs neki jókedve.

*Mezőcsávás*⁵⁸

56) Dirmeg-dörmög a medve,
Nincsen neki jókedve
Szegény medvét megfogták,
Táncolni tanították.

⁵³ Seres, 1984, 206. o. 349. sz.

⁵⁴ Faragó-Fábián, 1982, 163. o. 1980. sz.

⁵⁵ Faragó-Fábián, 1982, 171. o. 2114. sz.

⁵⁶ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 65. o. 383. sz.

⁵⁷ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 65. o. 384. sz.

⁵⁸ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 70. o. 459. sz.

De kedvetlen a tánca,
Zireg-zörög a lánca.

*Albis*⁵⁹

8.1.4. Tárgyak hangját utánzó mondókák

Harang

57) Bing-bang, bing-bang,
Megszólalt a nagyharang.

*Cséhtelek, Tóti*⁶⁰

Szekér

Amikor nyikorog

58) Háj, háj!
Tegnap mind mögötted,
Mára semmi se maradt.
Háj, háj!

*Apáca*⁶¹

8.1.5. Altatódalok

Ezeket akkor daloljuk, amikor a kisbabát el akarjuk altatni

59) Beli, buba, beli, beli

*Válaszút*⁶²

⁵⁹ Faragó-Fábián, 1982, 181. o. 2261. sz.

⁶⁰ Faragó-Fábián, 1982, 137. o. 1570. sz.

⁶¹ Seres, 1984, 199. o. 313. sz.

⁶² Lázár, 2002, 240. o. 186. sz.

60) Tente baba, tente

*Gyimesközéplek*⁶³

8.1.6. Csúfolók

Katonacsúfolók

- 61) Aki nem lép egyszerre
Nem kap rétest estére.
Mert a rétes nagyon jó,
Gyermekeknek ez való.

*Cséhtelek, Tóti*⁶⁴

62) a. Peszternákum peszternák

*Nagyszalonta*⁶⁵

- 63) b. Peszternákum peszternák,
Most jönnek a katonák.
Megverik a rézdobot,
Kihívják a hadnagyot.
Hadnagy uram, jó napot,

⁶³ Lázár, 2002, 241. o. 189. sz.

⁶⁴ Faragó-Fábián, 1982, 82. o. 841-842. sz.

⁶⁵ MNT I. 1951, 624. o. 1049. sz.

Adjék egy kis cibakot.
Mer' ha nem ad cibakot,
Betöröm az ablakot.

*Nagyszalonta*⁶⁶

64) c. Sárgarépa, peszternák,
Jönnek már a katonák.
Aki nem lép egyszerre,
Nem kap rétest estére.
Mer' a rétes nagyon jó,
Rossz bakának nem való.

*Nagyszalonta*⁶⁷

Tulajdonságcsúfolók

Selypnek

65) Én te tólok, te te tólj! A matyka a tejet
mind fel-lipity-lapatyolta!

*Esztelnek*⁶⁸

Örökké sietőnek

66) Megyen a hegyen,
Hogy hamarabb legyen.

*Esztelnek*⁶⁹

Búslakodónak

67) Ne keseregi, légy víg,
Nem lesz mindég így!

*Hosszúfalu*⁷⁰

68) Siró, bőgő vaskemence,
Holnapután sütünk benne!

*Bácsfalu*⁷¹

⁶⁶ MNT I. 1951, 624. o. 1049. sz.

⁶⁷ MNT I. 1951, 624. o. 1049. sz.

⁶⁸ Gazda, 1980, 199. o. 175. sz.

⁶⁹ Gazda, 1980, 200. o. 183. sz.

⁷⁰ Seres, 1984, 235. o. 489. sz.

⁷¹ Seres, 1984, 235. o. 493. sz.

- 69) Sírj egy kicsit kásába,
Met viszlek a vásárba!

*Hosszúfalu*⁷²

- 70) Haragos bába,
Bújj bé kamrába.
Nyújtsad a nyakadot,
Harapjad a hasadot.

*Barcaújfalu*⁷³

Kíváncsiskodónak

- 71) – Mit csinálsz?
– Fából verebet,
S asse eleget.

*Barcaújfalu*⁷⁴

- 72) – Hová mész?
– Elmegyek a nagyvilágba,
S ott a lábom lelógatom.

*Hosszúfalu*⁷⁵

Lustának

- 73) Tēj, túró, téfel,
Lusta Pista, kelj fel!

*Csernátfalu*⁷⁶

- 74) Délig alvó,
Téfelnyaló,
Katlanba heverő,
Rossz fonó.

*Hosszúfalu*⁷⁷

⁷² Seres, 1984, 236. o. 495. sz.

⁷³ Seres, 1984, 237. o. 499., sz.

⁷⁴ Seres, 1984, 236. o. 503. sz.

⁷⁵ Seres, 1984, 238. o. 509. sz.

⁷⁶ Seres, 1984, 239. o. 512. sz.

⁷⁷ Seres, 1984, 238. o. 513. sz.

Mindenbe beleszólónak

- 75) Kotty belé, szilvalé,
Nem kell só belé.

*Csernátfalú*⁷⁸

Fiú-lány

- 76) Fiúk, fiúk gyöngyvirágok,
Lányok, lányok boszorkányok.

*Nagyvárad*⁷⁹

- 77) Lányok,
Tejfeles a szátok,
Fiúk,
Lyukas a csizmátok.

*Köröstárkány*⁸⁰

- 78) Lányok, lányok,
Földi boszorkányok,
Békalyukba (Föld alatt) laknak,
Békát szopogatnak.

*Ant*⁸¹

- 79) Lányok, lányok,
Piros a szoknyátok.
Jobbra-balra inogtok,
Mint a piros pipacsok.

*Éradony*⁸²

- 80) Bagoly mondja a verébnek: nagyfülü,
Fiú mondja a leánynak: gyönyörű.

*Erdőgyarak*⁸³

⁷⁸ Seres, 1984, 240. o. 517. sz.

⁷⁹ Faragó-Fábián, 1982, 314. o. 4421. sz.

⁸⁰ Faragó-Fábián, 1982, 314. o. 4418. sz.

⁸¹ Faragó-Fábián, 1982, 315. o. 4424. sz.

⁸² Faragó-Fábián, 1982, 315. o. 4426. sz.

⁸³ Faragó-Fábián, 1982, 314. o. 4420

Mesterségek

- 81) Fazekas,
Keze-lába agyagas!

*Barcaújfalu*⁸⁴

- 82) Kipp-kopp, kalapács,
Kicsi kovács, nagy kovács.
Üssed, üssed a vasat,
Hogy korogjon a hasad.

*Apáca*⁸⁵

- 83) Halász, vadász, madarász
Üres tarisznyában kotorász.

*Krizba*⁸⁶

- 84) Molnárlegény papucsba jár,
Háza körül a tyúk kárál.

*Cséhtelek, Tóti*⁸⁷

- 85) Suszterlegény,
Megetted a subickot,
Nem nő ki a bajuszod.

*Cséhtelek*⁸⁸

- 86) Ácsok vagyunk, ácsorogunk,
Szekercével fát faragunk.

*Székelyhid*⁸⁹

- 87) Kőművesek fecskék,
A szabók a kecskék,
Csiriznyaló a suszter,
Esztergályos gépember.

*Nagyvárad*⁹⁰

⁸⁴ Seres, 1984, 229. o. 466. sz.

⁸⁵ Seres, 1984, 230. o. 469. sz.

⁸⁶ Seres, 1984, 229. o. 471. sz.

⁸⁷ Faragó-Fábián, 1982, 313. o. 4394. sz.

⁸⁸ Faragó-Fábián, 1982, 312. o. 4399. sz.

⁸⁹ Faragó-Fábián, 1982, 308. o. 4315. sz.

⁹⁰ Faragó-Fábián, 1982, 312. o. 4390.

Iskolával kapcsolatos csúfolók:

88) Óvodások friss tojások,
Iskolások kotlott tojások.

Türkös⁹¹

89) Első osztály i-i-i,
Második osztály bicikli,
Harmadik osztály pipaszár,
Negyedik osztály nagy számár,
Ötödik osztály nagyleány,
Hatodik osztály mönyasszony,
Hetedik osztály vőlegény.

Krizba⁹²

90) Ábéce, vadréce,
Neköd tojik a réce.

Krizba⁹³

Névcsúfolók

91) Annacska, bakmacska,
A férgeket zaklatja.

Esztelnek⁹⁴

92) Anna-banna, likas kanna.

Türkös⁹⁵

93) Ari, Ari, Arika,
Szalonnabőr karika.

Csernátfalu⁹⁶

94) Attika,
Merre van a patika?

Mezőcsávás⁹⁷

⁹¹ Seres, 1984, 233. o. 481. sz.

⁹² Seres, 1984, 233. o. 482. sz.

⁹³ Seres, 1984, 234. o. 485. sz.

⁹⁴ Gazda, 1980, 204. o. 212. sz.

⁹⁵ Seres, 1984, 217. o. 399. sz.

⁹⁶ Seres, 1984, 218. o. 401. sz.

⁹⁷ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 90. o. 676. sz.

95) Ádám,
Tököt viszön a hátán.

*Barcaújfalu*⁹⁸

96) Áron,
Mit eszel a nyáron?

*Hosszúfalu*⁹⁹

97) Árpikának akkora a füle,
Budapesten rádióznak vele.

*Mezőcsávás*¹⁰⁰

98) Benedek,
Ha utánad eredek,
Olyan cipót ereszték,
Soha el nem felejtet.

*Mezőfele*¹⁰¹

99) Bori, Bori, Borbála,
Babot cipel Tordára.

*Nagyvárad*¹⁰²

100) A Dunában úszik egy nyúl,
Csabika utána nyúl.
Meggöpi a markát,
Meggöpi a farkát.

*Mezőcsávás*¹⁰³

101) Mosdani, Dani,
Ne kelljen mindig mondani,
Hogy mosdani, Dani.

*Érkörtléyes*¹⁰⁴

⁹⁸ Seres, 1984, 218. o. 402. sz.

⁹⁹ Seres, 1984, 218. o. 404. sz.

¹⁰⁰ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 91. o. 679. sz.

¹⁰¹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 91. o. 681. sz.

¹⁰² Faragó-Fábián, 1982, 272. o. 3584. sz.

¹⁰³ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 91. o. 690. sz.

¹⁰⁴ Faragó-Fábián, 1982, 272. o. 3593. sz.

- 102) Domokosnak, az okosnak
Lóg a feje, mint a kosnak.
*Albis*¹⁰⁵
- 103) Dorottya,
Felmászott a toronyba.
*Szalacs*¹⁰⁶
- 104) Elek,
Mikor lesz meleg?
Mikor a szemed kimered.
*Mezőcsávás*¹⁰⁷
- 105) Emi, Emi, Emese,
Téged beszél a mese.
*Mezőcsávás*¹⁰⁸
- 106) Erika,
Karmoljon meg a cica.
*Mezőtelki*¹⁰⁹
- 107) Eszter-peszter, csüng a pendel.
*Biharszentjános*¹¹⁰
- 108) Évuska, Évuska,
Zsemlekása, galuska.
*Érmihályfalva*¹¹¹
- 109) Feri, Feri, fityeri,
Macska farkát tekeri,
A pipéket nyergeli.
*Mezőcsávás*¹¹²

¹⁰⁵ Faragó-Fábián, 1982, 273. o. 3607. sz.

¹⁰⁶ Faragó-Fábián, 1982, 273. o. 3609. sz.

¹⁰⁷ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 92. o. 707.sz.

¹⁰⁸ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 92. o. 710. sz.

¹⁰⁹ Faragó-Fábián, 1982, 274. o.3637. sz.

¹¹⁰ Faragó-Fábián, 1982, 275. o. 3657. sz.

¹¹¹ Faragó-Fábián, 1982, 276. o.3678. sz.

¹¹² Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 93. o. 719.sz.

110) Gergely,
Kint a kutya, nyergelj.

*Tenke*¹¹³

111) Gergő, tekergő.

*Mezőcsávás*¹¹⁴

112) Gyuri,
Pusziljon meg Juli.

*Nagyszalonta*¹¹⁵

113) Ida-bida, laboda,
Lábod ide, nem oda.

*Szalacs, Tóti*¹¹⁶

114) Ildikó,
Hosszú lábú kiscsikó.

*Cséhtelek, Tóti*¹¹⁷

115) Jancsi, Jancsi, Jancsika,
Mért nem nőttél nagyobbra?
Lettél volna katona,
Katonából kis király,
Kis királyból nagy király.

*Mezőcsávás*¹¹⁸

116) Jóska, poloska,
A békáknak anyósa.

*Esztelnek*¹¹⁹

117) Juli-buli fakanál,
Az ágy alatt szaladgál.

*Érmihályfalva*¹²⁰

¹¹³ Faragó-Fábián, 1982, 278. o. 3710. sz.

¹¹⁴ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 93. o. 720. sz.

¹¹⁵ Faragó-Fábián, 1982, 278. o. 3717. sz.

¹¹⁶ Faragó-Fábián, 1982, 280. o. 3762. sz.

¹¹⁷ Faragó-Fábián, 1982, 281. o. 3764. sz.

¹¹⁸ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 94. o. 742. sz.

¹¹⁹ Gazda, 1980, 206. o. 223. sz.

¹²⁰ Faragó-Fábián, 1982, 287. o. 3898. sz.

- 118) Katica,
Karmoljon meg a cica.
*Mezőcsávás*¹²¹
- 119) Levi, Levi, Levente,
Három tányér leveske.
*Mezőcsávás*¹²²
- 120) Fuss, Mariska, fut a bika!
*Esztelnek*¹²³
- 121) Márton, a fejét a tejbe mártom.
*Mezőcsávás*¹²⁴
- 122) Matyi, Matyi, sapka,
Mit eszik a macska?
Száz egeret, meg ezeret,
Mégsem bírja a szekeret.
*Mezőcsávás*¹²⁵
- 123) Mihály, itt ne hálj,
Menj haza, mert anyád vár!
*Csernátfalu*¹²⁶
- 124) Olgica
Megkörmölte a cica.
*Mezőcsávás*¹²⁷
- 125) Péter, Péter, pattintás,
Három méter hat ugrás.
*Mezőcsávás*¹²⁸

¹²¹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 95. o. 767. sz.

¹²² Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 96. o. 778. sz.

¹²³ Gazda, 1980, 207. o. 227. sz.

¹²⁴ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 96. o. 789. sz.

¹²⁵ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 97. o. 790. sz.

¹²⁶ Seres, 1984, 222. o. 426. sz.

¹²⁷ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 97. o. 796. sz.

¹²⁸ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 97. o. 800. sz.

126) Rebeka,
Dróton jár a dereka.

*Mezőmènes*¹²⁹

127) Robi, Robi, Tóbiás,
Három kiló húsz dekás.

*Mezőfele*¹³⁰

128) Róza,
Szája piros rózsza.

*Mezőcsávás*¹³¹

129) Samu, Samu, sapka,
Most vette az apja.

*Mezőmènes*¹³²

130) Barátom, Sándor
Bő gagyába táncol.

*Mezőcsávás*¹³³

131) Sára, az orrod sárga,
Letojt a kismadárka.

*Mezőcsávás*¹³⁴

132) Sári, Kati, Mária,
Oly szép, mint a dália.

*Mezőcsávás*¹³⁵

133) Zoli, Zoli, Zoltán,
Tököt visz a hátán,
Ha nem bírja, leteszi,
Földhöz vágja, megeszi.

*Mezőfele*¹³⁶

¹²⁹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 98. o. 811. sz.

¹³⁰ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 98. o. 812.sz.

¹³¹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 98. o. 813. sz.

¹³² Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 98. o. 814. sz.

¹³³ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 98. o. 822. sz.

¹³⁴ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 99. o.827. sz.

¹³⁵ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 99. o. 829. sz.

¹³⁶ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 99. o. 837. sz.

- 134) Zsiga,
Lábadnál a csiga,
El ne taposd, nézz le rája,
Ő is Isten állatkája.

*Mezőcsávás*¹³⁷

- 135) Zsófiika,
Mikor megyünk lagziba?

*Mezőcsávás*¹³⁸

- 136) Zsuzsika,
Törökbúza csutika!

*Krizba*¹³⁹

8.1.7. Más mondókák

Állni tanító

- 137) Áll a baba, áll,
Áll a baba, áll,
Mint a gyertyaszál,
Eszteendőre vagy kettőre
Nagylány leszen már.

*Tenke*¹⁴⁰

Járni tanítók

- 138) Jár a baba, jár
Mint egy kismadár,
Holnapután a kert alatt
Lepkét is fog már.

*Berettyószeplak*¹⁴¹

¹³⁷ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 99. o. 839. sz.

¹³⁸ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 99. o. 840.sz.

¹³⁹ Seres, 1984, 223. o. 437. sz.

¹⁴⁰ Faragó-Fábián, 1982, 79. o. 771. sz.

¹⁴¹ Faragó-Fábián, 1982, 80. o. 795. sz.

- 139) Ki ér ide hamarébb
Annak adok ciberét.

*Szalacs*¹⁴²

- 140) Egyes napokhoz kötődők
Midőn eljön Simon, Júdás,
Didereg, fázik a gatyás.
(október 28.)

*Cséhtelek, Éradony, Mezőtelegd*¹⁴³

- 141) Szervác, Pongrác, Bonifác,
Meleg ruhát, nem gatyát.
(fagyosszentek: május 12-14.)

*Érkörtvélyes*¹⁴⁴

Évszakok

- 142) Varjú károg, fúj a szél,
Esik a hó, itt a tél.

*Margitta*¹⁴⁵

Gyógyító mondókák

Újholdkor, ahova besüt a hold, a szümölcsös kezünket odadörzsöljük, s közben mondogatjuk:

- 143) Mire a hold betelik,
Az én szümölcsöm elmúlik.

*Éradony*¹⁴⁶

Teliholdkor mondták, miközben mutatóujjukkal a seb körül köröztek:

- 144) Amit látok, megújuljék,
Amit kerekítek,

*Mezőbaj*¹⁴⁷

¹⁴² Faragó-Fábián, 1982, 84. o. 869. sz.

¹⁴³ Faragó-Fábián, 1982, 134. o. 1531. sz.

¹⁴⁴ Faragó-Fábián, 1982, 134. o. 1524. sz.

¹⁴⁵ Faragó-Fábián, 1982, 121. o. 1353. sz.

¹⁴⁶ Faragó-Fábián, 1982, 260. o. 3393. sz.

¹⁴⁷ Faragó-Fábián, 1982, 216. o. 3394. sz.

- 145) Búj-báj, macskamáj,
Ha meggyógyul, majd nem fáj.

*Nagyszalonta*¹⁴⁸

- 146) Csihány csípte, macska nyalta,
Boldogasszony (Bábaasszony) gyógyította.

*Mezőcsávás, Galambod*¹⁴⁹

Fogváltáskor, a gyermek vagy hátra, vagy a tűzbe dobja a kiesett tej-
fogat:

- 147) Öreg-öreg apám!
Adok neköd csontfogat,
Adjál neköm vasfogat!

*Barcaújfalu*¹⁵⁰

- 148) Egér, egér, adj fogat!
Adok neked csontfogat,
Adjál nekem vasfogat.

*Hosszúfalu*¹⁵¹

Csaláncsípéskor:

- 149) Csiháncsípés, lóharapás,
Melyik múlik el hamarább?

*Apáca*¹⁵²

Fürdés után:

Ha a gyermek fülébe víz megy fürdéskor, rátapasztja a tenyerét és fél
lábon ugrálva mondja:

- 150) Az én fülem akkor fájjon,
Mikor a víz felfelé foly.

*Tatrang*¹⁵³

¹⁴⁸ Faragó-Fábián, 1982, 115. o. 1268. sz.

¹⁴⁹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 85. o. 617. sz.

¹⁵⁰ Seres, 1984, 212. o. 371. sz.

¹⁵¹ Seres, 1984, 212. o. 372. sz.

¹⁵² Seres, 1984, 212. o. 373. sz.

¹⁵³ Seres, 1984, 208. o. 355. sz.

151) Iliom, biliom,
Kégyóm, békám,
Bújj ki fülem bőriből.

*Barcaújfalu*¹⁵⁴

Szerencse-biztosítók:

Új ruha viselésekor meghúzták a gyermek fülét:

152) Az új ruha szakadjon el,
A régi lány maradjon meg.

*Hosszúfalu*¹⁵⁵

Gyermekkorunkban úgy hittük, a kéményseprő szerencsét hoz, ha háromszor megfordulunk, vagy hirtelen ing- vagy kabátgombot szorítunk, és a találkozás után fehér lovat vagy szivárványt látunk:

153) Fehér lovat látok,
Szerencsét találok.

*Mezőcsávás*¹⁵⁶

154) Szivárvány alá állok,
Jó szerencsét várok.

*Éradony*¹⁵⁷

Evéssel kapcsolatos mondóka:

155) Vegyetek, egyetek,
Nőjjön a begyetek.

*Mezőcsávás*¹⁵⁸

Egyéb mondókák

156) Örök harag, fakalán,
Többet hozzám ne szóljál!

*Hosszúfalu*¹⁵⁹

¹⁵⁴ Seres, 1984, 212. o. 356. sz.

¹⁵⁵ Seres, 1984, 212. o. 374. sz.

¹⁵⁶ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 86. o. 626. sz.

¹⁵⁷ Faragó-Fábián, 1982, 143. o. 1670. sz.

¹⁵⁸ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 80. o. 572. sz.

¹⁵⁹ Seres, 1984, 247. o. 539. sz.

Amikor összevesznek a gyermekek, akkor mondják:

157) Aki reám haragszik,
Egyék kutyát tavaszig;
Tavas után egeret,
Míg a szeme kimered!

*Esztelnek*¹⁶⁰

A gyermekek, ha összeverekednek, így választják szét őket:

158) Két kakas kétfelé,
A harmadik hazafelé!

*Esztelnek*¹⁶¹

Ha egyik gyermek leszamarazza a másikat, az így válaszol:

159) – Te vagy a számár!
Aki mondta legelőre,
Az a számár vezetője.
Aki mondta utoljára,
Az a számár unokája.
Aki mondta, éppen az,
Te mondtad, és te vagy az!

*Hosszúfalu*¹⁶²

Amikor elcserélnék valamit, akkor mondják:

160) Cserebere, fogadom,
Többet vissza nem adom.
Amíg élek, enyém lesz,
Holtom után tiéd lesz.

*Hosszúfalu*¹⁶³

¹⁶⁰ Gazda, 1980, 193. o. 139. sz.

¹⁶¹ Gazda, 1980, 193. o. 140. sz.

¹⁶² Seres, 1984, 246. o. 536. sz.

¹⁶³ Seres, 1984, 248. o. 543. sz.

161) Cserebere vásár,
Többet vissza nem jár,
Hogyha visszakéred,
Kutya lesz a véred.

*Hosszúfalu*¹⁶⁴

162) Szász a lovát eladta,
Többet vissza nem kapja.

*Krizba*¹⁶⁵

Ha valaki beleüti az orrát más dolgába, vagy olyant kérdez, amihez nincs köze, ezt mondják:

163) Érdekel-e?
Érdekel.
Ülj polcra, s énekelj.

*Esztelnek*¹⁶⁶

Április elsején az elbolondítottat kicsúfolják:

164) Áprilisknak bolondja,
Felmászott a toronyba.
Megkérdezte, hány óra?
Fél tizenkettő,
Bolond mind a kettő.

*Esztelnek*¹⁶⁷

8.2. Kiolvasók

A gyermekek a játékban kiolvasás által választják ki, hogy az adott játékban ki milyen feladatot, szerepet tölt be: ki lesz a fogó, a hunyó, a fekete ember, stb. A kiolvasás úgy történik, hogy a gyermekek sorban, félkörben vagy körben állnak. A kiolvasó minden negyedre rámutat

¹⁶⁴ Seres, 1984, 248. o. 544. sz.

¹⁶⁵ Seres, 1984, 248. o. 545. sz.

¹⁶⁶ Gazda, 1980, 194. o. 146. sz.

¹⁶⁷ Gazda, 1980, 195. o. 153. sz.

valakire vagy megérinti, s akire az utolsó szótag esik, az lesz a fogó, a hunyó, a gyűrűkereső, stb. Érintheti a többiek ökölbe szorított kezét, mindkét előre nyújtott öklét, vagy vállát, mellét; lehet úgy is, hogy egyszer saját magára, majd egymás után a körben állókra mutat, és így ér a szöveg végére. Lehet úgy is, hogy akire esik az utolsó szótag az kiesik, s a végén az lesz a fogó, aki bent maradt.

165) Egyetem-begyetem, karkantyú

*Nagyszalonta*¹⁶⁸

166) Egydem-begyedem, tenger-tánc,
Szól a rigó rakottyán.
Cérnára, cinegére,
Hess ki, liba, a tetőre, hess!

*Esztelnek*¹⁶⁹

¹⁶⁸ Bartók-Kodály, 1951, 15. o. 40. sz.

¹⁶⁹ Gazda, 1980, 212. o. 258. sz.

167) Egyedem-begyedem, kender-tánc,
Hallod, sógor, kit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
Csak egy darab kenyeret.
Fűszál, szalmaszál,
Eredj, pajtás, te hunyjál.

*Türkös*¹⁷⁰

168) An, tan, té-nusz,
Szó, raka, té-nusz.
Szó, raka, tiki, táká,
Alá, bálá, bim, bam, busz!

*Esztelnek*¹⁷¹

169) Án, dán, dé-nusz,
Szol, láká, té-nusz.
Szol, láká, tiki-táká,
Álá-bálá, bam-busz-ka,
Te vagy már a fo-gócs-ka.

*Mezőcsávás*¹⁷²

170) Ápá, cupá, fundá-luká,
Funda kávé kámán-duká.
Áp, cup, fundá-luk,
Funda kávé dá-mán-duk.

*Galambod*¹⁷³

171) En-tem, titijom,
Bok-ros liliom.
Kire esik a százkettő,
Az lesz a cica.
Tizenkettő, huszonkettő... százkettő.

*Tatrang*¹⁷⁴

¹⁷⁰ Seres, 1984, 249. o. 548. sz.

¹⁷¹ Gazda, 1980, 216. o. 285. sz.

¹⁷² Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 123. o. 1136. sz.

¹⁷³ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 124. o. 1153. sz.

¹⁷⁴ Seres, 1984, 255. o. 577. sz.

172) Ettyem-pettyem, pitypalóra,
Szól a rigó kiskorába.
Gyere ide, kismadárka,
Szállj a rózsafá-ra,
Hess, hess, hess!

*Mezőcsávás*¹⁷⁵

173) Ecki-pecki, berecki,
Te kis Jancsi, mehetsz ki.

*Mezőcsávás*¹⁷⁶

174) Ica, bica, ciböre,
Neköd mondom, állj ki te!

*Apáca*¹⁷⁷

175) Egy, kettő, három, négy, öt,
Nagy-mama harisnyát köt.
Se nem kicsi, se nem nagy,
Ez a kislány kimarad.

*Esztelnek*¹⁷⁸

176) Kicsi csupor, kis kancsó,
Meg is van már a hunyó.

*Esztelnek*¹⁷⁹

177) Piros kendő pi, pi, pi,
Alatta van valaki.
Két kis egér, két kis nyúl,
Álljon ki az ifiúr!

*Esztelnek*¹⁸⁰

¹⁷⁵ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 114. o. 1033. sz.

¹⁷⁶ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 126. o.1182. sz.

¹⁷⁷ Seres, 1984, 253. o. 569.sz.

¹⁷⁸ Gazda, 1980, 213. o. 266. sz.

¹⁷⁹ Gazda, 1980, 214. o. 272. sz.

¹⁸⁰ Gazda, 1980, 214. o. 278. sz.

8.2.1. Ökölütögetéssel

A körben álló gyermekek mindkét öklüket előretartják, a kiolvasó ütemesen megériinti mindegyiket. Akire esik az utolsó szótag, hátrateszi azt az öklét. Az lesz a kiválasztott játékos, akinek utoljára marad elől az egyik ökle.

178) Éni, péni, jupi, téni,
Efer, gefer, gumi, néni.
Ág, szál, tubi, tusz.
Tegyük hasra, hason bánya,
Ősz bánya boszorkanya,
Test!

*Esztelnek*¹⁸¹

179) Kiszökött a gom-bóc a fazék-ból,
Utánament Mar-csa fazakas-tól.
Tól, tól, tól, fazakas-tól.

*Esztelnek*¹⁸²

180) Madarak vótunk, fődre szálltunk,
Búzaszemet kapirgáltunk,
Egy, kettő, tizenkettő,
Te leszel a jó kergető.

*Pürkerec*¹⁸³

181) Két kis kakas összeyeszett,
A verembe belesett.
Szir, szál, szalmaszál,
Eredj, pajtás, te hunyjál.

*Bácsfalu*¹⁸⁴

182) Erdő mélyén egy kis manó,
Fűszálakat számolgató.
Egy-pety, libabegy,

¹⁸¹ Gazda, 1980, 217. o. 293. sz.

¹⁸² Gazda, 1980, 218. o. 298. sz.

¹⁸³ Seres, 1984, 254. o. 573. sz.

¹⁸⁴ Seres, 1984, 253. o. 567. sz.

Reád esik huszonegy:
Egy, kettő, három... huszonegy.

*Mezőcsávás*¹⁸⁵

183) Ó, ó, ó,
Tündérkaszinó,
Akire jut a százkettő,
Az lesz a fogó:
Kettő, tizenkettő... százkettő.

*Mezőcsávás*¹⁸⁶

184) Elmentem a pincébe
Almát lopogat-ni,
Utánam jött nagyapám
Hátba vereget-ni.
Nád közé búj-tam,
Nád-sípot fúj-tam,
Az én sípom ezt fújta:
Gí, gá, gú,
Te leszel most a hu-nyó.

*Galambod*¹⁸⁷

A következő kiolvasóban az a játékos, akire az utolsó ütem esik, egy szint nevez meg.

185) Egy ember házat akar építeni,
Azt se tudja, milyen színűre fesse.
Mondj egy színt te!

Akire mutat, az mond egy szint, pl.: piros.

Ezután a kiolvasó erre a szövegre kiolvas:

Van-é neköd ulyan szín?

¹⁸⁵ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 117. o.1078. sz.

¹⁸⁶ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 118. o. 1083. sz.

¹⁸⁷ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 121. o. 1119. sz.

Akire most az utolsó szó esett, megnézi a ruháját, s ha van olyan színű ruhája, kiáll. Aki utolsónak marad, az lesz a fogó.

*Barcaújfalu*¹⁸⁸

A következő kiolvasóban is szint kell választani, mint az előzőben, és megállapodás szerint a játékos vagy kiesik, vagy bent marad, ha van olyan színe.

186) Egy tolltartóban

Három színű ceruza van.

Milyen színt szeretsz te?

Van-é neked olyan színed?

*Mezőcsávás*¹⁸⁹

187) Mese, mese, far-kas,

Bújj a lyukba, ott hallgass.

Kata, Kata, két garas,

Neked adom, csak hallgass.

*Mezőcsávás*¹⁹⁰

188) Mese, mese, meskete,

Tizenkét csöpp egérke

Fut a világ végére,

Kerek világ szélére,

Hol az idő időtlen,

Szalmaszita szőrtelen,

Hol a törvényt fecske írta.

*Mezőfele*¹⁹¹

189) Mese a holdban,

Gúnár a tóban,

¹⁸⁸ Seres, 1984, 260. o. 596. sz.

¹⁸⁹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 119. o. 1099.sz

¹⁹⁰ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 128. o. 1205. sz.

¹⁹¹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 131. o. 1253. sz.

Kacsa a folyóban,
Hunyó a sarokban.

*Mezőcsávás*¹⁹²

8.3. Eszközös játékok

190) Labdajáték, falhoz verő kidobással
Egy előre,
Két kettőre,
Három hatra,
Hat kilencre,
Kilenc tízre,
Tizenegyre,
Vörös király,
Zöld Peti,
Üsd a hátát,
Puff neki!

*Galambod*¹⁹³

8.4 Mozgásos játékok

8.4.1 Ölbeli gyermek játéakai

A felnőtt, miközben a szöveget mondja, a gyermek különböző testrészeit: arcát, haját, nyakát, kezét, stb. csiklintja, cirógatja, simogatja, a hónalját megcsiklintja.

Orr-összedörzsölő

Összefenjük az orrunkat jobbról-balról

¹⁹² Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 131. o. 1254. sz.

¹⁹³ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 117. o. 1072. sz.

- 191) Én is pisze, te is pisze,
Gyere, pisze, vesszünk össze.

*Bácsfalu*¹⁹⁴

Arcsimogató

- 192) Ciróka, maróka,
Mit főztél?
Kását.
Hova tetted?
A pad alá.
Megette a pap macskája,
Kác-kác-kác.(Cikk-bakk-bakk.)

*Asszonyvására, Erdőgyarak*¹⁹⁵

Arcmutogatók

A kicsi arcának részeit mutogatjuk, miközben mondjuk:

- 193) Hazajövök, kinyitom az ajtót,
Kinyitom az ablakokat, kisöpörgetek.
Bétöszöm az ablakokat, bétöszöm az ajtót,
Egyet csavarintok a kócson, s elmenyök hazulról.

*Krizba*¹⁹⁶

- 194) Sűrű erdő, kopasz mező, (*haj, homlok*)
Pillogtató, szuszogtató, (*szem, orr*)
Tátogtató, (*száj*)
Itt lemegy, (*toroktól le a gyomorig*)
Itt megáll,
Itt a kulacs,
Itt igyál.

*Ottomány*¹⁹⁷

- 195) Kukkantója, (*szem*)
Szusszantója, (*orr*)
Hallgatója, (*fül*)

¹⁹⁴ Seres, 1984, 169. o. 195. sz.

¹⁹⁵ Faragó-Fábián, 1982, 49. o. 314. sz.

¹⁹⁶ Seres, 1984, 165. o. 180. sz.

¹⁹⁷ Faragó-Fábián, 1982, 53. o. 365. sz.

Tátogója, (*száj*)
 Dobbantója, (*láb*)
 Lobogója, (*kar*)
 Mutogatója. (*mutató ujj*)

*Tenke*¹⁹⁸

196) Itt van az oltár, (*homlok*)
 Itt van a két gyertya, (*szemek*)
 Itt van a két párna, (*orca*)
 Itt bemegy a harangozó, (*megsimítja a száját*)
 Meghúzza a harangot, (*fülek*)
 Bim-bam, bim-bam.

*Hegyköztóttelek*¹⁹⁹

Fejhajtogató

197) Szita, szita, sűrű szita.
 Ma szítálok, holnap sütök,
 Néked egy kis cipó sütök,
 Megzsírozom, megvajazom,
 Szeretettel neked adom.

*Kiskereki*²⁰⁰

Ujjasdik

A felnőtt sorra megfogja a kisgyermek ujjait, hüvelykujjától a kisujja felé, miközben mondja a szöveget.

198) Ez elment vadászni,
 Ez lőtt egy nyulat,
 Ez hazavitte,
 Ez megsütötte,
 Ennek nem hagytak semmit,
 Azért olyan kicsike.

*Margitta*²⁰¹

¹⁹⁸ Faragó-Fábián, 1982, 55. o. 399. sz.

¹⁹⁹ Faragó-Fábián, 1982, 56. o. 401. sz.

²⁰⁰ Faragó-Fábián, 1982, 206. o. 2580. sz.

²⁰¹ Faragó-Fábián, 1982, 65. o. 550. sz.

- 199) Az első meglőtte,
A második hazavitte,
A harmadik megfőzte,
A negyedik megette,
Az ötödiknek egy picit sem hagyott.

*Tenke*²⁰²

Tenyeresdik

Mutatóujjunkkal kört rajzolunk a gyermek tenyerébe, majd mutató- és középső ujjunkkal (váltogatva) végigszaladunk a karján, és a nyaka körül megcsiklandozzuk:

- 200) Kerekecske, dombocska,
Itt szalad a nyulacska.
Itt lefut, itt megáll,
Itt egy körutat csinál,
Csik, csik, csik!

*Hosszúfalu*²⁰³

- 201) Kerekecske, dombocska,
Merre fut a nyulacska?
Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Itt megbújik, itt elbújik,
Hogy senki meg nem leli.

*Berettyószéplak*²⁰⁴

- 202) Kerekecske, dombocska,
Itt van, itt van a nyulacska,
Itt, itt, itt.

*Tóti*²⁰⁵

- 203) Bezsere, bezsere, bezsere,
Volt egyszer egy kertecske,
Abba volt egy káposztácska,

²⁰² Faragó-Fábián, 1982, 66. o. 563. sz.

²⁰³ Seres, 1984, 167. o. 189. sz.

²⁰⁴ Faragó-Fábián, 1982, 61. o. 484. sz.

²⁰⁵ Faragó-Fábián, 1982, 61. o. 487. sz.

Rászokott a kisnyulacska,
Arra ment a kert gazdája,
Ide-oda futott a nyulacska.

*Siter*²⁰⁶

Tenyeresdi és ujjasdi együtt

A gyermek tenyerén körözés után az ujjainak a kiolvasása következik egyenként, a hüvelykujjától kezdődően:

204) Kerek, kerek dombocska,
Itt lakik a nyulacska.
Ez elmönt vadászni,
Ez meglőtte,
Ez hazavitte,
Ez megsütötte,
Ez az icike-picike mögötte,
Mégis olyan icike-picike,
Mind amilyen te vagy!

*Apáca*²⁰⁷

Tapsoltatók

Szöveg közben megfogjuk a kisbaba kezét és összetapsoltatjuk, később már maga is tud tapsolni.

205) Tapsi, kacsám, tapsi, mit eszik a vaksi?
Egeret, bogarat, mindenféle madarat.

*Csernátfalu*²⁰⁸

206) Tapsi, tapsi mamának,
Cukrot ad (ád) a babának.
Belfenyér, Erdőgyarak, Margitta, Tenke,
Nagyszalonta, Nagyvárad, Paptamási²⁰⁹

²⁰⁶ Faragó-Fábián, 1982, 57. o. 422. sz.

²⁰⁷ Seres, 1984, 167. o. 190. sz.

²⁰⁸ Seres, 1984, 168. o. 192. sz.

²⁰⁹ Faragó-Fábián, 1982, 67. o. 580. sz.

- 207) Tapsi, tapsi, mamának
Mit adunk a babának?
Tejet, vaját, kenyeret,
Nőjjön nagyra a gyerek.

*Érmihályfalva*²¹⁰

- 208) Tapsi, tapsi mamának,
Cukrot ad a lányának,
Piros csizmát fiának.

*Tenke*²¹¹

- 209) Tapsi, tapsi papának,
Cukrot hoz a babának.

*Ant*²¹²

- 210) Tapsi, tapsi, tapsika,
Ennivalót hoz mama
Libuskáknak,
Kis kacsáknak,
Ficáncoló
Halacskáknak.

*Cséhtelek*²¹³

Ökölütögetők

Szöveg közben a gyermek öklét kétszer összeütögették úgy, hogy az egyik ököl volt felül, kétszer úgy, hogy a másik.

- 211) Tekeröm, tekeröm,
Töröm, töröm, töröm!

*Krizba*²¹⁴

- 212) Töröm, töröm a mákot,
Sütök vele kalácsot,

²¹⁰ Faragó-Fábián, 1982, 68. o. 588. sz.

²¹¹ Faragó-Fábián, 1982, 68. o. 604. sz.

²¹² Faragó-Fábián, 1982, 69. o. 617. sz.

²¹³ Faragó-Fábián, 1982, 70. o. 628. sz.

²¹⁴ Seres, 1984, 168. o. 194. sz.

Uccu tóla, motóla,
Neked adom, anyuka.

*Kágya*²¹⁵

Kézcsipkedők

Egymás kézfejét egymás fölött megcsípjük, a ritmusra mozgatjuk fel-le,
majd a végén széthessentjük:

213) Csiپی csóka,
Varjú vágja,
Holló kopácsolja.

*Ant, Nagyvárad, Örvénd*²¹⁶

214) Csiپی csóka, varjú vágja,
Hiss (hess) fel a nagy diófára.

*Hegyköztótelek*²¹⁷

215) Csiپی csóka,
Varjú vágja,
Kakas parancsolja,
Hess, hess, hess innen el.

*Berettyószéplak*²¹⁸

216) Csiپی-csiپی, csóka,
Vakvarjúcska,
Jó volt-e a
Kisfiúcska?
Ha jó volt a
Kisfiúcska,
Ne csípd meg őt,
Vakvarjúcska.

*Éradony, Kágya, Köröstárkány, Mezőbaj,
Nagyszalonta, Rév, Tenke, Tóti*²¹⁹

²¹⁵ Faragó-Fábián, 1982, 70. o. 632. sz.

²¹⁶ Faragó-Fábián, 1982, 71. o. 647. sz.

²¹⁷ Faragó-Fábián, 1982, 71. o. 651. sz.

²¹⁸ Faragó-Fábián, 1982, 71. o. 653. sz.

²¹⁹ Faragó-Fábián, 1982, 73. o. 684. sz.

A kisgyermeket, amikor már tud ülni, a székre vagy asztalra ültetjük. Megfogjuk a két lábát és ritmikusan (negyed lüktetésre), előre-hátra lóbáljuk, miközben énekelünk.

*Parajd*²²²

220) Lóg a lába, lóg a,
Nincsen semmi dolga,
Mert ha dolga volna,
A lába nem lógna.

Erdőgyarak, Élesd, Érbogyoszló, Érkörtvélyes,
Kiskereki, Körösjánosfalva, Mezőtelki, Tóti, Nagy-
szalonta, Nagyvárád, Szalacs, Szalárd, Tamáshida²²³

Csiklandoók

A magasba mutatunk, s ha a gyermek felnéz, jól megcsiklandozzuk a nyakát.

221) Né, hol van a gégevágó csillagocska!
Itt van, itt van, itt van!

*Krizba*²²⁴

Miközben a szöveget mondjuk, ujjainkkal a bogár mászását utánozzuk a gyermek testrészein, a végén megcsiklandozzuk a hasát, nyakát, orrát.

222) Megyen bogár, viszi farát,
Eszi meg az Emi nyakát.
Hámm, hámm, hámm!

*Hosszúfalu*²²⁵

223) Mászik a mamas,
Nem kap szállást,
Itt egy kicsi faláskát!

*Bácsfalu*²²⁶

²²² Lázár, 2002, 165. o. 57. sz.

²²³ Faragó-Fábián, 1982, 77. o. 745. sz.

²²⁴ Seres, 1984, 165. o. 182. sz.

²²⁵ Seres, 1984, 166. o. 183. sz.

²²⁶ Seres, 1984, 166. o. 184. sz.

224) Mászik a bogár nagy lábával,
Mögöszön a nagy szájával,
Hámm, hámm, hámm!

*Apáca*²²⁷

Táncoltató

A picic babát ölünkbe vesszük, hogy álljon, majd emelgetjük és erre-arra fordítjuk.

225) Cini-cini muzsika

Cini-cini muzsika, muzsika, muzsika, muzsika.
Tán-cel a lán-czi-ka, zsi-zsi-ka, zsi-zsi-ka, zsi-zsi-ka.
De min-csen me-ki gon-ja, e-gye-dül kell, hogy jö-je.
E-gye-dül, e-gye-dül, a-meg pán-jó, azú ké-műl.

*Mezőcsávás*²²⁸

Höcögtető

A szöveg ritmusára a kicsit ölbe vesszük, térdünkre vagy lábfejünkre ültetjük és úgy lovagoltatjuk-höcögtetjük.

226) Gyé, te fakó, gyé, te sárga,
Így mönyünk el a vásárba,
Gyé, te, gyé!

*Apáca*²²⁹

²²⁷ Seres, 1984, 166. o. 186. sz.

²²⁸ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 44.156 sz.,

²²⁹ Seres, 1984, 172. o. 208. sz.

227) Gyé, te lovam, a vásárba!
Mit hozzunk a tarisznyába?
Pogácsát, magyarót,
Jó gyermekeknek valót.

*Apáca*²³⁰

228) Gyí, lovam, Barassóba

*Sepsibükszád*²³¹

229) Gyí, lovam, Barassóba

A kicsi gyermekeket térdre ültetve lovagoltatjuk, miközben énekelünk. A „vékony vesszőt a likára” szövegrésznél kicsit megsuppogtatjuk a gyermek fenekét.

*Gyimesközéplak*²³²

²³⁰ Seres, 1984, 172. o. 209. sz.

²³¹ Lázár, 2002, 167. o. 62. sz.

²³² Lázár, 2002, 168. o. 63. sz.

- 230) Ülj fel lóra, lapítóra,
Csá bé, bíró, Barassóba!
Mit veszünk mi Marikának?
Csengőt-bengőt a nyakára,
Csípős vesszőt a likára!

*Apáca*²³³

A lovagoltatás üteme soronként lassul, a mondóka gyorsról lassúra vált, ez szerint mozgunk:

- 231) Így mennek a gavallérok, így mennek a gavallérok.
Így mennek a huszárok, így mennek a huszárok.
Így mennek az öreg papok, így mennek az öreg papok.

*Bácsfalu*²³⁴

- 232) Hőc, hőc (höcc, höcc), katona,
Ketten ülünk a lóra.
Zabot adunk a lónak,
Cukrot meg a csikónak.

*Éradony*²³⁵

- 233) Hőc, hőc, katona,
Ketten ülünk egy lóra,
Hárman meg egy csikóra.

*Szalacs*²³⁶

- 234) Hőc, hőc, katona,
Ketten ültünk egy lóra
Hárman meg a cocóra.
Gyű, te fakó, Várad felé,
Onnét pedig visszafelé,
Gyű, gyű, gyű.

²³³ Seres, 1984, 173. o. 213. sz.

²³⁴ Seres, 1984, 173. o. 214. sz.

²³⁵ Faragó-Fábián, 1982, 90. o. 978. sz.

²³⁶ Faragó-Fábián, 1982, 91. o. 994. sz.

Gyű, te fakó, perecért,
Holnapután kalácsért,
Gyű, gyű, gyű.

*Hegyköztóttelek*²³⁷

235) Gyí, Szalacsra, gyí, gyí, gyí,
Mit hozzunk Lacikának?
Csengőt-bongót a nyakára,
Tüskés (csipkés) vesszőt popójára (a hátára).

*Szalacs*²³⁸

236) Gyí, lovam, Brassóba,
Mit hozzon a gazda?
Almát, diót,ogyorót,
Jó gyerekeknek valót.

*Érbogyoszló*²³⁹

237) Gyű, Váradra, meg vissza,
A lovamat add vissza,
Mert ha vissza nem adod,
Megcsípem a kis farod.

*Örvénd*²⁴⁰

238) Így lovagolnak a dámák,
Így meg a huszárok,
Így meg a betyárok.

*Biharpüspöki*²⁴¹

²³⁷ Faragó-Fábián, 1982, 91. o. 995. sz.

²³⁸ Faragó-Fábián, 1982, 95. o. 1057. sz.

²³⁹ Faragó-Fábián, 1982, 95. o. 1059. sz.

²⁴⁰ Faragó-Fábián, 1982, 95. o. 1066. sz.

²⁴¹ Faragó-Fábián, 1982, 96. o. 1078. sz.

- 241) Gólya viszi a fiát,
Elejti a tojását,
Potty (zsupsz).

*Csokaly, Erdőgyarak, Gálospetri, Mezőtelki,
Nagykakucs, Nagyvárad, Székelyhíd*²⁴⁴

- 242) Gólya viszi a fiát,
Hullatja a tojását,
Potty, potty, potty,
A földre lerogy.

*Albis*²⁴⁵

- 243) Gólya a fiát viszi,
Ha megunja, leteszi.

*Érselénd*²⁴⁶

8.5.2. Páros tapsoló

- 244) Ráz, váj, tri

Két kislány egymással szemben állva kezüket összefogják, háromszor le és fel himbálják, majd elengedik és vállmagasságban előbb mindkét tenyerüket, majd a jobbat, ezután a balt összecsapják, aztán előlről kezdik (mindkét tenyér, bal és a jobb), miközben mondják:

Ráz, váj, tri,
Zummáj, mili, mili, dani,
Zummáj zá,
Anáké démá,
Iszavé jumma.

Vagy:

Anáká démá,
Aszavé jumma szeve,
Zummáj, zummáj, zummáj zá.

*Krizba*²⁴⁷

²⁴⁴ Faragó-Fábián, 1982, 87. o. 923. sz.

²⁴⁵ Faragó-Fábián, 1982, 87. o. 925. sz.

²⁴⁶ Faragó-Fábián, 1982, 88. o. 931. sz.

²⁴⁷ Seres, 1984, 267. o. 610. sz.

8.5.3. Sótörés

Egymásnak háttal áll két gyermek, karjukat összekulcsolják, majd egyikük lehajolva hátára emeli a másikat, és kérdi:

245) Ignác, mit látsz?

A válasz:

Eget, földet, vaskarikát,

Átszököm a patikát.

Ezután cserélnek, a másik emeli hátára az egyiket.

*Krizba*²⁴⁸

8.5.4. Forgás egyedül

Lányok gyorsan forognak maguk körül, a szoknyájuk kiterül, miközben mondják:

246) Ángyomasszony kását főzött,

Tejbe, vajba, vassfazékba.

Ilyen a fedője!

A szöveg végén hirtelen leguggolnak: a játék szépségét a leguggolt lányok kiterült szoknyája nyújtja.

*Sepsiszentgyörgy*²⁴⁹

8.5.5. Guggolás körjátékok

247) Ég a gyertya, ég

Egymás kezét fogjuk, és énekelve körbejárunk. Az ének végén mindenki leguggol. Ha valaki elesik, a kör közepébe kell állnia. Addig marad

²⁴⁸ Seres, 1984, 297. o. 652. sz.

²⁴⁹ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 69. o.

ott, amíg egy másik eleső játékos ki nem váltja. A játékot addig játsszuk, amíg a játékosok igénylik.

*Mezőcsávás*²⁵⁰

248) Kerem borsó

Egymás kezét fogva, énekelve körbejárunk. A „Kucori” szövegrésznél leguggolunk, aki elesik, az kiáll a játékból. A végére csak egy játékos marad, és újra kezdjük a játékot.

*Csíkszentsimon*²⁵¹

249) Keringő bába

Egymás kezét fogva, énekelve körbejárunk. A „csüccs” szövegrésznél leguggolunk, majd a következő ének alatt ellenkező irányba is mehetünk.

*Válaszút*²⁵²

²⁵⁰ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 182. o. 1426. sz.

²⁵¹ Lázár, 2002, 179. o. 86. sz.

²⁵² Lázár, 2002, 179. o. 87. sz.

8.5.6. Kifordulós körjátékok

250) Lánc, lánc, eszterlánc

Egymás kezét fogva, énekelve elindulunk körbe. „Marika” helyett valakinek a saját nevét mondjuk. A megnevezett játékos kifele fordul a körből, és úgy halad tovább. Ha a körben többen vannak azonos nevű játékosok, akkor minden olyan nevű kifordul. A gyermekek nevét sorban énekeljük, és addig tart a játék, amíg mindenki sor kerül.

*Gyimesközeplok*²⁵³

251) Lánc, lánc, eszterlánc

Egymás kezét fogva, énekelve elindulunk körbe. Amikor az ének végéhez érkezünk, Mariska helyett valakinek a nevét mondjuk. A megnevezett játékos kifele fordul a körből, és úgy halad tovább. Ha a körben többen vannak azonos nevű játékosok, akkor mindenki, akinek az a neve, kifordul. A gyermekek nevét sorban énekeljük, és addig tart a játék, amíg mindenki sor kerül.

²⁵³ Lázár, 2002, 181. o. 89. sz.

Lán- c, lán- c, esz - ter - lán- c, esz - ter - lán - ci cer - na.
 Csi - na val - lá val - lá val - lá, má - gis ka - rú - dul - na
 Pénz val - lá ka - ri - lá ka - ri - lá.
 For - dul - jon ki az - ra, Ma - rcs - ka - ról ka - ri

*Avasútváros*²⁵⁴

252) Hej, ruca máca

A lányok egymás kezét fogva énekelve körbejárnak. A „Forduljon meg hátra” szövegrésznél sorban kifordulnak.

Hej - ru - ca má - ca, Hej má - ca má - ca.
 Csé - de - sem Ko - rós Zsu - zsa, for - dul - jon meg, há - ra

Amikor mindenki kifordult, egy kiválasztott játékos megszakítva a kört, a mellette álló játékoskal kezét felemelve kaput tart, míg a lánc másik vége áthúzza a kapun a láncot. A kézfogást nem engedjük el, a végén az egyik kaputartó átfordul a karja alatt.

*Gerendkeresztúr*²⁵⁵

²⁵⁴ Bartók-Kodály, 1951, 158. o. 302. sz.

²⁵⁵ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 158. o. 1. sz.

253) Ostoring, ostoring

Egymás kezét fogva, énekelve elindulunk körbe. Akinek a nevét énekeljük, az kifele fordul a körből, és a többiek kezét fogva így halad tovább. A gyermekek nevét sorban énekeljük, és addig tart a játék, amíg mindenki kifordul.

Arad²⁵⁶

254) Hej gerenda, gerenda

Egymás kezét fogva, énekelve elindulunk körbe. Akinek a neve a dal végén elhangzik, az kifele fordul a körből, és a többiek kezét fogva így halad tovább. A gyermekek nevét sorban énekeljük, és addig tart a játék, amíg mindenki kifordul.

Galambod²⁵⁷

²⁵⁶ Bartók-Kodály, 1951, 464. o. 780. sz.

²⁵⁷ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 186. o. 1434 sz.

8.5.7. Futás

255) Szaladjunk, szaladjunk,
Hadd lobogjon a hajunk.

*Erdőgyarak, Gálospetri, Kágya,
Nagyvárad, Tenke, Tóti²⁵⁸*

8.5.8. Szökdelő

Az ének alatt ütemesen szökdécselve tapsolunk, magunk előtt és a hátunk mögött váltakozva.

256) Hopp, mókuska, mókuska
Most jövök az erdőről, a zöld erdő, mezőről,
Addig szökdécseltem, míg idáig értem.

Avasújváros²⁵⁹

8.5.9. Páros szökdelő

257) Kert alatt künn a gacsi

Egymás mellé állunk, kezünket összefogjuk (jobbal a másik jobbát, ballal a balját). Szökdelve ugrálunk, majd az ének végén egymás felé

²⁵⁸ Faragó-Fábián, 1982, 84. o. 861. sz.

²⁵⁹ Bartók-Kodály, 1951, 245. o. 458. sz.

megfordulunk úgy, hogy a kézfogást nem engedjük el. Az ellenkező irányba kezdünk ugrálni, de szabadon ugrálhatunk bármilyen irányba.

*Avasújváros*²⁶⁰

Szarkatánc

258) Szarka vagyok, ugrálok

Párosával összefogozva leguggolunk. Énekelve, guggolva jobbra-balra ugrálunk.

*Szék – Forrászeg*²⁶¹

8.5.10. Páros forgók

259) Húzzad, húzzad magadat

Ketten keresztben összefogott kézzel, felsőtestünket hátrafeszítve, egymást kiegyensúlyozva forgunk, miközben folyamatosan éneklünk.

*Parajd*²⁶²

²⁶⁰ Bartók-Kodály, 1951, 440. o. 739. sz.

²⁶¹ Both, 2006.

²⁶² Lázár, 2002, 183. o. 92. sz.

Párosával egymás kezét fogjuk, és énekelve elindulunk körbe. Egy játékos, akinek nincsen párja, a kör közepén áll. A dal végén új párt választ mindenki. A játék ismétlésekor az áll a kör közepére, akinek nem sikerült párt fognia. Addig játszunk a játékot, amíg a gyermekek igénylik.

*Mezőcsávás*²⁶⁴

262) Tüzet viszek, ne lássátok

A gyermekek arccal befele fordulva kört alkotnak. Egyik játékos kezében összesodort vagy megbogozott kendővel a körön kívül körbeszalad, miközben mind éneklük.

A körbenjáró az utolsó szótagnál ledobja a kendőt valaki a háta mögé és körbeszalad, az fölveszi és utánaszalad. Az első beáll az üresen maradt helyre. Ha a kendőt kapó nem veszi észre a kendőt, s a kendőhordozó visszaér, rácsap és azt mondja: *Kotlós*. Ez azt jelenti, hogy be kell állnia a kör közepére, ahol addig vár, amíg egy másik *kotlós* ki nem váltja.

*Krizba*²⁶⁵

8.6. Párválasztó körjátékok

263) a. A pünkösdi rózsa

Egymás kezét fogva énekelve körbe haladunk. Egy játékos a kör közepén ellentétes irányba haladva a „Le is szakasztottam” szövegrésznél

²⁶⁴ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 179. o. 1422 sz.

²⁶⁵ Seres, 1984, 284. o. 637. sz.

választ valakit és beveszi a körbe, fordul vele egyet-kettőt. A dal végén az marad bent a körben, akit választott, ő pedig annak a helyére áll. Így folytatódik a játék, amíg meg nem unjuk.

A musical score for a song in Hungarian, featuring two staves with lyrics in Latin script below the notes. The first staff has four measures, and the second staff has four measures. The lyrics are as follows:

Stave 1:
 A ppi - kus - di no - za, ka - leg - luj az ut - ra
 Le - is szü - lő - től - től, de - el - szü - lő - től - től

Stave 2:
 En e - de - sem, em ked - ve - sem, szü - lő - től - től, ut - ra
 Li - be - ve - ba, ha - rós - gal - tól, ut - ra, ut - ra - pul - tól - től

Alsóboldogfalva²⁶⁶

264) b. A pünkösdi rózsa

A musical score for the song 'A pünkösdi rózsa' in Hungarian, featuring five staves with lyrics in Latin script below the notes. The first staff has four measures, the second and third staves have four measures each, the fourth staff has four measures, and the fifth staff has four measures. The lyrics are as follows:

Stave 1:
 A ppi - kus - di no - za, ka - leg - luj az ut - ra
 Le - is szü - lő - től - től, de - el - szü - lő - től - től

Stave 2:
 En e - de - sem, em ked - ve - sem, szü - lő - től - től, ut - ra
 Li - be - ve - ba, ha - rós - gal - tól, ut - ra, ut - ra - pul - tól - től

Stave 3:
 Ez szü - lő - től - től, ez szü - lő - től - től
 Ez az szü - lő - től - től, ez az szü - lő - től - től

Stave 4:
 Ha ppi - kus - di no - za, ka - leg - luj az ut - ra
 Le - is szü - lő - től - től, de - el - szü - lő - től - től

Stave 5:
 A ppi - kus - di no - za, ka - leg - luj az ut - ra
 Le - is szü - lő - től - től, de - el - szü - lő - től - től

²⁶⁶ Lázár, 2002, 217-218. o. 157. sz.

Lányok játsszák, körbejárva énekelnek. Egy játékos a kör közepén ellentétes irányba halad. Az „Ezt szeretem, ezt kedvelem” szövegrésznél kiválaszt valakit a körből, akivel a dal végéig összekapaszkodva forog (táncol). A következő dallamra a kiválasztott lány marad a körben.

*Nagy-Küküllőmegye*²⁶⁷

265) Elvesztettem zsebkendőmet

Körbeállva játsszuk, egy kislány a kör közepén áll kezében a zsebkendővel, mialatt a többiek körbe járnak. A második szakasz végén a kör közepén álló lány kiválaszt a körből egy fiút, akinek a nyakába dobja a kendőt, ennél fogva a kör középre vezet. A zsebkendőt a földre teríti, és mindketten letérdelve megcsókolják egymást. Majd helyet cserélnek és tovább folytatódik a játék.

Szabad péntek, szabad szombat, szabad szappanozni,
Szabad nékem a lányoknak egy pár csókot adni.

Lányok, lányok, szépek vagytok, szép es az orcátok,
Kertben jártam, angyalt láttam, hasonlít hozzátok.

Fiúk, fiúk, szépek vagytok, szép es az orcátok,
Kertben jártam, majmot láttam, hasonlít hozzátok.

*Pürkerec*²⁶⁸

²⁶⁷ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 331. o. 12. sz.

²⁶⁸ Seres, 1984, 285. o. 638. sz.

266) a. Érik a meggyfa

Egymás kezét fogva körbe járunk. Egy játékos a kör közepén ellentétes irányba halad. Az „Ezt szeretem, ezt kedvelem” szövegrésznél, kiválaszt valakit a körből, akivel a dal végéig táncol. A következő játékban az marad a körben, akit választott.

É - rik a meggy - fa haj - lak az a - ga.
A - lak - ta haj - lak bar - nat kék kék - ka,
Közp - lő - ri - em, köz - lő - hu - sz - ny - tal köz - lő
Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem
Ez az én é - des ked - ve - sem,
Ha meg - ün - je, ha meg - ün - je, szö - sz - ri - em, szö - sz - ri - em - je
Áll - ki most el - töl - szől

Újfalva²⁶⁹

²⁶⁹ Lázár, 2002, 220. o. 160. sz.

267) b. Érik a meggyfa

E - rik a meggy - fa, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a.

Kapd be szí - vent, kapd be, a - ki sze - nesz kapd be!

E - rik a meggy - fa, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a.

Ha pénz vol - na, meg - pen - dül - ne, ha pénz vol - na, ha pénz vol - na, ha pénz vol - na, ha pénz vol - na, ha pénz vol - na.

E - rik a meggy - fa, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a.

Kapd be szí - vent, kapd be, a - ki sze - nesz kapd be!

E - rik a meggy - fa, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a, ló - lók az a - gár - a.

Nagy-Küküllőmegye²⁷⁰

8.7. Fogócskák

268) Fekete ember

6-9 éves gyermekekkel játszunk, ők a játékosok. Kiválasztunk egy „fekete embert”, aki távolabb a csapattól elvonul a „pincébe”. Választunk egy anyát és egy gyermeket is. Ezután párbeszéd következik:

Gyermek: – Anyuka, éhes vagyok!

²⁷⁰ Kiss 1981, hasonmás kiadás 2000, 420. o. 9 sz.

Anya: – Menj le, a pincében az étel.

A gyermek lemegy a pincébe, ahol a fekete ember megijeszti, ezért viszsza-
szaszalad az anyához.

Gyermek: – Anyuka, a fekete ember a pincében van.

Az anya lemegy a pincébe, de őt a fekete ember nem ijeszti meg, hanem
súg neki egy számot (1-10-ig).

Játékosok: – Hol van a fekete ember?

Gyermek: – A pincében.

Játékosok: – Mit eszik?

Gyermek: – Emberhúst.

Játékosok: – Mit iszik?

Gyermek: – Embervért.

Játékosok: – Min hál?

Gyermek: – Vaságyon.

Játékosok: – Hány párnán alszik?

Gyermek: – Kilencen.

Közben az anya feljön a pincéből és a játékosokkal együtt kézen fogva
körbe haladnak énekelve.

Az éneket addig éneklük, amíg elérnek a súgott számig. Ekkor a fekete
ember kiugrik a pincéből, és a játékosok szanaszét szaladnak. Akit meg-
fog a fekete ember, az lesz a következő játékban a fekete ember.

*Hosszúfalu*²⁷¹

269) Kecske ment a kiskertbe

Kiválasztunk egy *kecskét*, aki a kör közepére áll, és egy *gazdát*, aki
a körön kívül áll. Egymás kezét fogva, énekelve körbejárunk.

²⁷¹ Seres, 1984, 290-291. o. 645. sz.

A gazda kérdez, a kecske felel:

Gazda: Kapáltad-e?

Kecske: Kapálom.

Gazda: Öntözted-e?

Kecske: Öntöztem.

Gazda: Akkor kijöhetsz!

Kecske: Akkor bejöhetsz!

A gazda elkezd kergetni a kecskét, akinek a körben álló játékosok kaput tartva segítenek. Ha a gazda megfogja a kecskét, akkor beáll a körbe, a kecske gazda lesz, és a következő játékra másik kecskét választunk.

*Parajd*²⁷²

270) Érd utol, kakas a tyúkot

Kötött térformájú fogócska. Három vagy öt gyermek kinyújtott karral összefogózva láncsorba áll fel, a középsőtől jobbra, ill. balra levők ellentétes irányba néznek. Az egyik oldalon állók a kakasok, a másikon lévők a tyúkok, s a kakasok elkezdik kergetni a tyúkokat, a másik oldalon levőket. A kézfogást elengedni nem szabad, a tengelyt jelentő középsőnek helyben kell forogni. Ha a kakasok utoléri a tyúkokat, szerepet cserélnek.

*Esztelnek*²⁷³

271) A csirkés

Legelől a *kotló* áll, mögötte a csirkék, akik közül az első a kotlóba, a többiek szorosan az előttük álló vállába vagy derekába kapaszkodnak.

²⁷² Lázár, 2002, 189. o. 103. sz.

²⁷³ Gazda, 1980, 311. o. 571. sz.

A kotlóval szemben áll a varjú, és rövid párbeszédet folytatnak:

Kotló: – Varjú koma, mit ás?

Varjú: – Murkot.

Kotló: – Mivel eszi meg?

Varjú: – A maga csirkéivel.

Az utolsó szónál ugrik, és igyekszik valakit a csirkék közül elkapni. A kotló kitárt karokkal védi a csirkéket, erre fordul, arra fordul, a csirkék az ő mozgását követve szaladnak erre-arra, nem engedik el egymást. Akit a varjú elkap, az kiáll, és kezdik előlről, amíg minden csirkét meg nem szerez.

*Kalotaszeg*²⁷⁴

272) Üsd a harmadikat

A gyermekek arccal befele fordulva, kettesével egymás háta mögé állva kört alkotnak. A körön kívül két játékos kergeti egymást, ők az egér és a cica. Az egér egyszercsak a körbe ugorva valamelyik pár elé beáll, akkor az ott álló harmadik lesz az új egér, őt próbálja megfogni a cica. Ha a harmadik nem szalad el elég gyorsan, a cica megfogja, és ettől kezdve ő lesz a cica. Ha kergetés közben fogja meg a cica, akkor is szerepet cserélnek. Nem szerencsés, ha az egér hosszasan szalad a kör körül, mert akkor a többiek unatkoznak: fontos a gyakori váltás.

*Esztelnek*²⁷⁵

273) Cegapec

A „*Hátulsó pár előre fuss*” népszerű játék esztelneki változata. Régen korosztályokba szerveződve játszották, végigvonultak a falu utcáján, olykor még a szomszéd faluba is ellátogattak. Páratlan számú gyermekek játsszák.

Párosával oszlopba állnak, a párok összefogott kézzel. Előttük áll (nekik háttal) a cica, és mikor elkialtja magát: „*Cegapec*”, a két hátulsó játékos elengedi egymás kezét és a sor két oldalán előre szalad. Céljuk, hogy a cicát megkerülve újból összefogózzanak. Ha sikerül, akkor beállnak az oszlop elejére első párnak. A cicának nem szabad hátranézni, de

²⁷⁴ Vasas, 1993, 63-64. o.

²⁷⁵ Gazda, 1980, 319. o. 586. sz.

amikor elé érnek, igyekszik elkapni valamelyiküket. Ha sikerül, párba áll azzal, akit megfogott, a másik, aki páratlanul marad, lesz az új cica. Ha nem sikerül megfogni valamelyiküket, ő marad a cica.

*Esztelnek*²⁷⁶

274) Hármás cica

Két gyermek összefogódzik, ők az egerek. Velük szemben áll a cica. Az egerek elengedik egymás kezét, miközben mondják:

Cica legyen, kinek nincsen párja!

Igyekeznek megkerülni a cicát, aki próbálja megfogni valamelyik eget. Ha sikerül, helyet cserélnek. Ha az egerek megkerülik a cicát, újból megfogják egymás kezét, és a cica az marad, aki volt.

*Háromszék megye*²⁷⁷

275) Ötös cica

Itt két pár áll egymással szemben, s a cica középen a párok közt, úgy játsszák, mint a hármás cicát.

*Háromszék megye*²⁷⁸

276) Hatos cica / Hirivázás

Itt is két pár áll egymással szemben, de köztük középen két cica van. Az egerek közül a jobbra lévőek próbálnak egymással helyet cserélni, a balra lévőek szintén egymással, és igyekeznek kezet fogni párjukkal. Amelyik párból a cicák valakit elkapnak, az a pár lesz a macska.

*Andrásfalva*²⁷⁹

277) Sokpáros cica

Tizenhat gyermek áll párosan egymás háta mögött, ők az egerek. Szemben velük áll egy cica. Az első pár indítja a játékot, ezt kiáltva:

Cica legyen hírvél.

Ezután ez az egy pár elengedi egymás kezét s próbálja megkerülni a cicát. Ha sikerül, újból megfogják egymás kezét és a sor végére állnak. Ha

²⁷⁶ Gazda, 1980, 313. o. 577. sz.

²⁷⁷ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 59. o. 1. sz.

²⁷⁸ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 60. o. 2. sz.

²⁷⁹ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 60. o. 3. sz.; Lázár, 2002, 187. o. 101. sz.

valakit megfog a cica, azzal helyet cserél: a megfogott lesz az új cica, s a régi beáll az egerek közé. Addig játsszák, amíg meg nem unják.

*Háromszék megye*²⁸⁰

278) Csíkizés

Kisebb gyermekek a vasárnap délutáni gyülekezőhelyre mentek a csíki kertbe (innen a játék megnevezése) játszani. Ott választottak egy fogót, ő volt a *csíki*, kergette a többieket. Ha sokáig nem sikerült megfognia valakit, így csúfolódtak vele:

Csíki a bocskorát felcsípi!

A játékot úgy tették érdekesebbé, hogy a fogó nem foghatta meg a háta mögött levőket.

*Esztelnek*²⁸¹

279) Szembekötődsdi

A játékhoz szükség van két kendőre és egy csengőre vagy tolltartóra. Két gyermeknek bekötik a szemét, a többiek körbeállják. Az egyiknek adják a csengőt. A másik kérdi:

– Merre vagy, hívogató?

Válaszul a másik megrázza a csengőt. A kérdező a hang után megy, így próbálja megfogni. Ha sikerül, szerepet cserélnek.

*Pürkerec*²⁸²

8.8. Vonulások

8.8.1. Bújó-vonuló játékok

280) Bújj, bújj, medve

Egymás kezét fogva, párosával egymás mögött állunk, összefogott kezünket fölemelve kaput tartunk. Egy játékosnak nincs párja: ő a sor végén álló párból az egyik játékos kezén fogva előrebújik a kapuk alatt, és a sor elején ők is kaput tartanak. Aki egyedül maradt a sor végén, a hátulsó párból szintén elveszi az egyiket, és ők bújnak előre.

²⁸⁰ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 60. o. 4. sz.

²⁸¹ Gazda, 1980, 309. o. 567. sz.

²⁸² Seres, 1984, 304. o. 664. sz.

Addig játsszuk, amíg a gyermekek igénylik, miközben folyamatosan éneklünk.

*Mezőfele*²⁸³

281) Bújj, bújj, zöldellj

Egymás kezét fogva láncformát alakítunk. A két első játékos összefogott kezét felemelve kaput tart, míg a láncforma másik vége áthúzza a kapun a láncot. A kézfogást nem engedjük el, a végén az egyik kaputartó átfordul a karja alatt. Közben mindenki énekel.

Amikor mindenki átbújt a kapun, a hátulsók, akik eddig a bújást vezették, elsők lesznek és ők tartják a kaput. A láncot most az eddigi kaputartók vezetik.

*Csíkzsentsimon*²⁸⁴

282) Bújj, bújj, zöld ág

Párosával egymás mögött haladunk körbe. Egy kiválasztott páros egyik tagja a körön kívülre, a másik a körön belülre áll, és kaput tartva elindul a körrel ellentétes irányba. Aki a kapu alatt átbújik, szintén ellentétes

²⁸³ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 189. o. 1440 sz.

²⁸⁴ Lázár, 2002, 192. o. 107. sz.

Kiválasztunk két játékost, akik kézen fogva kaput tartanak. A többi játékos énekelve bújik át a kapun, majd tovább haladnak.

A dal végén a kapu lezárul és kezdődik a párbeszéd:

Gergely gazda: Mi a kaputok váltsága?

Kaputartók: Egy fiú/Egy lány.

Ekkor a lezárt kapu előtt álló játékos valamelyik kaputartó mögé áll. Végül a lánc elfogy, a vámba kapott játékosok két csoportban állnak a két kaputartó háta mögött. Mindenki megfogja az előtte álló derekát, a kaputartók egymással szemben állva két kezüket összefogják, és a két sor megpróbálja elhúzni egymást. Akinek ez sikerül, az a csoport lesz a győztes.

*Mezőcsávás*²⁸⁶

8.9. Szellemi ügyességi játékok

8.9.1. Mondogatók

Kedvtelésből mondogatják ezeket.

284) Egyedem-begyedem, bébicske,
Hová megyen, menyecske?
Kenderföldre dolgozni,
Kendert nyúni, szaggatni,
Kendert adom a tónak,
Tó után a tilónak,
Tiló nekem majd szöszt ad,
Szösz meg adom rokkának,
Rokka nekem fonalt ad,
Fonalt adom takácsnak,
Takács nekem vásznat ad,
Vásznak adom vevőnek,
Vevő nekem bankót ad,

²⁸⁶ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 189. o. 1439. sz.

Bankót adom bótosnak,
Nem a drótostótoknak,
Bótos ad egy könyvecskét,
Tanulok majd versecskét.

*Biharszentjános*²⁸⁷

285) Egy, megérett a meggy.
Kettő, csipkebokor vessző.
Három, én biza nem bánom,
Négy, oda biza nem mégy.
Öt, megérett a tök,
Hat, hasad a pad,
Hét, eltelt a hét.
Nyóc, üres a póc,
Kilenc, kiállott Kiss Ferenc,
Tíz, tiszta víz,
Három cseber meleg víz,
Vigyük fel a toronyba,
Öntsük bé a nyakadba.

*Pürkerec*²⁸⁸

286) Egy – piroslik a meggy.
Kettő – hajlik a vessző.
Három – odavárom.
Négy – hova mégy?
Öt – érik a tök.
Hat – ropog a pad.
Hét – süt a pék.
Nyolc – ropog a polc.
Kilenc – pipázik kis Ferenc.
Tíz – tiszta víz.
Tizenegy – áldomás,
Tizenkettő – borivás.

²⁸⁷ Faragó-Fábián, 1982, 101. o. 1152. sz.

²⁸⁸ Seres, 1984, 261. o. 600. sz.

Tizenhárom – vasas járom,
A nyakadat belézárom.

*Mezőcsávás*²⁸⁹

287) Egyszer egy meggy csak egy meggy.
Ha megérik, hova megy?
Akár hasamba,
Akár kalapomba,
Ha már piros az a meggy,
Nekem egyre megy.

*Mezőfele*²⁹⁰

288) Egyszer kettő: kettő,
Két fa még nem erdő.

*Mezőfele*²⁹¹

289) Egyszer három: három,
Sül-e a kalácsom?
Ha nem sül meg a kalácsom,
Nincsen semmi károm.

*Mezőfele*²⁹²

290) Egy, kettő, három, négy.
Borbécs Kati, hová mész?
Nem megyek én messzire,
Csak a falu végire.

*Esztelnek*²⁹³

291) Elmentünk tízen
Hús utcába,
Harminc szám alá.
Szervusz, negyven,
Hogy vagy, ötven?

²⁸⁹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 81. o. 585. sz.

²⁹⁰ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 82. o. 590. sz.

²⁹¹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 81. o. 591. sz.

²⁹² Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 81. o. 592. sz.

²⁹³ Gazda, 1980, 200. o. 184. sz.

Mondd meg a hatvannak,
Hogy ne hetvenkedjék
A nyolcvan forintjával,
Mert úgy megütöm kilencvenszer,
Hogy százat bucskázik.

*Bácsfalu*²⁹⁴

Hét napjai

A hét napjait soroló szöveggel a kicsik megtanulták a napok nevét és sorrendjét, a felnőtteket pedig emlékeztette a különféle napokra eső tennivalókra. Persze az eredeti tennivalók számos változatban tréfás elferdítésnek esnek áldozatul.

292) Hétfőn heverednek,
Kedden kevernek,
Szerdán szeretnek,
Csütörtökön csűrnek,
Pénteken mérnek,
Szombaton szapulnak,
Vasárnap vásárnap.

*Tenke*²⁹⁵

293) Hétfő paszuly,
Kedd krumpli,
Szerda káposzta,
Csütörtök hús,
Péntek paszuly,
Szombat krumpli,
Vasárnap hús.

*Gálospetri*²⁹⁶

294) Hétfő – zöldül már a mező,
Kedd – kevés lesz a meggy,
Szerda – megérett a málna,

²⁹⁴ Seres, 1984, 185. o. 254. sz.

²⁹⁵ Faragó-Fábián, 1982, 126. o. 1420. sz.

²⁹⁶ Faragó-Fábián, 1982, 127. o. 1429. sz.

Csütörtök – van eladó sütőtök,
Péntek – paszulyos az inged,
Szombat – hajthatod a lovat,
Vasárnap vége van a vásárnak.²⁹⁰

*Erdőgyarak*²⁹⁷

295) Hétfő hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szeribe,
Csütörtök csűribe,
Péntek pénzibe,
Szombat szobájába,
Vasárnap az Isten házába.

*Esztelnek*²⁹⁸

Rímek

Egyes mondogatókban az a lényeg, hogy valamely szóra nem várt rím következik.

296) Kell egy mese?
Kell.
Ne mind lefetyelj.

*Mezőcsávás*²⁹⁹

297) Mondjak egy újságot?
Gombold be a kabátod.

*Mezőfele*³⁰⁰

Egyedi szövegek

Vannak más mondogatók is, egyedi szövegek, ha eszükbe jut, mondják.

298) Eccer vót egy ember,
Vót szakálla kender,
Cserefa csizmája,
Bükkfa harisnyája,

²⁹⁷ Faragó-Fábián, 1982, 127. o. 1430. sz.

²⁹⁸ Gazda, 1980, 210. o. 247. sz.

²⁹⁹ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 88. o. 650. sz.

³⁰⁰ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 88. o. 655. sz.

Fömászott a fára,
Leesett a sárba,
Sári néni siratta,
Farkas bácsi kacagta.

*Bácsfalu*³⁰¹

299) Volt egyszer, hol nem volt,
De a fele igaz volt.
Mi volt az a fele?
Az, hogy enni gyere.

*Mezőcsávás*³⁰²

300) Mese, mese, meskete,
Tehén farka fekete.
Fekete tehénfarok,
Mesélek, ha hallgatod.

*Mezőcsávás*³⁰³

301) Csucusu-ricsi korsó,
Csörög, mint az orsó.
Kávé, borsó, löncse,
Miénk a szöröncse.

*Krizba*³⁰⁴

302) Csicseri borsó, pereg az orsó,
Csurog a csurgó, tele a korsó.

*Szalacs*³⁰⁵

303) Magból lesz a kender,
Kenderből lesz a pendely.

*Mezőfele*³⁰⁶

³⁰¹ Seres, 1984, 182. o. 247. sz.

³⁰² Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 88. o. 651. sz.

³⁰³ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 89. o. 652. sz.

³⁰⁴ Seres, 1984, 196. o. 300. sz.

³⁰⁵ Faragó-Fábián, 1982, 180. o. 2350. sz.

³⁰⁶ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 74. o. 503. sz.

304) Kicsi a bors, nagy a szára,
Bekapna, ha szája volna.

*Erdőgyarak*³⁰⁷

305) Elment a tyúk vándorolni,
Nem jön többet haza tojni,
Majd hazajön sülve-főve,
Nem ül többet az üllőre.

*Mezőcsávás*³⁰⁸

306) Vad, mint a macska,
Hamvas, mint a barka.

*Erdőgyarak*³⁰⁹

Felelgetők

307) Mít csinálsz, fiókám?
Nyájat őrzök, anyókám.
Milyen nyájat, fiókám?
Báránynyájat, anyókám.
Hány a bárány, fiókám?
Magam vagyok, anyókám.
Kié a nyáj, fiókám?
A magáé, anyókám.
Édesanyja báránykája,
Drága kicsi fiacskája.

*Zajzon*³¹⁰

308) – Jó napot kívánok.
– Napraforgót kapálok.
– Sűrű volt, hallja, csak kiteptem.
– Maga bolond, hallja?

³⁰⁷ Faragó-Fábián, 1982, 188. o. 2348. sz.

³⁰⁸ Faragó-Fábián, 1982, 169. o. 2079. sz.

³⁰⁹ Faragó-Fábián, 1982, 164. o. 1991. sz.

³¹⁰ Seres, 1984, 186. o. 258. sz.

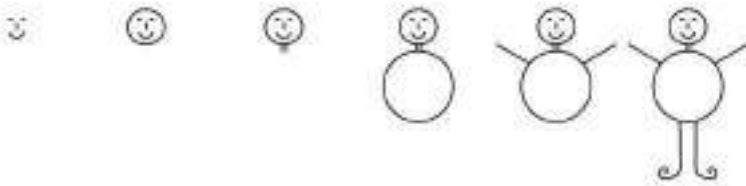
- Ez a sor itt végig,
- És a másik félig.

*Esztelnek*³¹¹

Rajzoló

Szövegre vonalakat, köröket, pöttyöket rajzolunk. A végére készen is van a török basa rajza.

- 309) Vessző, vessző, vesszőcske,
Készen van a fejecske.
Kurta nyaka, nagy a hasa,
Készen van a török basa.

*Bácsfalu*³¹²

Gyors reagálás

- 310) Mit játszodjunk?
Békát nyúzzunk.
A bőrrivel takarózzunk.
Akinék a, akinék a, akinék a keze látszik,
Megeszi a béka húsát.

Bármilyen testrészt vagy ruhadarabot meg lehet nevezni, amit azonnal el kell rejtse a játékos. Aki elkés, az „megeszi a béka húsát”. A játék újra meg újra kezdődik, más testrészek vagy ruhadarabok megnevezésével.

*Hosszúfalu*³¹³

³¹¹ Gazda, 1980, 198. o. 172. sz.

³¹² Seres, 1984, 177. o. 226. sz.

³¹³ Seres, 1984, 246. o. 535. sz.

8.9.2. Kitalálós játékok

Kitalálós körjáték

311) Árva Panna

Körbe állva énekelünk, és egy kiválasztott kislány, „Árva Panna” beáll a kör közepére. A második versszakot csak a kör közepén álló Árva Panna énekli, a harmadikat ismét mindenki:

Én is odamennék, piros kendőt vennék,
De a pénzem elvesztettem, így hát hogy is vennék.

Szegény Árva Panna, segítsünk hát rajta,
Kinek nevét kitalálja, az lesz a jutalma.

Árva Panna a dal végén eltakarja a szemét, és valaki a körből a nevéen szólítja. A hang után ki kell találja, hogy ki szólította meg. Ha kitalálja, akkor helyet cserélnek, ha nem, ő marad bent és újra kezdjük a játékot.

*Alsóboldogfalva*³¹⁴

312) Virágneves

Hat-tizennégy éves leánykák játsszák nyolcan-tizenketten, télen-nyáron, kint és bent. Egymás mellé sorakoznak vonalban vagy félkörben, velük szemben áll a kertész; távolabb kétoldalt az angyal és az ördög. A kertész egy-egy virágnevet súg a lányoknak. Megérkezik az ördög:

– Bum, bum, bum!

A kertész kérdezi: – Ki van kint?

– Ördög.

³¹⁴ Lázár, 2002, 205-206. o. 131. sz.

- Mit keres?
- Virágot.
- Milyen virágot?

Az ördög megnevez egy virágot. Ha van olyan a játékosok közt, vele megy, ha nincs, a kertész válaszol:

- Kiszáradt a kertemből.

Az ördög elmegy, helyette jön az angyal:

- Cin, cin, cin!

A párbeszéd megismétlődik az angyallal. Ha van olyan virág, amelyet kér az angyal, akkor magával viszi. Így folytatódik a játék, míg mind elfogynak a játékosok.

Ezután egymással szemben áll az angyal és az ördög, két kinyújtott kezükkel összefogóznak, sorra maguk közé veszik a játékosokat, és megszítálják őket:

- Gyir szita, gyakor szita.....Menj bé a mennyországba!
- Gyir szita, gyakor szita... Menj bé a pokolba!

Szítálás közben grimaszkodással próbálják megnevetetni a kezük között állót. Ha komoly marad, a mennyországba megy, ha elneveti magát, a pokolba. Ezután a megszítált angyalok egyik oldalt, az ördögök velük szemben állnak félkör alakban. Az angyalok két csoportra oszlanak, letérdelnek, és a köztük lévő keskeny folyosón az ördögök háromszor végigszaladnak. Ezalatt az angyalok, ahol csak érik, kezükkel supákolják (megveregetik) őket.

*Esztelnek*³¹⁵

8.9.3. Találós kérdések

- 313) Kerek egy ég alatt kerek egy istenfa,
Kerek istenfának szép tizenkét ága,
Szép tizenkét ágon ötvenkét virága,
Ötvenkét virágán három aranyalma.

*Szentjobb*³¹⁶

³¹⁵ Gazda, 1980, 324. o. 595. sz.

³¹⁶ Faragó-Fábián, 1982, 118. o. 1297. sz.

314) Év múlik, évet ér,
Egymást hajtja négy testvér.

*Albis, Nagyszalonta*³¹⁷

8.9.4. Rejtő-kereső játékok

315) Cseng-peng gyűrű

Körbeállva vagy ülve játsszuk. Kiválasztunk egy osztót és egy hunyót. A hunyó a körön kívülre megy. Az osztó, akinél van egy gyűrű, azt a két tenyere közé teszi. Mindenki összeteszi a két tenyerét, miközben énekel. Az osztó a dal közben körbejár, és valakinek a tenyerébe teszi a gyűrűt. Nem lehet tudni, hogy kinél van a gyűrű, mivel az osztó mindenkinél úgy tesz, mintha neki tette volna a gyűrűt.

A hunyó az ének után valakinek a kezére mutat és kérdi: „Nálad van a gyűrű?” Ha nála van, ő lesz a hunyó, a volt hunyó pedig leül/beáll az ő helyére: ha nem, akkor a következő ének után újra próbálkozik. Az osztó mindig ugyanaz.

*Zentelke*³¹⁸

³¹⁷ Faragó-Fábián, 1982, 118. o. 1303. sz.

³¹⁸ Lázár, 2002, 210-211. o. 144.sz.

316) Gyűrűzés

Nyolc-tizenkét gyermek, főleg lányok, leülnek, kötényükbe rejtik a kezüket. Egyik gyermeknél van egy gyűrű, odamegy minden körben ülőhöz, s mondja:

– Dugd el igen szépen.

A gyűrűt valakinek észrevétlenül a kezébe teszi. Egy gyermek kívülről figyelni az osztást. Mikor annak vége, így szól az osztó:

– Ettől kérjed, ez megadja;

A harmadik megtagadja.

Ekkor a figyelő a körben ülőkhöz megy, és keresi a gyűrűt. Ha megtalálja, ő lesz az osztó. Ha nem találja, akkor egy csomót kötnek a kötényére, vagy a kendőjére.

Ha már három csomója van, akkor férjhez adják: ha háromszor eltalálja, akkor az osztót adják férjhez. A férjhezadás a következő módon történik: otthagyják a férjhez adandót, egy kicsit odébb mennek, és egy ágas-bogas fára aggatnak különböző rongyocskákat vagy jelzéseket, amiket elneveznek különböző mesterségnek vagy hivatalnak. Pl. ez lesz a gyepmester, ez a kovács, stb., és egy-egy legény nevét is hozzáteszik. Amikor végeznek, odaviszik a lányt, és megkérdezik tőle:

– Melyiket választod?

Rámutat az egyik ágacskára, mire két lány karonfogja és ujjongva körbeviszi kiabálva:

– Visszük a bakternét!

vagy:

– Visszük Gedő Bálintnét!

*Háromszék megye*³¹⁹

317) Födőzés

A gyermekek vagy serdülők szorosan egymás mellé körben a földre ülnek, térdüket felemelve. Egy a kör közepén áll. A körben ülők meghajlított térdük alatt egy fedőt adnak egymásnak át, és ezt a körben álló

³¹⁹ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 125. o. 32. sz.

próbálja megtalálni. Ha sikerül, helyet cserél azzal, akinél megtalálta, és a játék folytatódik tovább. (Fedő helyett más tárgyat is lehet adogatni, pl. papucsot.)

*Krizba*³²⁰

318) Bújócska

Korosztálytól, létszámtól és helytől függetlenül játszhatják. A gyermekek kiolvasóval kiválasztják a hunyót, aki a fal felé fordulva hangosan számol megegyezés egyesével tízig vagy tízesével százig, s ha végzett, így szól:

- Egyet mondok, kettőt mondok,
Harmadikra rátalálok.

Vagy:

- Aki bújt, bújt, aki nem, nem, de én megyek!

Olykor szó nélkül indul mindenkit megkeresni. Ha a bújó gyermekek kétkednek a hunyóban (hogyan nem les-e), akkor figyelmeztetőül ezt kiáltják:

- Tűz, víz, vakuljon meg aki néz!

Addig tart a játék, amíg a hunyó mindenkit megtalál. A következő hunyó az lesz, akit először talált meg.

*Esztelnek*³²¹

319) Ipicsapázás

Ezt a játékot az előző bújócskához hasonlóan játsszák, csak itt a hunyó a hunyóhelyen kell leülnie (tenyerét a hunyóhelyhez üsse) a bűvő gyermekek, ezt kiáltva:

- Ipicsapa, Jakab Pista (vagy más) le van ütve!
(a megtalált hunyó nevét kiáltva)

A bűvők kilesik, hogy mikor távolodik el a hunyó a helyéről, gyorsan elhagyják bűvőhelyüket, szaladnak, hogy megelőzzék őt, és leüssék:

- Ipicsapa! A hunyó le van ütve!

A következő játékban az első leütött játékos lesz a hunyó.

*Esztelnek*³²²

³²⁰ Seres, 1984, 307. o. 667. sz.

³²¹ Gazda, 1980, 321. o. 586. sz.

³²² Gazda, 1980, 322. o. 590. sz.

8.9.5. Tiltó játékok

Nevetéstilalmak

320) Sánta pipás

A gyermekek egy oszlopba (egymás háta mögé) állnak, egy gyermek egy pipaféle kórót vesz a szájába, ő a *sánta pipás*, és fél lábon ugrálva megkerüli a többi. Mikor visszaér, az első gyermekkel szemben áll és mondja:

Pipám, pipám, pántlikám.
 Erre kérdi az első:
 Hol jár kend itt, bácsikám?
 A Sánta pipás mondja:
 Egy szép leányt keresek.
 Első: Jer elé, leghátulsó!
 Az utolsó az oszlopból előjön és a legelső elé áll.
 Sánta pipás: – Mit ettél ma?
 Hátulsó: – Kenyeret, sajtot.
 Sánta pipás: – Mit ittál rá?
 Hátulsó: – Hideg vizet.
 Sánta pipás: Nézz az égre!
 Köpj a földre!
 Fordulj egyet meg felet.

Az utolsó fölnéz, köp egyet és fordul másfelet. Ha nem neveti el magát, angyal, ha igen, akkor ördög. Így játsszák végig az oszlop minden tagjával.

*Hadad*³²³

³²³ Kiss, 1891, hasonmás kiadás 2000, 262. o. 22. sz.

321) Egy kis kertet kertelék

Körbeállva játszuk. Választunk egy bírót, aki a kör közepére megy. A játékosok énekelve körbejárnak.

Kuk le! Kuk fel!

A „Kuk le!” szövegrésznél mindenki leguggol, a „Kuk fel” szövegrésznél pedig mindenki felugrik. Aki elneveti magát, attól a bíró zálogot szed, és egy eltakart helyre gyűjti őket. Addig játszuk a játékot, amíg mindenki zálogot ad, vagy ameddig a játékosok igénylik. A játék végén a bíró megfog egy zálogot (a játékosok nem látják, hogy az kié), s a csapat megszabja a feladatot, amit a tulajdonosnak teljesítenie kell, hogy a zálogot vissza-kapja. Ha mindenki visszaszerezte a zálogot, új játékot kezdhetünk.

*Barcaújfalu*³²⁴

322) Gyolcs ingem, pártám

Körbeállunk, és választunk egy bírót, aki a kör közepére megy. A játékosok énekelve körbejárnak.

³²⁴ Lázár, 2002, 214. o. 152. sz.

A végén mindenki leguggol. Aki elneveti magát, attól a bíró zálogot szed, és egy eltakart helyre gyűjti őket. Addig játsszuk a játékot, amíg mindenki zálogot ad, némelyek esetleg többet is, vagy ameddig a játékosok igénylik. A játék végén, minden zálog gazdája egy feladat teljesítése után visszakapja a zálogját. A feladatokat a játékosok találják ki.

*Andrásfalva*³²⁵

Pislogástilalom

323) Jártál-é erdőn

Kell egy kérdező és egy felelő:

- Jártál-é erdőn?
- Jártam.
- Láttál-é farkast?
- Láttam.
- Féltél-é tőle?
- Nem.

Erre a kérdező tenyerével legyezget néhányat a felelő szeme előtt. Ha nem pislog, akkor nem félt, ha pedig pislog, akkot félt a farkastól. Ezután szerepet cserélnek.

*Krizba*³²⁶

8.10. Beugratás

Csalimesék

A legegyszerűbb csalimese a felnőtt és gyermek párbeszédére épül.

324) Kakas Lázár beszéde:

- Elmondjam-e a Kakas Lázár beszédit?
- El – mondja a gyermek.
- Nem úgy mondják, „el”.
- Há hogy mondják?
- Nem úgy mondják, „hát hogy mondják?”

³²⁵ Lázár, 2002, 215. o. 153.sz.

³²⁶ Seres, 1984, 243. o. 529. sz.

- Hát?
- Nem úgy mondják, „hát”!
- Hát hogy?
- Nem úgy mondják, „hát hogy?”...

*Krizba*³²⁷

325) Alma kő?

Várd mög az estét,
Jönnek a kecskék,
Húzd mög a farkát,
Szotyognak az almák!

*Krizba*³²⁸

326) Megfogjuk a kicsi fülét és ezt kérdezzük:

– Kakas-é, vagy börbécs?

Ha azt feleli: „kakas”, kukorékolást utánozva megrángatjuk a fülét.

– Kukurigú!

Ha azt mondja: „börbécs”, szintén meghúzzuk:

– Beee!

*Krizba*³²⁹

327) Én is

Azt szokták megréfnéni vele, aki még nem hallotta. A felelgetőnek gondolkodás nélkül mindig azt kell mondania, hogy „én is”.

- Elmöntem az erdőre.
- Én ös.
- Kezdtem szödni a makkot.
- Én ös.
- Hát éccer jó egy serög vaddisznyó.
- Én ös.
- Megijedtem.
- Én ös.
- Jettembe főfuttam a fára.

³²⁷ Seres, 1984, 182. o. 246. sz.

³²⁸ Seres 1984, 242. o. 526. sz.

³²⁹ Seres, 1984, 243. o. 527. sz.

- Én ős.
- Kezdték a makkot csemcsögtetni.
- Én ős.

A többiek kinevetik, hogy ő is ette a makkot.

*Krizba*³³⁰

8.11. Párválasztó játékok

8.11.1. Párválasztó körjáték

328) Fehér liliumszál

Körbeállunk, és kiválasztunk valakit, aki középre áll, ő a fehér liliumszál.
Körbejárunk és énekeljük:

A középső közben ugrik, csípőre teszi a kezét, „mosakszik”, „fésülködik”, végül pedig kiválaszt valakit, úgy tesz, mintha kötényébe törölközne, és helyet cserél vele. A következő dal alatt az lesz a liliumszál, akit választott, és a végén ő választ valakit.

*Parajd*³³¹

³³⁰ Seres, 1984, 244. o. 531. sz.

³³¹ Lázár, 2002, 218. o. 158. sz.

8.11.2. Leánykérő várkörjátékok

329) Fehérvári kapitány

Körbe állva egymás kezét fogjuk és énekelve elindulunk körbe. Két kiválasztott játékos közül egy a kör közepén áll, ő az „anya”, a másik, a „kérő” a körön kívül ellentétes irányba jár.

Akire az utolsó szótag jut, az a kérővel a körön kívül jár tovább. A játékot addig játsszuk, amíg a kérő mindenkit elvisz.

Mezőcsászás³³²

³³² Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 181. o. 1424. sz.

330) a. Hol jársz, hol kelsz

Egymás kezét fogva énekelve körbe járunk. Egy kiválasztott lány, „Nagy Erzsébet asszony” a körön kívül ellentétes irányba halad.

A „Jöjj karomba” szövegrésznél akit Nagy Erzsébet asszony megérint, azt kézen fogva magával viszi. A játékot addig játsszuk, amíg mindenkit magával visz.

*Mezőcsávás*³³³

³³³ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 180. o. 1423 sz.,

331) b. Hol jársz, hol kelsz

Egymás kezét fogva énekelve körbejárunk. Egy kiválasztott kérő a körön kívül ellentétes irányba halad. Akit a dal végén megérint, azt kézenfogva magával viszi. A játékot addig játsszuk, amíg a kérő mindenkit magával visz.

Hol jársz, hol kelsz, Nagy térre beljére, szűkre,
itt kék-kék, El-megy-kel-kék-re-szab-lu-kat,
job-ba-kat, El-megy-ma-ga-szab-lu-kat,
Fogj-ka-róna-bel, Ka-ma-ra-meg-mi-meg-in-nem-el-nem-gyomr,
Töl-bel-vir-vir-sz-jó-vir

Andrásfalva³³⁴

³³⁴ Lázár, 2002, 225-226. o. 164. sz.

332) Hova jártál, Szent Erzsébet

Egymás kezét fogva énekelve körbejárunk. Egy kiválasztott kérő a körön kívül ellentétes irányba halad.

Hova - já - rtál, Szent Er - zsé - bet In - nan - em - nan a - kí - ra
 Land - gát - tan, le - tel - ni, kar - csi - mi - gó - sós - le - ka
 Szék - he - let, jót - te - nek
 A - mi - ti - ra - gunk, nem - el - a - do
 Csak a - maz - ban a - bí - ro, csak a - maz - ban a - bí - ro
 Ki van - na - nek, hó - csaj - ta - do
 Száz a - rá - gyó - ti - tel - kü Száz a - rá - gyó - ti - tel - kü
 Egy - na - ra - ba, ha - ly, le - gyek, na - ra - gyó - ba - ve - gét
 Mind a - ra - ba, ve - len, le - gyek
 Ká - ly - az - ba, Mí - ti, le - gyek

Akit a kérő a dal végén megérint, azt kézenfogva magával viszi. A játékot addig játsszuk, míg a kérő mindenkit magával visz.

*Andrásfalva*³³⁵

³³⁵ Lázár, 2002, 226-227. o. 165. sz.

333) Most viszik, most viszik

Körben játsszuk. Kiválasztunk két játékost: az egyik a körön belül áll, ő „Danikáné” a másik a körön kívül a körrel ellentétes irányban jár, ő a kérő. A kör elindul, énekelnek:

Az ének végén megállnak és Danikáné meg a kérő között elkezdődik a párbeszéd:

Kérő: Kakas-bakas, jó napot!

Danikáné: Réce-ruca fogadom!

Mit kerüli, mit fordulja az én házam táját?

Kérő: El szeretném venni a legszebbik lányát.

Danikáné (rámutatással kiszámolja):

Rútabbnál rútabb, csúfabbnál csúfabb.

Te vagy a legszebb, te menjél vele.

Ekkor a kérő megfogja a „Danikáné” által kiszámolt játékos kezét, és a következő dal alatt már ketten járnak körbe. Addig játsszuk a játékot, amíg a kérő mindenkit elvisz a nagy körből.

*Galambod*³³⁶

³³⁶ Veress, 2002, 2. kiadás 2009, 162. o. 1381 sz. A közlés szerint a végén a játékosok rétecsszerűen összecsavarodnak, majd kitekerednek, de ehhez dallamot, szöveget nem közöl, így ezt el kell hagyni a játék végéről.

334) Viszik már, viszik már Danikáné lányát

Körbeállva játszuk, kiválasztunk két játékos: az egyik a körön belül, a másik a körön kívül a körrel ellentétes irányba halad. Mindenki énekel:

Amikor a dallam végére érkezünk, akkor a körön kívül haladó játékos, a kérő magával visz valakit a körből, és már ketten haladnak tovább. Addig játszuk a játékot, amíg a kérő mindenkit elvisz a körből.

*Kisgörgény*³³⁷

8.11.3. Párválasztó társasjáték

335) Fordulj, bolha

A nagyobb leányok, fiúk hatan-nyolcan játsszák, nyáron kint a szabadban, télen a szobában. Körbe vagy csoportokba állnak. Egyikük valakire mutat és mondja, az pedig válaszol:

- Fordulj, bolha!
- Nem fordulok.

³³⁷ Lázár, 2002, 227. o. 166. sz.

- Meddig?
- Keddig.
- Mit vársz?
- Csókot.
- Kitől?
- Katitól.

A megnevezett meg kellett puszilja azt, akire mutatott az első. Fiúk lányt, lányok fiút választottak.

*Hosszúfalu*³³⁸

8.12. János napi köszöntő

336) János napi köszöntő

1 Fenn az égben van egy csillag, a mely ott van szepeti csillag.
2 Ezer borsó - napot élünk, hogy el - ly - kú - a - ki - jót - tunk.

lá - nny al - la - ka - ra - m - tá - el - la - lál - tunk az a - n - tá -
E - zer borsó - napot, sok - kar, El - jét sok - a - a - na - pa - k - a.

Ne ve - gy - tel ne - ven, hogy el - jét - tunk.

lá - ren - tud - ja, hogy meg - egy - szer - a - he - tünk.

Ha - z - tel - juk a - na - m - gu - d - a - meg a - ked - ves - a - z - a - z - a - z - a - z.

E - zér - szer - meg - e - zér - szer.

³³⁸ Seres, 1984, 309.o. 673. sz.

Az ének után, a felköszöntők egyike névnapköszöntőt mond:

Jó érzéssel eltelve,
 Szívünket égre emelve
 Ezer áldást mondunk reád,
 Hogy megérted neved napját.
 Élj még számos esztendőbe,
 Pároddal boldog időkbe,
 Ahány csillag van az égen,
 Annyi áldás te lelkenen,
 Ahány fűszál van a réten,
 Annyi áldás te fejedén.
 Százszor és százszor mondom, légy boldog! Éljen!
*Csernátfalu*³³⁹

³³⁹ Seres, 1984, 367. o.

Könyvészet

Felhasznált és ajánlott szakirodalom

1. **Balázs Márton:** *Adatok Kovászna vármegye Néprajzához.* 1942 (Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy)
2. **Balázsne Szűcs Judit – Szaitzné Gregorits Anna:** *Szabadon, Játékosan, Örömmel, a complex foglalkoztatás kézikönyve.* 1998 (Szort B. Kiadó, Budapest)
3. **Barabás László:** *Aranycsitkók, maszkurák, királynék, Erdélyi Magyar dramatikusanépszokások.* 2000 (Mentor Kiadó, Marosvásárhely)
4. **A Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok.** Sajtó alá rendezte Kerényi György. 1951 (Zeneműkiadó Vállalat, Budapest)
5. **Borsai Ilona – Hajdu Gyula – Igaz Mária:** *Magyar népi gyermekjátékok. Ének-zene szakköri füzetek 2.* 1980 (Tankönyvkiadó, Budapest: második kiadás)
6. **Both Zsuzsa-Erika:** *A játék szerepe egy hagyományos közösségben.* 2006 (szakdolgozat, Babeş Bolyai T. E., Bölcsészstudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár)
7. **Buka László:** *Találnál csodafiú szarvast – válogatott írások a regölésről.* 1997 (Magányos Kiadó, Debrecen)
8. **Czinóber Klára – Wirkerné Vasvári Éva:** *Játék – mozdulat – tánc.* 2008 (Hagyományok Háza, Budapest)
9. **Demény István Pál – Gazda Klára – Keszeg Vilmos, Pozsony Ferenc – Tánczos Vilmos:** *Magyar Népi Kultúra, Alapfogalmak. Folklór. Anyagi kultúra.* 2000 (Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár)
10. **Dömötör Tekla:** *Néprajz mindenkinek. Régi és mai magyar népszokások.* 1986 (Az anyanyelvi konferencia védnöksége és a hazafias népfront kiadványa, Budapest)
11. **Faragó József – Fábián Imre:** *Bihari gyermekmondókák.* 1982 (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest)
12. **Forrai Katalin:** *Ének-zene az óvodában.* 1974 (Zeneműkiadó, Budapest); 1993 (Editio Musica, Budapest)
13. **Gabnai Katalin:** *Színházak könyv.* 2012 (Helikon, Budapest)
14. **Gabnai Katalin:** *Drámajátékok. Színházi Füzetek III.* 1993 (Marczibányi Téri Művelődési Központ, Budapest)
15. **Gazda Klára:** *Gyermekvilág Esztelneken.* 1980 (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest); 2008 (Ős-kép Kiadó, Budapest)
16. **Hajdu Gyula:** *Magyar népi játékok gyűjteménye.* 1971 (Sport, Budapest)

17. **Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György:** *Jelképtár.* 1990 (Ötödik kiadás 1997, Helikon Kiadó, Budapest)
18. **Kiss Áron:** *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény.* 1891 (Hasonmás kiadás 1984, Könyvértékesítő vállalat, Budapest, ill. 2000, Holnap Kiadó, Budapest)
19. **Kodály Zoltán:** *Zene az óvodában.* 1954 (Zeneműkiadó, Budapest)
20. **Kodály Zoltán:** *Visszatekintés I. kötet.* 1982 (Zeneműkiadó, Budapest)
21. **Komáromi Lajosné:** *A játék természetes örömeivel – Ének-zenei nevelés óvodai gyakorlatomban.* 2006 (Antológia Kiadó, Lakitelek)
22. **Borsai Ilona – Haider Edit – Kovács Ágnes:** *Kivirágzott a diófa... Népi gyermekjátékok.* 1977 (Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest)
23. **Lázár Katalin:** *Népi játékok.* In.: *Jelenlévő múlt.* 1997. (második változatlan kiadás, Planétás Kiadó, Budapest)
24. **Lázár Katalin:** *Gyertek, gyertek játszani I.* 2002 (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest)
25. **Lázár Katalin:** *Gyertek, gyertek játszani II.* 2004 (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest)
26. **Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes:** *Gyermeleléktan.* 1970 (Gondolat Kiadó, Budapest)
27. **A magyarság néprajza IV. Szellemi néprajz II. Zene – tánc – szokások – hitvilág – játék.** Sajtó alá rendezte Viski Károly. 1937. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. Hasonmás kiadás: 1992, Babits Magyar-Amerikai Kiadó, Szekszárd.)
28. **P. Buzogány Árpád:** *Csípős túrót vegyenek! Udvarhelyszéki gyermekjátékok.* 2012 (Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont, Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely)
29. **Pozsony Ferenc:** *Adok nektek aranyvesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* 2000 (Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda)
30. **Prezmer Boglárka:** *Drámajátékok, drámapedagógia – szillabusz.* 2002 (Babeş Bolyai T. E. Neveléstudományi Kar Kiadója, Kolozsvár)
31. **Seres András:** *Barcasági magyar népköltészet és népszokások.* 1984 (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest)
32. **Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika:** *Jeles napok, ünnepi szokások.* Jelenlévő múlt, 1997 (Planétás Kiadó, Budapest)
33. **Tátrai Zsuzsanna:** *A pünkösdek jeles napján. Pünkösd a 19-20. századi Magyar Néphagyományban.* 2010 (Akadémiai Kiadó, Budapest)
34. **Vasas Samu:** *A kalotaszegi gyermek. A személyiségfejlődés néphagyományai Kalotaszegen.* 1993 (Kráter Kiadó, Budapest)
35. **Veress Péter Ilona:** *Mezőcsávási gyermekfolklór.* 2002 (Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár; második kiadás 2009, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár)

TARTALOM

1. Ajánlás, 5
2. BEVEZETŐ GONDOLATOK, 9
A szerzőkről, 13
3. NÉPI JÁTÉKOK HELYE A NEVELÉSTÖRTÉNETBEN, 17
 - 3.1. A játék fogalma, 17
 - 3.2. A játék neveléstörténeti megközelítései, 18
 - 3.3. Reformpedagógiai irányzatok és a játék, 19
 - 3.4. A népi gyermekjáték helye a nevelésben, 21
 - 3.5. A népi gyermekdalok keletkezése, alakulása, 23
4. A NÉPI JÁTÉKOK SZEMÉLYISÉGFEJLESZTŐ HATÁSA, 27
 - 4.1. A zenei nevelés képességfejlesztő hatása, 32
 - 4.2. A játék képességfejlesztő hatása, 33
5. A NÉPI JÁTÉKOK EREDETE ÉS ÖSSZETEVŐI, 37
 - 5.1. A szöveg eredetéről, tartalmi és formai jellegzetességeiről, 37
 - 5.2. Dallam és a ritmus, 46
 - 5.2.1. A hangok és a dallam viszonya, 46
 - 5.2.2. Dallamok ritmusa, 47
 - 5.2.3. A zenei nyelvezet általános fejlődése, 47
 - 5.3. A cselekmény és a mozgás, 49
 - 5.3.1. A cselekmény, 49
 - 5.3.2. A mozgás, 50
 - 5.4. A térforma, 51
6. NÉPI ÜNNEPEK, JELES NAPOK GYERMEKSZEMMEL, 55
 - 6.1. Tavaszi ünnepkör, 57
 - 6.1.1. Húsvét, 57
 - A. Húsvéti játékok, 60
 - B. Kakasütés, 60
 - C. Locsolás, 61
 - D. Fehérvasárnap, 64
 - 6.1.2. A májusfa, 64
 - 6.2. Nyári ünnepkör, 64
 - 6.2.1. Pünkösöd, 65
 - A. Pünkösdi király, 65
 - B. Pünkösödölés, 68
 - 6.2.2. A nyári napforduló ünnepe, 72
 - 6.3. Őszi ünnepkör, 74
 - 6.3.1. Szüreti szokások, 74
 - 6.4. Téli ünnepkör, 77

- 6.4.1. Mikulásjárás, 77
- 6.4.2. A karácsony, 78
 - A. Perecéneklés, 79
 - B. Kántálás, 80
 - C. Betlehemezés, pástorjáték, 82
 - D. Regölés, 82
 - E. Napfordulóhoz kötött hiedelmek, jóslások, 85
- 6.4.3. További téli ünnepek, 87
 - A. Aprószentek, 87
 - B. Borica tánc, 88
- 6.4.4. Óév-újesztendő, 89
- 6.4.5. Farsang, 92
- 6.4.6. Fonó, 95
 - A. Leányok egymás közt, 96
 - B. Legények érkezése – leányok és fiúk együtt, 102
- 7. A NÉPI JÁTÉKOK PEDAGÓGIAI ALKALMAZÁSÁRÓL, 111
 - 7.1. A népi játék átöröklése régen és ma, 111
 - 7.2. A népi játék kiválasztásának szempontjai, 114
 - 7.3. Mit játszunk?, 118
 - 7.3.1. A szöveg tanítása, 118
 - 7.3.2. A dallam tanítása, 119
 - 7.3.3. A játék mozgása, cselekménye, 119
 - 7.3.4. A szabály tanítása, 120
 - 7.3.5. Alkalmazkodás különféle játékhelyzetekben, 121
 - 7.3.6. Zenei képességek fejlesztése, 121
 - 7.4. Kivel mit játszunk?, 122
 - 7.4.1. Vegyes korosztályú csoport, 123
 - 7.4.2. Játékjavaslatok típusok alapján, 124
 - 1. Eszközös játékok, 125
 - 2. Mozgásos játékok, 125
 - A. *Ölbeli gyermek játéka*i, 125
 - B. *Mozgásos ügyességi és erőjátékok*, 126
 - C. *Fogócskák*, 127
 - D. *Vonulások*, 128
 - E. *Szellemi ügyességi játékok*, 128
 - 3. Párválasztó játékok, 130
 - 4. Mondókák, 131
 - 5. Kisorsolók, kiolvasók, 132
 - 7.5. Hogyan játszunk?, 132
 - 7.5.1. Egy foglalkozás leírása, 134
 - 7.5.2. Aprók a táncházban, 135
 - 7.6. Előadásra készülünk, 141
 - 7.6.1. Tartalom, téma, anyagválasztás, 141
 - 7.6.2. A felkészülés folyamata, 143
 - 7.6.3. Tér, díszlet, jelmez, kellék, előadó, 145

- 8. JÁTÉKTÁR, 153
 - 8.1. Mondókák, 153
 - 8.1.1. Természetmondókák, 153
 - 8.1.2. Növénymondókák, 155
 - 8.1.3. Állatmondókák, 155
 - 8.1.4. Tárgyak hangját utánzó mondókák, 165
 - 8.1.5. Altatódalok, 165
 - 8.1.6. Csúfolók, 166
 - 8.1.7. Más mondókák, 177
 - 8.2. Kiolvasók, 182
 - 8.2.1. Ökölütögetéssel, 186
 - 8.3. Eszközös játékok, 189
 - 8.4. Mozgásos játékok, 189
 - 8.4.1. Ölbeli gyermek játéakai, 189
 - 8.5. Mozgásos ügyességi és erőjátékok, 202
 - 8.5.1. Hordozók, 202
 - 8.5.2. Páros tapsoló, 203
 - 8.5.3. Sótörés, 204
 - 8.5.4. Forgás egyedül, 204
 - 8.5.5. Guggolós körjátékok, 204
 - 8.5.6. Kifordulás körjátékok, 206
 - 8.5.7. Futás, 209
 - 8.5.8. Szökdelő, 209
 - 8.5.9. Páros szökdelő, 209
 - 8.5.10. Páros forgók, 210
 - 8.5.11. Páratlan, 211
 - 8.6. Párválasztó körjátékok, 212
 - 8.7. Fogócskák, 216
 - 8.8. Vonulások, 221
 - 8.8.1. Bújó-vonuló játékok, 221
 - 8.8.2. Kapus-hidas játék, 223
 - 8.9. Szellemi ügyességi játékok, 224
 - 8.9.1. Mondogatók, 224
 - 8.9.2. Kitalálás játékok, 232
 - 8.9.3. Találás kérdések, 233
 - 8.9.4. Rejtő-kereső játékok, 234
 - 8.9.5. Tiltó játékok, 237
 - 8.10. Beugratás, 239
 - 8.11. Párválasztó játékok, 241
 - 8.11.1. Párválasztó körjáték, 241
 - 8.11.2. Leánykérő várkörjátékok, 242
 - 8.11.3. Párválasztó társasjáték, 247
 - 8.12. János napi köszöntő, 248

Felhasznált és ajánlott szakirodalom, 253